

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİK AÇIDAN KADINLARLA İLGİLİ KALIP
YARGILAR
(KIRIKKALE ÖRNEĞİ)

Tezi Hazırlayan
Yasemin MEYDANERİ

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ünver GÜNAY

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Kasım 2006
KAYSERİ

Prof. Dr. Ünver GÜNAY danışmanlığında Yasemin MEYDANERİ tarafından hazırlanan “Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar (Kırıkkale Örneği)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

01.11.2006

JÜRİ:

Başkan : Prof. Dr. Ünver GÜNAY

Üye : Doç. Dr. Ali Kuşat

Üye : Doç. Dr. C. Çelik

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulunun 01.12.2006. tarih ve ...26..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

01.12. / 2006

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türk toplumu geleneksel bir yapıdan modern bir yapıya geçiş süreci içinde bulunan tranzisyonel bir toplum özelliği taşımaktadır. Bu geçiş süreci kadın ve din olgularına farklı bir biçimde yansımaktadır. Araştırmamız kadınlara ilişkin kalıp yargılar ve bu konunun din ile ilişkisinin sosyal değişime bağlılığında Kırıkkale örneğinde ele alındığı bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Toplumsal normların yoğun bir şekilde kabullenildiğini düşündüğümüz Kırıkkale’de, kadının sosyal hayattaki yeri ve statüsü belli kalıplar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kadın olgusu üzerine yapılmış çalışmalar daha çok kadın dindarlığı üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada ise toplumsal normlar ve toplumsal değerler göz önünde bulundurularak kadın olgusu, kadınlarla ilgili kalıp yargılar ve din ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmamız iki bölümden ibaret olup, ilk bölüm çalışmamızın teorik kısmını, ikinci bölüm ise ampirik kısmını oluşturmaktadır.

Öncelikle bu araştırmanın gerçekleşmesinde ve bu çalışma esnasında elinden gelen her türlü maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Ünver GÜNAY’a içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezimin farklı safhalarında çok çeşitli şekilde yardımını gördüğüm Doç Dr. Celaleddin ÇELİK’E teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisansa başladığım ilk günden beri maddi, manevi her konuda desteğini arkamda hissettiğim ve tez yazımım esnasında bana sabır gösteren eşim Ali APALI’ya sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım.

Mülakat sorularına verdikleri samimi ve içten cevaplarından dolayı mülakatımıza katılan tüm bayanlara da teşekkür ederim.

SOSYOLOJİK AÇIDAN KADINLARLA İLGİLİ KALIP YARGILAR (KIRIKKALE ÖRNEĞİ)

Yasemin MEYDANERİ

ÖZET

Avrupa’da ve Amerika’da stereotipler üzerine yapılan araştırmaların özellikle son elli yıl içerisinde sosyal davranışlar üzerinde yoğunlaşmakta olduğunu gormekteyiz. İlk yapılan stereotip çalışmalarının etnik gruplara yönelik olduğunu ve daha sonraki çalışmalarda ise farklı konulara yonelindiği bilinmektedir. Bu konular arasında yer alan cinsiyet algılarına yonelik stereotiplerde, sosyal kimlik teorisine ve dış grubun algılanışına bağlı olarak şekillenmektedir. Ülkemizde ise bu hususlar üzerine yapılan çalışmaların henüz yeterli düzeye ulaşmadığını düşünmekteyiz. Kadın olgusu ve kadın dindarlığı üzerine çok çeşitli çalışmaların olmasına karşın, kadınlarla ilgili stereotipler üzerinde ayrıntılı bir çalışmanın bulunmaması dikkat çekicidir. Çünkü toplumsal değerlerin ülkemizde yoğun bir şekilde kabullenilmesi ve kadının sosyal hayattaki yerinin ve statüsünün belli değerler çerçevesinde değerlendirilmesi, bu hususun aslında ayrıntılı bir şekilde araştırma konusu yapılmasını gerektirmektedir. İşte bu alandaki boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak amacıyla gerçekteştirdiğimiz bu çalışmada, Kırıkkaleli kadınların, toplumsal değerlerde ve dini kültürde yer alan kadınlara ilişkin kalıp yargıları ve bunların ardındaki sosyal ve dini faktörleri, kadın bakış açısıyla incelemeyi hedeflemiş bulunuyoruz.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, problemi, amaç ve önemi ile ilgili literatür ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümde stereotipler ve ön yargılar, çeşitli toplumlarda kadın olgusu, kadınlarla ilgili kalıp yargılar ve din ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın uygulama kısmını oluşturan ikinci bölümde ise, toplumsal değerler açısından kadınlarla ilgili kalıp yargılar ile dini yaşayış arasındaki ilişki ve dini literatürde kadınlara yonelik stereotipler incelenmiştir. Kırıkkale’de kadınlara yonelik kalıp yargıların belirlenip değerlendirilmesi araştırmaya katılan kadınlarla yaptığımız mülakatlar da ele alınarak, elde edilen bulgular kuramsal çerçevenin açıklama imkânlarıyla yorumlanmış ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalıp yargı, ön yargı, sosyal değişme, dini kültür, toplumsal norm

STEREOTYPES OPINIONS ABOUT WOMEN FROM SOCIOLOGICAL POINT OF VIEW

(MODEL OF KIRIKKALE)

Yasemin MEYDANERİ

ABSTRACT

We have observed that the researches in the last fifty years about the stereotypes in Europe and America have been mostly about the social behaviors. It is known that the first stereotype studies have been about the ethnic groups and then about different subjects. One of the studies, the stereotypes towards sexual perception, has been shaped according to the social identity theory and external group perception. We believe that the studies made about this issue haven't reached to the sufficient level. Although there have been many studies about the women fact and religion, there aren't any detailed studies about the stereotypes of women. As detailed studies should be made about the accepting of public values and the evaluation of women in the society. In order to fill the space in this area, this study has been put forward to study the women of Kırıkkale in the respect of social values and religious culture, and the factors among the women in the social and religious aspect.

Our research consists of an introduction part and two chapters. In the introduction part, the subject, problem, aim and importance of the research and the related literature has been studied. The introduction part constituting the conceptual and theoretical part of the study tries to explain the stereotypes and prejudice, the women fact in various societies, the judgments and religious relations. The second part constituting the application part explains the shape judgments of women in the respect of social values and the relations about the religious life and the stereotypes about the religious literature. The determination of the shape judgments of the women has been studied through the surveys with the participating of the women in Kırıkkale. The findings has been interpreted and analyzed through the possibility of theoretical respect.

Key Words: Stereotypes, prejudice, social change, religious culture, social rule

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRAC	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
1. Konu.....	1
2. Problem	1
3. Amaç	3
4. Önem	4
1. BÖLÜM	5
TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE	5
A. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	5
1. Sosyolojik Açından Kalıp Yargılar (Stereotipler) ve Özellikleri.....	5
2. Önyargılar	10
3. Stereotipler ve Önyargılar Arasındaki İlişki	14
4. Kadın Olgusu ve Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar.....	16
4.1 Geleneksel Toplumlarda Kadın ve Din.....	20
4.2 Modern Toplumlarda Kadın ve Din.....	22
4.3 Türk Toplumunda Kadın ve Din	27
4.4 Modern Türkiye’de Kadın ve Din.....	32
5. Din ve Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar Arasındaki İlişki	38
B. BİR MODEL SEÇİMİ VE YÖNTEM	42
1. Kuram.....	43

2. Sayılıtlar	44
3. Denenceler.....	45
4. Kapsam ve Sınırlar	46
4.1. Evren	46
4.2. Örneklem.....	47
5. Bilgi Toplama Teknikleri, Uygulama ve Değerlendirme	47
2. BÖLÜM	50
BULGULAR, ANALİZ ve YORUM	50
A. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI, GELENEK, DEĞİŞME VE DİN.....	50
1. Araştırma Alanının Genel Özellikleri	50
1.1 Coğrafi Konum	50
1.2. Tarihçe.....	50
1.3. Nüfus	51
1.4. Sosyo-Ekonomik Durum.....	53
1.5. Sosyo-Kültürel Yapı	54
1.6. Toplumsal Değişim Sürecinde Din	56
2. Araştırmaya Katılanların Özellikleri.....	57
2.1. Yaş Grupları	57
2.2. Medeni Durum	58
2.3. Öğrenim Düzeyi	60
2.4. Mesleki Statü.....	61
2.5. Sosyo-Ekonomik Düzey	63
B. GELENEK ve MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADINLARLA İLGİLİ KALIP YARGILAR	65
1. Kadınlarla İlgili Kalıp Yargıların Oluşmasındaki Geleneksel ve Dini Faktörler.....	65
2. Toplumsal Değerler Açısından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar.....	68
2.1. Kadınlara Yönelik Stereotipik Algılar	68
2.2. Kadınların Evlenmesinde Yaş Unsuru	71
2.3. Eğitimli Bayanların Özellikleri	73
2.4. Kadınların Çalışması	75
2.5. Görücü Usulüyle Evlilik	78
2.6. Annelik Rolü	81
3. Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar ve Dini Yaşayış Arasındaki İlişki.....	82
3.1. Kadınların Dindarlık ile İlgili Durumları	82

3.2. Bayanların Dini Pratikleri Yerine Getirme Durumları.....	84
3.3. Halk İnanışları.....	86
3.4. Kadere İnanma	90
4. Dini Bilgi Kaynaklarına Bağlı Olarak Oluşan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar .	92
4.1. Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması.....	93
4.2. Kadınların Şahitliği ve Mirastan Pay Almaları.....	96
4.3. Kadınların Cuma, Cenaze ve Bayram Namazı Kılamamaları	101
4.4. Bir Erkeğin Çok Evlilik Yapması	103
4.5. Kadınların Fitne Unsuru Olması, Şeytana Benzetilmesi ve Geçici Dünya Menfaati Olarak Görülmeleri	105
4.6. Kadınların Akıllarının ve Dinlerinin Eksik Olması	107
4.7. Kadınların Yönetici Olmaları.....	109
5. Din Sosyolojisi Açısından Günümüzde Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar	111
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KAYNAKLAR	117
EK-1	122
EK-2	124
ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR

- Bkz. : Bakınız
- Çev. : Çeviren
- DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
- Hz. : Hazreti
- Krş. : Karşılaştırınız
- MKE : Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
- N : Toplam Kişi Sayısı
- s. : Sayfa
- Ter. : Tercüme eden
- TMK. : Türk Medeni Kanunu
- vb. : ve benzeri
- vs. : vesaire

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 2.1. : Nüfusun Yaşa Göre Cinsiyet Dağılımı
- Tablo 2.2. : İl Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı
- Tablo 2.3. : Yaş Grupları Dağılımı
- Tablo 2.4. : Medeni Durum
- Tablo 2.5. : Öğrenim Düzeyi
- Tablo 2.6. : Meslek Grupları Dağılımı
- Tablo 2.7. : Sosyo–Ekonomik Gelir Dağılımı
- Tablo 2.8. : Kadınlara Göre Kadınların Özellikleri
- Tablo 2.9. : Bir Bayan İçin İdeal Evlilik Yaşı
- Tablo 2.10. : Eğitimli Bayanın En Önemli Özelliği
- Tablo 2.11. : Evlilik Biçimi
- Tablo 2.12. : Dindarlık Durumunun Öznel Değerlendirilmesi
- Tablo 2.13. : Bayanların Dini Pratikleri Yerine Getirme Durumları
- Tablo 2.14. : Günümüzde Kadınlarla İlgili Kalıp Yargıların Durumu

GİRİŞ

1. Konu

İnsanlar toplumsal bir varlık olmaları hasebiyle, hayatlarının her aşamasında sosyal çevreleriyle sürekli etkileşim içerisinde. İnsanların günlük hayatları içerisindeki bu etkileşimleri neticesinde çevrelerindeki kişileri ve grupları stereotipik bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmaları bu araştırmanın temelini teşkil etmektedir. Etnik gruplar, kültürler, milletler vs. arasında olabileceği gibi erkekler ile kadınlar arasında da ve daha birçok kişi ve gruplar arasında olumlu ya da olumsuz kalıp yargıların olduğunu söyleyebiliriz.

Bu araştırmanın konusu, teorik düzeyde, toplumsal bir olgu olan stereotipler ile yine toplumsal bir olgu olan kadın olgusunun stereotipler açısından ele alınması; pratik düzeyde ise İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Kırıkkale'de kadınlarla ilgili kalıp yargıların sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmesidir. Sanayinin gelişmiş olması, çevre illerden göçü, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişmeyi de beraberinde getirmiş durumdadır. Kültürel ve ekonomik değişmelere rağmen sosyal yaşam içerisinde gelenekselliğin yaşandığı Kırıkkale'de geçmişten günümüze kadar var olan kadınlara yönelik stereotiplerin gelenek ve değişim bağlamında incelenip analiz edilmesi hedeflenmektedir.

2. Problem

Toplumların ve grupların birbirleriyle olan etkileşimi sonucunda, birbirleri hakkında ya da grubun kendi içerisinde bazı klişeleşmiş yargılar ortaya çıkmaktadır. Grubun kendine ait düşünce ve davranışların sosyal kimlik açısından değerlendirilmesi ya da sosyolojik, psikolojik ve sosyo-psikolojik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkması, bu klişe ve kalıpların toplum tarafından kabullenilip benimsenmesini ayrıca toplumsal değer haline almasına neden olmaktadır. Toplumun geneline hâkim olan geleneksel değerler, sosyal yaşam içerisinde kadın olgusunun farklı biçimlerde algılanmasına ve yorumlanmasına neden olmaktadır.

Sosyal yaşam içerisinde kadın olgusunun değerlendirilmesinde, toplumun sahip olduğu kültür ve kültürü etkileyen tüm unsurların önemi çok büyüktür. Kadınlara yönelik stereotiplerin, toplumun hâkim kültürü, geleneksel değerleri, ekonomisi ve dini kültürden etkilenmesi neticesinde ortaya çıkması; toplumsal yaşam içerisindeki cinsel kimliğin, cinsel iş bölümünün, cinsiyet rollerinin ve cinsel davranışların farklılaşan özelliklerini ortaya koymaktadır. Toplum içerisindeki kadın erkek ilişkilerinin toplumsal değerler tarafından belirlenmiş olması, nesilden nesile aynı değerlerin aktarılması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca erkek kimliğinin kadın bakış açısıyla değerlendirilmesi ya da kadın kimliğinin erkek gözüyle değerlendirilmesi toplumdaki topluma, kültürden kültüre hatta bölgeden bölgeye farklılık arz etmektedir. Sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik düzey, eğitim ve geleneklerin etkisiyle farklılık arz eden kadınlarla ilgili kalıp yargılar, modernleşme sürecinde değişme özelliği göstermekte ise de stereotiplerin değişime karşı dirençli olması neticesinde, toplumsal değer özelliği göstererek değişmesi pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca bununla birlikte sosyal yaşamın zaman içerisinde değişmesine bağlı olarak da değişebilme özelliği gösterebilmektedir.

Toplumun birleştirici ve bütünleştirici özelliğinin olması yanında, toplumun her alanına nüfuz eden din, kadın olgusunu da tipik bir biçimde etkilemektedir. Geleneksel değerler ile dini değerlerin toplumumuzda birlikte yaşanması, kadınlara yönelik stereotiplerin farklı bakış açısıyla yorumlanıp değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumun hâlihazırda mevcut olan bu değerleri kabullenmesi, zihinlerdeki kadın imajını etkilemekte ve kadın kimliğinin bu değerlerin kabullenildiği şekilde form kazanmasına neden olmaktadır.

Modernleşmenin beraberinde getirdiği toplumsal değişim, dinin yaşanmasında ve algılanışında da farklılıkların ve değişmelerin olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kadın dindarlığına yönelik stereotipik algıların şekillenmesinde başta din olmak üzere eğitim, sosyo-ekonomik düzey, medeni durum ve yaş unsurları etkili olmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselişi, sosyo-ekonomik düzeyin iyileşmesi, insanların fikir özgürlüğüne sahip olması gibi etkenlerin de modernleşmeye bağlı olarak değişmesi, kadınlara yönelik algıların da değişmesine neden olmaktadır. Fakat kırsal kesim ile kentsel kesim arasındaki sosyal yaşamın farklı olması, günümüzde kadınların hala konumunun ve statüsünün tartışılmasıyla sonuçlanmaktadır. Aile içinde kadının yerinin

ve rolünün katı bir biçimde şekillendiği kırsal kesimde, kadınlarla ilgili kalıp yargıların geleneksel değerler çerçevesinde şekillenmesiyle hala tüm canlılığını korumaktadır.

Bu bağlamda araştırma alanımız olan Kırıkkale’de, geleneksel değerlerin tüm canlılığının sürdürülmeye çalışıldığı ve bir taraftan da toplumsal yaşamın modernleşme süreci içine girmesiyle oluşan sosyal yaşamda kadınlarla ilgili kalıp yargılar araştırmamızın ana problemini teşkil etmektedir. Geleneksel dindarlığın hakim olduğu Kırıkkale’de kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında dinin etkisinin araştırılıp analiz edilmesi araştırmamızın diğer bir problemini oluşturmaktadır.

3. Amaç

Bu çalışmada amacımız; Sosyolojinin konuları arasında yer alan stereotipler ve toplum tarafından şekillendirilen kadınlarla ilgili kalıp yargılar ile bu konunun din ile ilişkisini kavramsal ve kuramsal açıdan analizini ortaya koymaktır. Bu çerçevede modernleşme süreci içerisinde bulunan Türk toplumunda kadınlara ilişkin stereotiplerin, kadının konumu, statüsü ve rolünün belirlenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğu sorununu uygulamalı olarak ele almak, kadınlarla ilgili stereotipleri toplumsal değerler ve dini kültür açısından incelemektir. Ayrıca, din ile sosyo-kültürel yapılar ve sosyal değişimler arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya çıkararak, bu faktörlerin kadınlarla ilgili kalıp yargıları ne yönde etkilediğini sosyolojik yöntemlerle analiz etmek suretiyle hem Türk toplumunda kadın olgusu ve kadın kimliğine yönelik stereotipik algıları ortaya çıkarmak hem de Din Sosyolojisi çalışmalarına katkıda bulunmaktır.

Türk toplumunda kadınlara atfedilen stereotiplerin belirlenmesi ve kadınlarla ilgili stereotiplerin oluşmasındaki kültürel ve dini nedenler sosyolojik analizlerle ortaya konulacaktır. Çalışmamızın ikinci amacını da kadınlarla ilgili kalıp yargıların Kırıkkale örneğinde daha iyi kavramamıza yönelik bazı hipotezlerin sınanması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, problemimizin alt amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla değişkenlerin belirlenmesi, alt amaçların yönünü tayin edecektir. Yaş, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum, meslek, medeni durum ve sosyo-kültürel çevre temel değişkenlerimizi oluşturmaktadır. Bu sebeple, değişkenlerimizin kadınlarla ilgili kalıp yargıları ne şekilde etkilediği araştırmamızın yönünü tayin eder durumdadır.

4. Önem

Toplum ve insanı en iyi şekilde tanımayı amaçlayan bir sosyolog için, toplumsal olgular, bu olguların insan davranışları nasıl şekillendirdiği ve insanların birbirlerine olan sosyal tutumları bir araştırma objesidir. Sosyo-kültürel değişmelerle birlikte toplumsal yaşam içerisinde kadın olgusunun da değiştiğini gözlemlemekteyiz. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadın olgusu farklı yönleriyle ele alınmakta ve kadınların toplumsal yaşam içerisindeki yeri ve statüsü sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Modernleşme süreci içerisinde bulunan toplumumuzda, toplumsal değişimin en iyi hissedildiği alan, kadınların sosyal yaşam içerisindeki, rolü ve statüsünde görmek mümkündür. Bu değişimi ve farklılaşmayı daha iyi görebilmek sosyolojik bir bakış açısıyla incelemeyi ve analiz etmeyi gerektirmektedir.

Türk toplumunda kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında temel nedenler göz önünde bulundurulursa, tek taraflı bir bakış açısının bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Çünkü tarihin en eski zamanlarından beri kadınlara yönelik imajlar, kalıp ve algılar hep “ötekinin” gözünden bizlere yansıyan kısımdır. Kadınların toplumsal yaşam içerisindeki statüsü ve rolü, kadının dini yaşayışı, dindeki yeri ve konumu, siyasette ve ekonomide görünürlük kazanmalarına ilişkin yapılmış çok sayıda yapılmış sosyolojik çalışma bulunmasına rağmen, bu çalışmaların hem geleneksel değerler hem dini değerler hem de modernleşme süreci içerisinde ele alındığını görmekteyiz.

Araştırmamızın teorik kısmında gelenek ve değişim sürecinde toplumumuzda var olan kadınlarla ilgili kalıp yargıların, değişkenlere bağlı olarak sosyolojik açıdan incelendiği ve analiz edildiği göz önünde bulundurulursa, hem geleneksel değerlerin korunduğu hem de modernleşmenin toplumsal yaşama nüfuz ettiği Kırıkkale’de kadınlara atfedilen dini ve toplumsal kalıp yargıların farklı boyutlara ele alınıp incelenmesinin sosyolojik açıdan önem arz ettiği düşüncesindeyiz. Bu anlamda kadınlarla ilgili kalıp yargıların sosyal bir olgu olarak kabul edilip araştırılması, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarla olan etkileşiminin sosyolojik olarak ortaya konulup genellemelere ulaşılmasını sağlaması bakımından da önem arz ettiği düşüncesini taşımaktayız.

1. BÖLÜM

TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

A. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Sosyolojik Açıdan Kalıp Yargılar (Stereotipler) ve Özellikleri

Günlük hayatımızda bilerek ya da bilmeyerek çok sık kullandığımız kalıp yargılar ilk zamanlar sosyal psikolojinin konuları arasında yer almakta idi. Daha sonra sosyolojinin araştırma konuları arasına giren kalıp yargılar “stereotipleştirme” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “Etimolojik olarak “stereos” ve “typos” sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelen ve Türkçeye kalıp yargı olarak çevrilen stereotip kelimesi “sert karakterli” veya “katı iz taşıyan” demektir”¹. 18. yüzyılın sonucunda Kuzey Amerikalı gazeteci Walter Lippman tarafından ilk defa kullanılan “stereotip” kavramı, “sarsıcı kelimelere karşı genelde dirençli olan kafamızda ki sabit, dar ufuklar, resimler”i karşılayacak şekilde “Public Opinion (1922)” başlıklı kitabında kullanılmıştır². Genellikle aşağılayıcı bir anlam yüküyle kullanılan stereotip, sosyolojik tipleştirme sürecinin karşısında yer alan bir bakışı temsil etmektedir. Ayrıca bu kavramın psikiyatri sahasında da kullanıldığını görmekteyiz. Buradaki anlamı ise hastaların tekrarlamış oldukları bir nevi “tik” olarak adlandırabileceğimiz davranışıyla ilişkilidir.

“Halkın bir grup hakkındaki inancı, bir grubun başka bir grup hakkındaki duygusallaşmış, basitleşmiş ve çoğunlukla karikatürize edilmiş, tecrübeyle çok az değişmiş olan inancı”³ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Stereotipler farklı toplumlar hakkında olabileceği gibi, aynı toplum içerisinde farklı değerlere sahip çeşitli gruplar veya bölgeler hakkında da olabilir. Örneğin, Karadeniz insanların şakacı olduğu kanaati bir stereotiptir.

¹ Asım Yapıcı, Gençlerde Dini Kalıp Yargılar, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi), Kayseri, 2002, s.21.

² Gordon Marshall, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.579.

³ Sezgin Kızılçelik, Yaşar Erjem, Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994, s.52.

“Stereotipler kendi konumunu meşrulaştıran savunmalar olmalarının yanı sıra objektif ve dengeli muhakemeyi engelleyen kör noktalar olarak anlaşılmaktadır”⁴. Birey, karşı taraf karşısında aşağı bir konuma düşmemek için, objektif olmayan ve belki de içinde ön yargıyı barındıran bir savunma mekanizmasına sahiptir. Stereotipler, psikanalistlere göre, “özellikle kaygıyı azaltmaya yönelik savunma mekanizmalarıdır”⁵. Bireyin kendini daha rahat hissedeceği duygu, düşünce ve davranışlarda bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Zaman içerisinde bu davranışlar, duygu ve düşünceler, olağan hale gelip klişeleşmeye başlamaktadır. Bu durum da toplum içerisinde normal karşılanmaktadır ve hatta topluma mal edilmektedir. Böylelikle insanları birtakım tiplere ve türlere göre ayırt etmeyi sağlayan zihinsel yapı şekline dönüşmektedir.

Stereotipleme direkt olarak bir insan grubuna ilişkin davranışlarda bulunmadan önce insan zihninde birtakım psikolojikleştirme işleminden geçtikten sonra ortaya çıkmaktadır. Yani insanların çeşitli sosyal davranışlarını psikolojik nedenlere dayandırarak açıklama eğilimini ifade eder. Bu özellikler her zaman hazır bulunana göre değil, hazır bulunması gerektiği kanısına dayanırlar. Bu sebeple stereotipler sadece gerçeği ve olumlu kanıtları yansıtmazlar. Bunun yanı sıra psikolojik bir zihinsel süreçten sonra bulunmasını istediğimiz özellikleri de yansıtırlar.

Yaşadığı çevreyi daha iyi şematize etmeye çalışan insanlar, diğer insanlar ve çeşitli olaylar hakkında tipolojiler oluşturur. Oluşturduğu bu tipolojiler sayesinde, çevresini daha bilişsel, daha tutarlı ve daha ideolojik bir şekilde yapılandırır. Zamanla, stereotipler üzerine yapılan çalışmalar, stereotiplerin tarafsız ve sadece betimlemeden ibaret olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca diğer insanlara ait düşüncelerimizin onların grup aidiyetlerinden kaynaklandığını göstermiştir. Bu sebeple stereotiplerin bir kişilik özelliği olmaktan çok grup aidiyetinin sonucunda ortaya çıktığı görüşü ön plana çıkmaktadır.

“Herhangi bir gruplar arası ilişki bağlamında nedensel açıklamalar söz konusu olduğunda da stereotiplerin yapılacak açıklamaları etkilediği görülmektedir”⁶. Bu sebeple stereotipler bireyin gruplar arası ilişkilerinde gerçekleri tam olarak yansıtmamakla birlikte, tanım gereği de hatalara ve çarpıtmalara yol açmaktadır.

⁴ Harlak, Önyargılar, s.43.

⁵ Nuri Bilgin, İnsan İlişkileri ve Kimlik, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.103.

⁶ Harlak, Ön Yargılar, s.92.

“Stereotipler, kişilerin kendi dünyaları açısından daha olumlu olmalarını, diğerlerinin ise olumsuz ya da olumlu olarak nitelendirilmesini sağlar”⁷. İçinde yaşanan toplumun sosyal olarak meşru hale getirilmesi ve diğer toplumdaki farklılaştırılması söz konusudur. Bu durum içinde bir gerçekten çok, bir fikir saplantısı ya da bir ön yargıyı barındırmaktadır. Diyebiliriz ki, stereotipler diğer grup hakkındaki düşünceleri yansıtırken zihinlerde var olan ön yargıları da açıklamalara dahil etmektedir. Bireyin davranışlarının grup aidiyeti içerisinde değerlendirilmesinin bir sonucudur. Her ne kadar stereotipleme süreci içerisinde bu duruma ön yargı karşılaştırılmamaya çalışılsa da bunu yapmak pek mümkün görülmemektedir.

Yapılan araştırmalarda, stereotiplerin sosyal farklılaşmaya etkin olduğu, dış grubu olumsuz bir şekilde nitelendirdikleri ve ait olunan grubu yücelttikleri gözlenmiştir. Böylelikle stereotiplerin bir tür farklılık duygusu kazandırdıkları ortaya çıkmıştır. Uzunca bir süre stereotiplemeye maruz kalan dış grupların zamanla kendilerine atfedilen özellikleri benimsedikleri ve benliklerinin kendilerine atfedilen stereotip yönünde değiştiği görülmektedir.

Stereotipleme yapılırken birey ait olduğu gruba ve grubun özelliklerine göre davranışlarda bulunmaktadır. Bireyin kendi benlik özelliklerini bir kenara bırakıp, aidiyet duygusuyla bir obje karşısında ayırt edici tutumlar sergilemektedir. Ait olunan grubun normlarına göre davranmayan birey, grup üyeleri tarafından bir nevi dışlanmaya maruz bırakılır. Neticede benzer düşünce ve davranış özelliklerine sahip oldukları için aynı grup içerisine dahil olunmuştur. Diğer grup üyelerinin algılanmasını kolaylaştırmakta ve grup ilişkilerinde seçiciliğe yol açmaktadır. Birey sadece algıladığı düzeyde kalmaz, bu durumu davranış boyutuna taşır. Yani sadece algıarken dış grup üyesi şeklinde değil, dış gruba karşı düşüncelerini tutum ve davranış şeklinde de ifade eder. “Kişi ya da grupların dost mu ya da düşman mı olduklarına karar vermek için belli ip uçları kullanır. Burada yapılan algısal çıkarsama tam doğru olmamakla birlikte, tesadüfen varılacak olandan daha iyidir”⁸. Burada söz konusu olan şeyleri doğru kategorilendirme yapmaktır. Bu kategoriler de bazılarını daha kolay test edip, şekillendirebiliriz; fakat bazılarının test edilip geçerliliğinin kanıtlanması çok daha zordur.

⁷ Mahmut Tezcan, *Türkler Üzerine Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, AÜY, Ankara, 1974, s.11.

⁸ Harlak, *Önyargılar*, s. 51.

İnsanlar, çok çeşitli uyarıcıları bulunan bir dünya üzerinde yaşamaktadırlar. İnsanoğlu bu uyarıcıları farklı şekilde algılamaktadırlar. Eğer bu uyarılar çok çeşitli şekilde algılanacak olursa karmaşık bir durumla karşılaşılacaktır. Bu sebeple insanlar dünyayı iyi algılayabilmek ve üzerinde daha iyi zihinsel muhasebe yapmak için bu uyarıları ayrı ayrı değil, bir sınıflanmaya ya da gruplara başvurarak değerlendirir ve uyarılara ona göre tepkide bulunurlar; bu sınıflandırma işlemine de kategorilendirme adı verilir. Nesnelere algılamaya çalışırken onların sadece bazı özellikleri algılanır. Sosyal algı ile nesne algısı arasında kurulan paralellik, onu sadece bizim dikkatimizi çeken yönünün algılanmasını sağlar. Kategorilendirme yapmak sadece düşünce de yani zihinde var olan bir takım işlemleri gerektirmektedir. Belli bir uyarıyı zihinsel bir işlemde geçirerek kategoriden farklılıklarını da belirleyerek bir nevi ayrıştırma işlemi yapılır.

Kategorilendirme süreci, bireyin ait olduğu grubu ve dış gruplar hakkında edindiği bilgileri düzenlemede ve değerlendirmede bir temel oluştururken, öte yandan stereotipleme yaparken de bazı işlevleri yerine getirmektedir. Kategorilendirme bireyin hem ait olduğu grubu hem de diğer grupları değerlendirmede etkin bir rol oynar. Stereotipler bireyin zihninde, algıladığı dünyanın çeşitliliğine uygun olarak farklı kategorilerin oluşturulmasına katkıda bulunur. Böylelikle, bireyin dış dünyayla bir nevi başa çıkmasını sağlar. Ayrıca stereotipleme bireyin kendini daha olumlu bir şekilde değerlendirebilmeleri için diğer gruba olumlu ya da olumsuz özellikler atfetmeyi içerir ve böylelikle değer işlevini de görür. Stereotipleme birey için değer görevini görürken toplum içinde çeşitli işlevleri görür.

STEREOTİPLERİN ÖZELLİKLERİ

“Kafamızdaki resimler”, basmakalıp sözler ya da klişeler olarak tanımlanan stereotiplerin şu özellikleri mevcuttur:

1. Olumlu ve olumsuz niteliklere sahip olabilirler. Örneğin, “kadınlar erkeklerden daha cesurdur” dediğimiz zaman, bu durum kadınlar için olumlu özellikte bir stereotip olmaktadır. Ama “kadının saçı uzun aklı kısadır” dediğimiz zaman ise bayanlar için olumsuz özellikte bir stereotipi ifade etmektedir.

2. İçinde yaşanılan toplumun değerlerini içine aldığı için sözlü kültüre dayanmaktadır. Böylelikle bir kültürde bulunan gelenek ve görenekleri de içinde barındırmaktadır.

3. İnsanları, nesnelere ve dış grubu stereotipleme çok kolay olduğu için, önyargılar kullanılmaktadır. Önyargıların olması hasebiyle çoğu zaman gerçeğe dayanmamaktadır. Mesela, “duygusal kadınlar” ifadesi bir stereotiptir.

4. Zihinlerdeki klişeleri değiştirmek çok zordur. Bu sebeple stereotipler değişime karşı dirençlidirler.

5. Stereotipler, alınırken zihinlerde çeşitli sınıflamalara tabi tutulur. Bu da stereotiplerin kategorilendirilmesi olarak nitelendirilir. Kategorilendirme, insan zihnine eklenen stereotipin psikolojikleştirilerek enformatik işleminden geçme sürecidir.

6. Genellikle basit bilgileri içermektedirler. Karşılaşılan her hangi bir durum karşısında bilgi edinilmesini ve önyargılar sayesinde belirli bir kanaatin oluşmasını kolaylaştırırlar. Ayrıca toplumda kötü olarak nitelendirilen hükümleri pekiştirirler. Örneğin “erkeğin aklını çelen kadındır”, “kadınlar dedikoducudur” gibi.

7. Sözlü kültüre dayalı ürünlerdir. Kişiler arasında konuşulur. Daha sonra yayılır ve en son olarak davranışa dönüşür.

“Bir grup insanda ortak olan, sosyal olarak edinilmiş, zıddı şeylere kapalı olan ve önyargı için kullanılan”⁹ stereotiplerin belki de en önemli özelliği değişime karşı dirençli olmalarıdır. Stereotipleme, bireyin başka bireye bakarak ya da o bireyin grup üyeliğini bilmek şartıyla, temel bazı özelliklerini doğru bir şekilde çıkarsamanın veya başka durumlarda, bireyin davranışını doğru olarak öngörmenin mümkün olduğuna inanmaya yol açar. Bu inanç içerisinde büyük bir öngörülebilirlik ve kontrol duygusu yaratır. Stereotipler sadece bireysel düzeydeki enformasyon işleme sürecinde değil, gruplar arası çatışmaların görüldüğü durumlarda da ele alınabilecek bir yelpazeye sahiptir.

Stereotipler, herhangi bir gruba ilişkin inanç ve yargılar olduğuna göre, herhangi bir kategoriye düşündüğümüz zaman aklımıza gelen özellikler o kategoriyle ilgili kalıp yargılardır. Bu durumda stereotiplerin başka bir özelliği de ortaya çıkmaktadır. Kategorilendirme sonucunda belli kalıp yargılar (stereotipler) ortaya çıkmakta ve bunu takiben de bizde belli beklentilere yol açmaktadır. Bir sosyal olguyu, kişi ya da belli bir topluluğu bir sosyal kategoriye koyarsak, beklentilerimizin de o kategoriye göre

⁹ Harlak, Önyargılar, s. 101.

şekillendiğini görürüz. Böylece kalıp yargılarımız ortaya çıkar. Örneğin, kadınların hep erkeklere göre daha iyi yemek yaptığı kalıp yargısı vardır. Bir erkeğin yaptığı yemeği yerken daha tereddütlü yeriz. Bu örnekte olduğu gibi, “bazı stereotipler (kalıp yargılar) gruplar arası farklılıkları yanlış veya abartılı bir şekil temsil ederken, bazı kalıp yargılar da gruplar arasındaki gerçek farklılıkları yansıtır.”¹⁰

İşte insanlar çoğu zaman stereotiplerin yarattığı etkiler hakkında yeteri kadar bilgiye sahiptir ve bunları bir yere kadar kontrol altına alabilmektedir. Fakat bazen birey bunun farkında olmasına rağmen algı ve yargıları, özellikle belirsizlik durumlarında kalıp yargıların etkisi altında kalmaktadır. Günlük yaşamda da birey ciddi yanılgılarla karşılaşmaktadır. Böylelikle birey sosyal kategorilendirmeye başvurarak, algıladığı dünyayı ve algıladığı dış grubu bir kategoriye yerleştirme ve bir düzen atfetme ihtiyacı hissetmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, stereotipler çoğu zaman içinde önyargıları da barındırmaktadır. Stereotipler konusunda farklı yaklaşımları benimseyen araştırmacılar, stereotip ile önyargı arasındaki ilişkiyi de araştırmışlardır. Bu sebeple, insanların zihinlerini etkileyen, bellekteki temsilleri ifade eden stereotipler ile önyargılar arasında ne gibi bir ilişki olacağını biz de araştırmamızda sergilemeye çalıştık. Ama öncelikle önyargılar hakkında bilgi verip, daha sonra önyargı ile stereotip arasındaki farka değineceğiz.

2. Önyargılar

Önyargıları, sosyal-psikolojik açıdan birey-grup, grup-grup ilişkileri bağlamında birtakım açıklamalar ve yaklaşımlarda ele almak uygun görünmektedir. Aslında insanların ve grupların birbirleri hakkında nasıl düşündüklerini algılamaları, bu algıları neyin biçimlendirdiği, önyargıların nasıl oluştuğu ve günlük yaşamda nasıl ortaya çıktığı konuları çok uzun süreden beri farklı sosyal bilim dallarından araştırmacıların ilgisini çeken konulardandır.

Günlük yaşantımızda yaygın olarak kullanılmakta olan önyargı (prejudice) sözcüğü, etimolojik olarak Latincedeki “praejudicium” dan gelmektedir. Zamanla sözcük anlam değişikliğine uğramış ve günümüzdeki anlamını kazanmıştır. Aslında önyargıyı bir kişinin ya da grubun aleyhine olarak önceden oluşturulmuş bir fikir olarak

¹⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, 10.Baskı, İstanbul, 1999, s. 251.

kullanılmaktadır. Sözcük kullanım itibariyle tek taraflı olsa da kelime anlamı farklı düşünceleri de içine almaktadır. Normal kullanımda önyargı, “bir şeyin ya da kişinin aleyhine (veya bazen lehine) olarak önceden oluşturulmuş bir kanaat ya da yanlılığı gösterir”¹¹. Bu yanlılık olumsuz olabileceği gibi olumlu da olabilmektedir. Oysa önyargıyı son derece yaygın bir biçimde bir dış gruba ve bu grubun üyelerine karşı olumsuz bir tutumu ve davranışı ifade etmekte kullanıldığını vurgulamak gerekir. Yukarıda önyargıların zamanla anlam değişikliğine uğradığından söz etmiştik. Önyargıların doğası konusunda kapsamlı bir çalışma yapmış olan Allport (1954), bu değişikliğin farklı üç dönemde gerçekleştiğini belirtmiştir. “Antik dönemde, önceki karar ve deneyimlere dayanan bir yargı anlamında kullanılan preajudicium, daha sonra İngilizcede gerçekler hakkında bir inceleme yapmadan önce düşünmeden oluşturulmuş bir yargı, olgunlaşmamış veya aceleci bir yargıyla birlikte genişletilmiştir.”¹² Allport ünlü kitabı “The Nature of Prejudice” da önyargının tarifini şöyle yapmaktadır: “Kusurlu ve esnek olmayan bir genellemeye dayanan antipati. Hissedilebilir ya da ifade edilebilir. Tüm bir gruba ya da o grubun tek bir üyesine yöneltilebilir.”¹³ Allport’un çalışmalarına dayanarak, önyargılar hakkında farklı düşünceler ve onların oluşmasında çok farklı sebeplerin olduğunu görmekteyiz. Buna göre Allport’un çalışmaları önyargıların çok boyutlu ve farklı nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Önyargı, dış gruba karşı hissedilen, önceden oluşmuş duygu veya tutumları ifade etmektedir. Yani, önyargı yöneltilen bireyin, üyesi bulunduğu grubun niteliklerine sahip olduğu düşünülür. Bu da insanlarda doğal bir eğilim olduğunu ve kolayca bir genellemeye varmanın sonucunda oluştuğunu göstermektedir. Sosyal–psikoloji literatüründe ise, bu terimin bireye ya da bireyin üyesi bulunduğu gruba karşı haklılığı kanıtlanmamış bir tutum olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Aşırı genellemeye gitme, peşin hükümler de bulunmak rasyonel düşünmeyi engellemektedir. Buna bağlı olarak bireye ya da bir dış gruba hak etmediği bir şekilde önyargıda bulunmak ya da hak etmediği bir tutum sergilemek, önyargının ne kadar adil olduğu sorusunu karşımıza çıkarmaktadır.

Çok farklı değer yargılarının görüldüğü toplumlarda önyargıdan söz etmek mümkündür. Önyargıların öncelikle inanç yönünden daha sonrada tutum yönünden bahsetmek

¹¹ Marshall, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, s. 559.

¹² Harlak, Önyargılar, s.9.

¹³ Marshall, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, s. 559.

gerekir. Genel olarak “bir şeyin lehinde veya aleyhinde olmayı; inanç, bir şeyin nitelikleriyle ilgili bazı düşünceleri içerir. Önyargı ise inançları da içine alan bir tutumdur”¹⁴. Önyargıların kökeni konusunda çeşitli araştırmacılar tarafından birçok çalışmalar yapılmıştır. Fakat önyargının kökeni konusunda bir sonuca ulaşılamamıştır.

“Önyargı düşmanlarda olabilecek her hangi bir erdemini gerçek ya da hayali kusurlarını abartma eğilimi ile katlanarak doğrudan reddi anlamına gelir”¹⁵. Bu durumda dış grubun eylemleri düşmanca yorumlanır ve her yaptıkları zihinlerdeki imajlarını daha da kötü duruma iter. Dış gruba karşı gösterilen düşmanlık ve kötü niyetin sonucunda tepki olarak, bir nevi bu duruma bir yanıt, gösterilen düşmanlık, kuşku ve saldırganlık bir önyargı doğurur ve zamanla bu önyargı tarafından ilerletilir. Önyargılar, her ne kadar dış grubun niyeti iyi olsa da samimi olsa da, bütün bunların birey tarafından kuşkuyla karşılanmasına neden olmaktadır.

“Önyargıda bir yandan önceden ifade edilmiş, olgunlaşmış, her türlü kanıttan önce peşinen karar verme ve öte yandan bireyden ziyade gruba yönelik oluş söz konusudur”¹⁶. Görüldüğü üzere bireyin zihninde daha önceden yer edinmiş peşin hükümlerdir. Dahası sadece dış grup üyesine değil, dış grubun tümüne yönelik fikirlerdir. Hiçbir bilgiye sahip olmadan, önceden verilmiş peşin hükümler olduğundan bireyin fikirlerinin değişmesi biraz zor olmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi önyargı bir değer yargısı değildir, ancak önyargıların tutum ve inanç gibi yönü vardır. Şerif Mardin’in “vaziyet alışlar” olarak adlandırdığı tutum ve davranışlar, “bir insanın dünyanın diğer görünüşlerinden ayırt ettiği bir dünya karşısında davranışlarından çıkarılmış psikolojik süreç örgütlemesidir”¹⁷. Tutum genel olarak, bireyin bir dış grubun lehinde ya da aleyhinde olmayı ifade ederken, inanç bu dış grubun veya bir şeyin nitelikleri ile ilgili bazı düşünceleri kapsamaktadır. Önyargı ise genel olarak inançları da içine alan bir tutumdur. Genellikle tutumlar, özellikle kalıplaşmaya yüz tutmuş olanlar, karşılaşılan kişi, grup ya da bir obje karşısında, zihinlerde bulunan önceki bilgileri silip, yeniden tanıma, yeniden öğrenme sürecini bir kenara itip, önceki bilgileri kullanma eğilimindedir. “Bir grup hakkındaki bilgimiz ne kadar azsa, başkalarının o grup hakkındaki fikirlerini o kadar kabul ederek, bir iki

¹⁴ Harlak, Önyargılar, s. 8.

¹⁵ Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, (Yay.Haz.: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 57.

¹⁶ Bilgin, İnsan İlişkileri ve Kimlik, s. 98.

¹⁷ Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2002, s. 14.

özelliğinden ibaret bir tiplere ya da kalıplaştırmaya yönelebiliriz.”¹⁸ Birey, çok iyi tanıdığı grup ya da kişi hakkında kalıp tutum geliştirmeye meyillidir ve bunu kendinde bir ihtiyaç olarak hisseder.

Önyargılar bizim tecrübelerimiz yoluyla elde ettiğimiz tüm değer sistemlerine ve tutumlara etki eden açıklayıcı bilgilere dayanmaktadır. Önyargılar, ilk çocukluk yıllarından daha ziyade sonraki yıllarda tecrübeler vasıtası ile öğrenilmektedir. Bu tecrübeleri de birey içinde yaşanan toplumda kazanmaktadır. Bazı durumlarda birey, kendi çaba sarf etmeden, toplumda var olan önyargı ve stereotipleri benimsemektedir. Çünkü bireyin yeni bilgiler ve tecrübeler elde etmesi kendisine zor gelmektedir. Bu sebeple toplumda zaten mevcut olan önyargıları ve stereotipleri kolayca elde etmek ister. Önyargıları birey, sadece psiko-sosyal nedenlerle değil, pratikte sağladığı avantajlar nedeniyle de kolayca kabullenmektedir.

Yani birey, kendi tutum, davranış, algı ve yargılarında sosyal bir insan olmanın gereklerine uygun bir şekilde sosyal çevreye bağımlı olmaktadır ya da diğer insanların etkisi altına girmektedir. Bu durumda bireyin tutum ve davranışının rasyonel olup olmaması değil sosyal çevreye uygun olup olmadığı sorgulanmaktadır. Dolayısıyla bu uyum kaçınılmaz olmaktan çok, meşru ve arzulanır olduğu için kabul edilmektedir. Birey, çevresiyle ne kadar uyum içerisinde olursa, kendini o oranda sosyal bir varlık olarak görür.

Bütün bunlara rağmen önyargıyı stereotiplerden ayırt etmek biraz zor görünse de önyargıyı stereotiplerden ayıran birtakım özellikler mevcuttur. Bu özellikleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Önyargı, insanlar arasındaki sosyal farklılaşmayı daha belirgin hale getirmeye yönelik bir eğilimdir.
2. Bireye karşı olabileceği gibi, bir dış gruba ya da her hangi bir objeye karşı da olabilmektedir.
3. Daha önce hiçbir bilgiye gereksinim duymadan, zihinlerde zaten var olan düşünceleri ifade etmektedir.

¹⁸ Kağıtçıbaşı, Yeni İnsan ve İnsanlar, s.131.

4. Önyargının içinde var olan bilgilerin, dış gruba ait nitelikler olduğu düşünülmektedir.

5. Dış grup üyesi hakkında peşin hüküm vermeyi kolaylaştırdığı gibi, rasyonel düşünmeyi etkilemektedir. Bu sebeple önyargı, adalet ve hoşgörü gibi toplumsal normları ihlal etmektedir.

6. Önyargı, her hangi bir değer yargısı olmayıp, çok farklı değer yargılarının görüldüğü toplumlarda görülmektedir.

7. Önyargılar, bireyde önce inanç olarak ortaya çıkar, daha sonra bu inanç ve kanaatler tutuma dönüşür.

8. Önyargı, dış grubun niteliklerinin ya da tutum ve davranışlarının kötü yorumlanmasına, bu niteliklerin, tutumun ve davranışların abartılmasına neden olmaktadır.

9. Önyargı, bireyin kendini haklı çıkarmasını ve kendini daha mutlu hissetmesini sağlar.

10. Önyargı, sosyal bir varlık olan insanın sosyal çevreye ve sosyal normlara uyum sağlamasını kolaylaştırır. Böylelikle insanların davranışlarını yönlendirir.

3. Stereotipler ve Önyargılar Arasındaki İlişki

Literatürde stereotipler, genelde önyargı (prejudice) terimiyle birlikte kullanılır. Her ne kadar bu iki kavram aynı manayı ifade ediyormuş gibi görünse de, temel olarak önyargılar ile stereotipler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Stereotipler ile önyargı bunun yanında benzerlikleri bulunan iki kavramdır.

Önyargı, tıpkı stereotip gibi, bazı sosyal gerçeklikleri şematize etmeye dayanan sürecin bir ögesidir. Her iki kavramda sosyal çevreye ve sosyal gerçekliklere ilişkin zihinleri etkileyen temsiller şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “Stereotip, tıpkı bir kalıp, bir klişe gibi, algı, bellek ve temsilleri etkileyen bir bakış çevresi, önyargı ise deneyimden önce apriori bir yargı olarak kanaatleri etkileyen bir hareket noktasıdır”¹⁹. Stereotip, bireyin sosyal çevresini algılama noktasında ortaya çıkarken, önyargı, insan zihninde kavram

¹⁹ Bilgin, İnsan İlişkileri ve Kimlik, s. 99.

oluşmasıyla ilgilidir. Buna bağlı olarak stereotip bir bakıma önyargının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Özellikle son yıllarda stereotip ile önyargı arasındaki ilişkiyi araştıran bazı araştırmacılar, bu iki kavramın tutum ve davranış noktasında ortaya çıktığı kanaatine varmışlardır. Bu kanaate göre tutum ve davranışlar dış gruba yönelik olup içerisinde de üç temel öge barındırmaktadır. Bunlar; “duygusal, bilişsel ve davranışa eğilim boyutlarıdır”²⁰. Önyargılar bu boyutlardan duygusal alanda yer alırken, stereotipler dış gruba yönelik tutumun bilişsel boyutunda yer almaktadır. Buna göre stereotipler, dış gruba karşı toplum içerisinde bulunan ve nesilden nesile aktarılan zihinsel temsillerden, önyargı bu gruba ait olmaktan kaynaklanan, kişiyi “dezavantajlı” bir duruma düşürecek hükümleri ifade etmektedir.

Bilgin’e göre önyargı ve stereotipler “normal bilişsel süreçlerin kategorizasyonun doğal bir sonucudur. Daha iyi hakim olmak üzere çevresini şematize etmeye çalışan insan, sonuçta bu insanlar, insan grupları ve olaylar hakkında tipolojiler oluşturur. Bu tipoloji sayesinde çevresini tutarlı ideolojik ve bilişsel bir çerçevede örgütler ve yapılandırır. Örneğin, bu çerçevede kadınlar “romantik ve duygusal, kötü şoför, geveze erkekler mantıklı ve rasyonel vs. olarak etiketlenir. Bu süreç stereotipleme sürecidir”²¹. Önyargılar ve stereotipler bilişsel süreç içerisinde oluşan bir durumu ifade etmektedir. Birey, önyargılar doğrultusunda toplum içerisinde mevcut olan stereotipleri belirli bir çerçevede örgütleme yoluna gitmektedir. Sonuç olarak, insan grupları ve olaylar hakkındaki peşin hükümleri stereotipler bir nevi taşıma görevi görmektedir.

“Önyargı temelde esnek olmayan, sabit ve katı kategorilerle yargılama anlamına gelen klişelerle düşünme ve algılama yoluyla etkiyi göstermektedir”²². Bu noktada önyargı ve stereotiplerin sosyal bir çevrenin ürünü olduğunu görmekteyiz. Aynı toplum tarafından paylaşılan ortak duygu, düşünce ve algılara dayalı sosyal bir hayatın parçası olduklarını söylemenin yanlış olmayacağı kaatindeyiz. Böylelikle grup aidiyetine dayalı algılar, sosyal gerçekliklere tercih edilmektedir.

“Önyargılı tutum bir grup ya da kişiye yönelik olumsuz bir duygu ve bireyleri tanımadan onları bir grubun üyeleri olarak yargılama yani stereotipik algılama olmak

²⁰ Yapıcı, Gençlerde Dini Kalıp Yargılar, s. 29.

²¹ Bilgin, İnsan İlişkileri ve Kimlik, s. 97 – 98.

²² Anthony Giddens, Sosyoloji, (Yay.Haz.: Hüseyin Öcal, Cemal Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 227.

üzere iki temel öğeden meydana gelmektedir”²³. Cüceloğlu’na göre de, önyargı ve stereotip bir bütünün iki parçası şeklinde düşünülmüştür. Ama diğer düşünceler ile arasında dikkat çekmektedir. Ona göre önyargı, “kişiye ya da gruba yönelik olumsuz bir duygu”yu ifade etmektedir. Oysa ki önyargıyı tanımlarken onun “olumlu ve olumsuz” yönlerinin olduğundan bahsetmiştik. Burada dikkat çeken diğer bir husus ise, önyargının stereotipik algılama düzeyinin temelini teşkil ediyor olmasıdır. Birey ya da dış gruba yönelik önyargıların, tutuma dönüşmesi aşamasında stereotip devreye girmekte ve olumsuz yönde yargılama süreci başlamaktadır.

Önyargı ve stereotipleri salt bilişsel ve duygusal açıdan ele almak doğru görünmemektedir. Önyargı ve stereotiplerin kategorizasyon süreci içinde ele aldığımız zaman onların bireye ve dış gruba yönelik olumlu ve olumsuz hükümler ya da yargılama olmasında motivasyonun da çok büyük etkisi olmaktadır. Birey, sosyal çevreyi algılamak ne yönde motive olmuşsa, önyargıları ve stereotipik algılaması o yönde oluşmaktadır. Bu durumda önyargıların ve stereotiplerin motive olma yönündeki sürecini ele aldığımız zaman bu iki kavramın psikolojik yönünden bahsetmek gerekir. Bu bakış açısıyla önyargılar ve tutumlar oluşmakta ve sonra da buna bağlı olarak stereotipler ortaya çıkmaktadır. Tezcan’a göre “stereotipler belli bir ölçüde kökleşmiş bulunan peşin hükümleri kuvvetlendiren değerlendirme ve yargılardır”²⁴. Diğerlerinde olduğu gibi Tezcan’da da önyargılar ve stereotiplerin oluşmasına kaynaklık etmekte ve buna paralel Fischer de “stereotipler ile önyargıların aynı fenomen iki farklı yüzünü oluşturduğu”²⁵ kanaatindedir. Bu iki kavramın oluşum sürecine baktığımız zaman her ikisi de aslında aynı kökene sahipmiş gibi görünmektedir. Fakat önyargı, bireyin zihninde meydana gelen peşin hükümler olması hasebiyle stereotiplerden ayrılmaktadır. Aralarında fark olmasına rağmen bu iki kavram, birbirlerini destekler mahiyettedir. Önyargılar bir nevi stereotiplerin oluşmasına kaynaklık ediyor diyebiliriz.

4. Kadın Olgusu ve Kadınlara İlgili Kalıp Yargılar

Kadın olgusu, uzun yıllardır birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Bazen kadını daha doğrusu kadın olgusunu toplum içindeki yerine göre, bazen onun psikolojik yönünü, bazen de onun din açısından farklı yönlerini ortaya koymaya çalışan bilim

²³ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 543.

²⁴ Tezcan, Türkler Üzerine Stereotipler, s. 12.

²⁵ Fischer, Gustave – Nicolas, La Psychologie Sociale, Editions du Seuil, Paris 1997’den Nakleden Yapıcı, Gençlerde Dini Kalıp Yargılar, s.28.

dalları olmuştur. Kadın olgusunu araştırma konusu yapan bilim dalları öncelikle cinsiyet ayırımıyla işe başlamışlardır. Cinsiyetin algılanışı ile ilgili çok çeşitli ayrımlar, tanımlar, stereotipler, önyargılar, toplumsal değerler ve dini değerler için içine girmiştir. Kadın olgusunu ve onlarla ilgili kalıp yargıları incelemeden önce cinsiyet kavramı üzerinde durmak daha doğru görünmektedir.

“Cinsiyet”(gender) terimini sosyolojiye sokan Ann Oakley²⁶ olmuştur. ”Cinsiyet” kavramının biyolojik ve toplumsal yönden algılanışı birbirinden biraz farklılık arz etmektedir. Biyolojik olarak bu kelime, erkek kadın ayırımını yani dişilik ve erkekliği anlatırken, toplumsal cinsiyet “erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünme”²⁷yi ifade etmektedir. İngilizcedeki “gender” kelimesine karşılık gelen cinsiyet kelimesi, toplumsal ve kültürel cinsiyet anlamını taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde ele alınmasıdır. Buradaki farklılık, bireysel kimlik ya da kişilik olmaktan ziyade kadın ve erkeğin kültürel düzlemdeki kimliği ve stereotipleridir. Önceleri toplumsal cinsiyet, yani kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklarla açıklanmaya çalışılması, onun diğer faktörlerin de açıklanabileceğini gündeme getirmiştir. Bu açıklamalar, kadınlar ile erkeklerle ilgili toplumsal ve kültürel stereotipleri de içine alan sosyolojik ve psikolojik açıklamalardır. Bu doğrultuda, toplumsal değerler açısından kadınların ve erkeklerin rolleri, erkek ve kız çocuklarının yetiştirilme tarzları, ailelerin kız ve erkek çocuklarıyla ilgili ideolojileri, toplumsallaşma sürecindeki psikolojileri de göz önünde bulundurularak, toplumsal cinsiyet ile ilgili araştırmaların yönü de değişmiştir.

Yakın zamanlarda cinsiyet daha çok toplumsal cinsiyet üzerinde yapılan araştırmaların kültürel düzeydeki değişik toplumsal cinsiyet oluşumları yönüne çevrildiğini görmekteyiz. Belirli bir toplumun “kadın” ve “erkek” cinsiyetine bakış açısı o toplumun kültüründen etkilenmektedir. Toplum içerisinde yer alan “kadınlık” ve “erkeklik” olgusu, bu iki kavrama ilişkin cinsiyet rolleri, cinsel iş bölümü, stereotipler, davranış ve tutumlar, cinse özgü davranışlar, cinslere ait kimlikler, cinsel ahlak anlayışları, hep o toplumun kültüründen etkilenmektedir ve o toplumun cinsiyet ile ilgili kültürünü

²⁶ Marshall, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, s.98.

²⁷ Marshall, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, s.98.

meydana getirmektedir. Bireyde doğuştan gelen biyolojik özelliklerin yanı sıra daha sonra toplumsallaşma sürecinde, içinde yaşadığı toplumun cinsiyetlere özgü davranışları benimsemesi sonucunda toplumsal cinsiyete ait roller ortaya çıkmaktadır. “Cinsiyet rolleri” diye adlandırılan bu durumu sosyoloji, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların ve ayrımların biyolojik olarak değil, toplumsallaşma sürecinde ele alan bir bakış açısıyla kavramsallaştırmıştır. Cinsiyet rolleri, erkeklerin ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı görev ve davranışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Cinsiyet ile ilgili stereotipler incelenirken de cinsiyet iş bölümü, cinsiyet rolleri, toplumsal değerler ve kültür göz önünde bulundurulur. Cinsiyet stereotipleri çalışmalarının büyük çoğunluğu da toplumsal cinsiyet baz alınarak hazırlanan çalışmalardır. Bu araştırmalara baktığımız zaman, kadın ve erkeklere ait olduğu düşünülen topluma ait kültürel özellikleri de içine alan niteliklerin yanı sıra biyolojik cinsiyeti de içine alan çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir.

Cinsiyet ile ilgili stereotiplerin, kadın ve erkeklerin toplum içinde yerine getirilen rollerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Cinsiyet rollerinin birbirinden ayrılması tarihin başlangıcından günümüze dek çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ama kadın ile erkeğe ait cinsiyet rollerinin günümüzdeki hali alması sanayi devrimiyle olmuştur. Cinsiyet rolleri ile meydana gelen cinsel iş bölümü (sexual division of labour) de sanayi devrimiyle beraber gelmiştir. Erkeğin eve ekmek getirmek; kadının ise ev işleri ile uğraşması şeklinde ortaya çıkan cinsel iş bölümü günümüzde her ne kadar yok olmaya çalışsa da bu durumun değişmesi ihtimali yok gibi görünmektedir. Bazı antropolojik çalışmalara baktığımız zaman, sanayi devrimin öncesi toplumlarda “erkeklerin görevleri ile “kadınların görevleri” arasında da farklılıkların olduğunu görmekteyiz. “Sanayileşme ve daha sonra ki dönemde kadının erkekle birlikte aktif olarak iş gücüne katılması sonucunda, geleneksel kadın rollerinde modern toplumun gereklerine göre değişmeler meydana gelmiştir”²⁸.

Stereotipler ile ilgili yapılan ilk çalışmaların daha çok etnik gruplar arasında olduğunu görmekteyiz. Stereotip konusunda yapılan çalışmalar ve kullanılan teknikler gelişmeye başladıkça, sadece etnik grup ya da dış grup üzerine çalışmalar yapılmakla kalmamış, cinsiyet stereotip ile ilgili de araştırmalar yapılmıştır. Kimi araştırmalarda cinslere özgü niteliklerin belirlenip bir sıfat listesi haline getirilerek katılımcılara kendi cinslerine ait

²⁸ Harlak, Önyargılar, s. 112.

sıfatların işaretlenmesi istenmiştir. Böylelikle kadın ve erkeklerin kendi cinsiyet özelliklerinin kendilerini ne kadar ifade ettikleri üzerinde istatistiksel veriler hazırlanmıştır. Kimi araştırmalarda ise kadınlar ile erkeklerin hangi yönlerden birbirinden farklı oldukları incelenmeye çalışılmıştır.

Günümüzde son derece uygar bir düzeyde yaşayan batı toplumlarında kadınların rollerine ilişkin değişimler, feminizm hareketleri sonucunda sağlanan haklar, kadın cinsiyetine yönelik önyargıları şüphesiz etkilemiştir. Fakat bu değişimlerin geleneksel önyargıları ne kadar değiştirdiği de şüpheyle karşılanmaktadır. Geleneksel olarak erkeklerde görmeye alıştığımız tutum ve davranışları, kadınlarda gördüğümüz zaman geleneksel kalıplar içinde olduğumuz ve önyargılı bir bakış açısıyla baktığımız için kimi zaman o davranışı yadırgamaktayız, kimi zamanda alışma sürecine bırakmaktayız. “Ev işi yapan bir erkek” , “çocuk bakan erkek, çocuk bakıcısı” ya da “şehirlerarası otobüs kullanan bir kadın” gibi.

Söz konusu durumlara bakarak, stereotiplerin insanda belli bir beklentiye yol açtığını söylemek mümkün görünmektedir. Yani tutum ve davranış olarak bir kadından beklenen ile bir erkekte beklenenler arasında fark olduğunu düşünen insanlara göre, kadınlarla ilgili stereotipler ile erkeklerle ilgili stereotipler farklı olmalıdır. Bu stereotiplerin doğru olması ya da yanlış olmasının da nedenselliği kolayca açıklanmaktadır. Genelde biyolojik özelliklerle ilgili olarak oluşan ve toplumun da cinsiyet algısı üzerine inşa edilen stereotipler, cinsiyet kimliği, cinsel iş bölümü, cinsiyet rolleri ve bu durumlara ilişkin tutum ve davranışlar sosyo-kültürel etkilerle belirlendiğinden, cinsiyete ait nitelikler toplumdaki topluma, bölgeden bölgeye ve aynı toplum içerisinde farklı zamanlara göre değişiklik arz etmektedir. Bu nedenle şu nitelik kesinlikle kadınlar için ya da şu nitelik kesinlikle erkekler içindir, demek mümkün değildir. Kadın kimliği ve erkek kimliğinin oluşması bireyin doğup büyüdüğü ailesinde oluşmaktadır. Daha sonra toplumsallaşma sürecinde yaşamını sürdüren bireyin cinsiyetine ilişkin kimliğinde değişimler görülmektedir. Fakat bu değişim köklü olmaktan ziyade, ufak tefek diyebileceğimiz nitelikte değişikliklerdir. Bunun yanında bireyin doğuştan getirdiği, cinsiyet kimliğine ait niteliklerin de kolay kolay değişmediği görülmektedir.

Cinsiyet kimliğine etki eden diğer bir faktörde din kurumudur. İçinde yaşanılan toplumun dinsel özellikleri bireyin cinsiyet kimliğinin oluşmasında ve gelişmesinde

etkin bir rol oynamaktadır. Dinin, yaşama şeklini, davranış ve tutumunu, güncel yaşamı, sosyo-kültürel yaşamı şekillendirdiği düşünülürse, cinsiyet kimliğinin gelişmesinde de ne kadar etkisi olduğu görülür. Kadının “annelik” vasfını alması, toplumun biyolojik devamının kadına bağlı olması gibi olgular kadına belirli bir değer yüklemekte ve onun Tanrı'nın bir emaneti olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ya da kadının namusunun erkeğinkinden daha önemli olması gibi düşünceler, onun daha çok korunması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple din, sosyal yaşamı cinsiyet özelliklerini ve cinsiyet kimliklerini göz önünde bulundurarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu duruma bağlı olarak, cinslerin dini yaşayış boyutlarında çeşitlilik arz etmektedir. Kadınların erkeklere nazaran daha dindar oluşları gibi bir algı sosyo-psikolojik nedenlerle açıklanmaya çalışılmış ve bunun kökeninde de yaratılışla beraber getirdikleri biyolojik nedenlerin olabileceği düşünülmüştür. Bunun yanı sıra dinin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

4.1 Geleneksel Toplumlarda Kadın ve Din

Geleneksel toplum, genellikle ekonomik olarak gelişmemiş, kentleşme oranının düşük, teknolojinin gelişmediği ve eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlar için kullanılmaktadır. Yani, genelde ilkel, geri, bilimsellikten uzak ve duygusal bir toplumu ifade etmektedir. Geleneksel toplumu bu bakış açısıyla tanımlamak pek doğru görünmemektedir. Buna göre geleneksel toplum, samimi ilişkilerin görüldüğü, kendilerine yetecek kadar bir teknolojiye sahip, kendilerine göre, yani üretimin şekline göre bir ekonomisi olan toplumsal hayatta değişimin az ya da hiç olmadığı, genelde ya evlilik yoluyla ya da kan bağıyla bağlı toplumlardır. “İnsanlar, tabiattan elde edilen mallardan geçimlik düzeyde faydalandıkları ve bunları asgari düzeyde işlediklerinden geleneksel toplumlarda belirgin bir toplumsal iş bölümü bulunmamaktadır”²⁹. Üretim el emeğine dayalıdır ve sadece toplumsal ihtiyaçları karşılayabilecek kadardır.

Geleneksel toplumlarda, kadınlar genelde ev içi rolleri ile karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle onların ev dışındaki statülerinin olmadığını ve deyim yerindeyse sosyal statülerinin de erkeklerinkinden düşük olduğu görülmektedir. Erkekler ev içi hariç diğer toplumsal yaşamın her alanında bulunurlarken, kadınlar ise sadece evle sınırlı bir yaşam alanına sahiptirler. Kadınlar evde çocuklara bakmakla, ev işi ve el işi yapmakla yükümlüdürler. Ev içinde otorite, eğer kadın bekar ise babaya, evli ise kocaya aittir.

²⁹ Ünver Günay, “Modern Sanayi Toplumlarında Din, 1”, EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/1986. s. 51.

Yani çatı altındaki herkes bu otoriteye itaat etmek zorundadır. “Aile reisi, çocuklarının evliliklerini ayarlama gücüne sahiptir”³⁰.

Belirli bir dine sahip olan toplumların hepsinde, sahip olunan dinin etkileri ya semboller ya ritüeller ya da sosyal yaşamın her alanında görülmektedir. Geleneksel toplumlarda da dinin, sosyal yaşamın her safhasına etki ettiği bilinmektedir. Dini olanla sosyo-kültürel olan birbirine sıkı sıkıya kenetlenmiş durumdadır. Sosyal yaşam, dini olanla geleneksel olanın karışımından meydana gelmektedir. Sosyalleşme süreci de bu durum etrafında şekillenmektedir. Bir toplumu meydana getiren aile, devlet, üretim ve insan ilişkileri gibi her boyutta dinin etkisini görmek mümkündür. “Dinin, her alanı düzenlemeye yönelik işlevi, kişinin her türlü bireysel ve sosyal sorunun çözümünü din ve din adamından beklediği bir algı biçimini de geliştirmiş, din adamlarının en prestijli manevi ve sosyal otorite olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur”³¹.

Görüldüğü üzere geleneksel toplumlarda dinin de etkisiyle şekillenen sosyal yaşamda kadınların oldukça farklı bir konuma sahip oldukları görülmektedir. “Bu geleneksel toplumlarda gelenekselliğin ağırlığı dinsel nedenlere bağlıysa, kadının toplumsal statüsünün belirgin bir şekilde zayıf olduğu gözlemlenebilir.”³² Bu nedenle kadınlar toplumsal üretimden uzak kalır ve küçük yaşlardan itibaren içinde yaşadıkları toplum tarafından kendilerine öğretilip benimsetilen cinsiyet rolleri, davranış ve tutum kalıplarına göre hareket ederler. Bu nedenle de kadınlara her şeyden önce ev içi roller, çocuk bakmak ve ailenin önde gelen sorumlulukları yüklenmiştir. Çalışma yaşamında da erkeğe özgü işler ve kadınlara özgü işler gelenekler doğrultusunda belirtilmiştir. “İşleri toplumsal cinsiyet açısından kategorilere ayıran bu anlayış kadını toplumsal üretime “*ev kadınlığı*” statüsünü koruyarak ve ancak kadın emeğini gerektiren zorunlu durumlarda dahil eder.”³³ Toplum tarafından verilmiş kadınlık ve erkeklik kalıpları, dinlerin ve kültürlerin oluşturduğu geleneklerin bir parçasıdır. Kendilerini dindar olarak görmeyen insanlar bile bu kalıpları benimserler. Hatta benimsemekle kalmazlar, bu kalıpları içselleştirirler. Çünkü bu kalıplar ve kurallar onlara göre kutsaldır, mutlaktır ve değişmez bir özellik gösterirler. Dinsel kültürün etkisiyle oluşan değerler, kalıplar ve çeşitli imgeler, toplumun egemen kültürel akışına dahil olurlar ve dindar olmayanlar

³⁰ Fatmagül Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul 1996, s. 87.

³¹ Günay, Güngör, Ecer, Laiklik, Din ve Türkiye, Laçın, Kayseri 1998, s. 19 – 20.

³² Suna İkili, “Modernleşme ve Kadın”, Türkiye’de Kadın Olmak, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, II.Baskı, İstanbul, 1996,s.14–15.

³³ Esin Örtücü, “Hukukta Kadın ve Son Gelişmeler”, Türkiye’de Kadın Olmak, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, II.Baskı, İstanbul, 1996,s.45.

bile bunları benimseyerek gündelik yaşamlarında da bu değerlere, kalıplara ve imgelere göre yaşarlar. Bu nedenle din, geleneksel toplumlarda, sosyal yaşamın her alanında nüfuz etmiştir ve toplumsal yaşam içerisinde değişimden söz etmek mümkün değildir.

4.2 Modern Toplumlarda Kadın ve Din

Modern toplumun tarifi, geleneksel toplumun tarifinden oldukça farklıdır. Sosyal yaşam biçimlerine baktığımız zamanda oldukça büyük diyebileceğimiz farklılıklar bulunmaktadır. Modern toplumun geleneksel toplumun aksine daha karmaşık, daha bilimsel bir toplum yapısına sahip olduğunu görmekteyiz. “Modern Toplum” dediğimiz terim, aydınlanma dönemiyle Batıda başlamış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Modern toplumların hepsinde aynı siyasal yönetim şekli söz etmek mümkün değildir. Ancak “modern toplumların tümünde okuma oranı, ulusal gelir, sanayi, ulaştırma, iletişim araç ve olanakları, teknoloji, işletmelerde verimlilik, sağlık kuruluşlarının sayısal durumu, toplumun gereksinim duyduğu uzmanlar ve teknokratlar hem nitelik ve hem nicelik yönünden çok yüksek düzeydedir.”³⁴ Bunun yanı sıra sanayileşmeyle beraber nüfus, kırsal kesimden kentlere kaymış, kentleşme oranı oldukça yükselmiştir. Bununla beraber de tarımda ilkel metotlar yerine ileri teknolojiye ulaşılmıştır.

Eğitim seviyesinin yükselmesi beraberinde demokratikleşme sürecini de getirmiştir. Sosyal yaşamda demokrasinin gereklerini yerine getirmekten kaynaklanan bir bireyselleşme söz konusudur. Bireyselleşme ve fikir özgürlüğü nedeniyle modern toplumlarda birçok bakış açısı, eşitlik, özgürlük, adalet kavramları ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumların aksine üretimin çeşitlilik göstermesi de farklı iş sahalarının ve iş bölümlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel toplumlarda var olan samimi ve sıcak ilişkiler yerini daha resmi ilişkilere bırakmıştır. Bunun nedeni ise, artan sanayileşme süreci, gelişen bilim ve teknoloji, makineleşmenin artması ve insanların doğayı bir potansiyel olarak görmeleridir.

Modern toplumlarda sanayinin, bilim ve teknolojinin üretim biçiminin değişmesi ve gelişmesi, demokrasi anlayışının ortaya çıkması ve güç kazanması sosyal yaşamı kökünden değişikliğe yöneltmiştir. Aile kavramı, akrabalık ilişkileri geleneksel toplumda olduğu gibi kalmasına rağmen, yapısında ve fonksiyonlarında bir takım

³⁴ Suna İkili, “Modernleşme ve Kadın”, Türkiye’de Kadın Olmak, Der:Necla Arat,Say Yayınları, II.Baskı, İstanbul, 1996,s.9.

değişikliklerle özelliklerini yitirmiştir. Üretimde meydana gelen değişmeler nedeniyle de iş bölümü olgusunda da değişmeler söz konusudur. “Modern sanayi toplumunun sosyal örgütlenmesinde artan uzmanlaşma ve iş bölümü sonucunda yeni meslek grupları, dernekler, sendikalar dâhil olmuş, geleneksel toplumlarda akrabalık tarafından şekillendiren birincil ilişkilerin yerini yasal, resmi, hukuki yönleri ağır basan ikincil ilişki biçimleri almıştır.”³⁵

Geleneksel toplumlarda üretimin sadece geçimlik olması, ailelerin üretici konumda olması aile biçimlerini ve ilişkilerini etkileyen unsurlardan biridir. Ancak modern toplumlarda üretimin çeşitlilik kazanması ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle uzmanlaşma ve iş bölümünde farklılaşmasına neden olmuştur. Öncelikle, üretime katkıda bulunan aileler yerini tüketici konumda bulunan aile biçimlerine bırakmıştır. Dolayısıyla modern toplumlarda üretici geniş aileler yerine, tüketici çekirdek aileler görmektediriz. Buna bağlı olarak da kadınlar üretimden (ev içi) uzak kalmışlardır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde, kadının ev içi rollerinde azalmanın olduğunu görmektediriz.

Değişen ve gelişen teknoloji sayesinde kadınların ev içinde yaptığı bir takım işlerin makineler tarafından yapılması, ev işlerini kolaylaştırmıştır ve geleneksel cinsiyet rollerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Geleneksel toplumlarda kadının ev içi rolleri, modern toplumlarda azalmıştır.

Kadının ev içi rollerinin azalmasından kazanılan vakit ile birlikte hukuksal alandaki gelişmeler, kadın-erkek eşitliğini gündeme getirmiştir. “Sanayi toplumlarının doğuşundan beri eşitlik ilkesi demokratik toplumların işleyişinin dinamosu olmuş, eşitlik ilkesi toplumsal muhayyile de kabul gördükçe, toplumsal pratiğe de yeni bir ivme kazandırmıştır.”³⁶ Böylelikle ortaya bir kadın hareketi olarak feminizm ortaya çıkmıştır. Cinsler arası eşitsizlikleri aşmaya yönelik toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkan feminizm, kadının sosyal yaşama direkt olarak katılması, kadınlarla erkekler arasındaki meslek, haklar ve fırsat eşitliliğinin savunulmasıyla mümkün olmuştur. Buna bağlı olarak feminizm ile birlikte “gerçek kadın kimliği” ile “geleneksel kadın kimliği” arasındaki farkların ortaya çıkması gündeme gelmiştir. Geleneksel toplumlarda kadınlara atfedilen bazı nitelikler, modern toplumlarda farklılaşmıştır. Kamusal alana

³⁵ Günay, Din Sosyolojisi, s.360.

³⁶ Nilüfer Göle, Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1994, s. 136.

katılan kadın, iyi bir eş ve anne olmak ile kariyeri arasında gidip gelmeler yaşamıştır. Bu durumun modern toplum ile geleneksel toplumun sosyo-kültürlerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.

Modernleşmeyle birlikte Batı tarzı bir kültürü yansıtan bir hayat tarzı yani kentleşme de bu değişim sürecindeki yerini almıştır. Modernleşme beraberinde kırsal alandan kentlere sürekli bir göçü getirmiştir. Kentleşme süreci hızlanmış yatay ve düşey hareketlilikler artmıştır. Kırsal kesimden kentlere göç eden bireyde geleneksel yaşam biçimi ile modern yaşam tarzı arasında bir ikilem gözlemlenmiştir. Birey ne modern yaşamı kolayca kabul edebilmiş ne de geleneksel yaşamdan kolayca vazgeçebilmiştir. Zamanla modern yaşama alışan birey de bu defada geleneksel yaşamın doldurduğu bazı eylemler boşluk yaratmıştır. Bu da bireyin psikolojik olarak problem yaşamasına neden olmuştur. Birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkiler alması, aile biçimlerinde meydana gelen değişiklik bireyin sosyal bir bunalıma girmesine zemin hazırlamıştır.

Modern toplumlarda bireyselleşme ve özgür düşünme gibi kavramlar da ivme kazanmıştır. Demokratik bir rejimin gereği olarak ortaya çıkan bu kavramlar, bireyin hakkını en iyi şekilde müdafaa etmesine, her konuda özgürce konuşabilmesine diğer insanlarla eşit haklara sahip olması gerektiğine olan inanç ve davranışların hızla yayılıp, modern toplumun her alanına nüfuz etmiştir. Bireylerin kendilerine olan öz güveni artmıştır.

Geleneksel toplumlarda yaşamın her alanında kendi varlığını hissettiren din, modern toplumlarda pozitivist düşüncenin hâkim olması yani daha akılcı düşüncenin hâkim olması nedeniyle din kendi kabuğuna çekilmiştir. Din, artık toplumsal bütünlüğün simgesel ifadesinden ziyade, bireyin kendi vicdanına kalmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ferdileşen din, büyük oranda sosyal şartların etkisinden sıyrılmış, sosyal bir olgu ve kurumlar üzerindeki etki ve denetimini kaybetmiştir.”³⁷

Modernite ile birlikte dinin toplumsal yaşam içerisinde değişime uğraması, insanların dini inanç ve pratiklerinde de değişimlere yol açmıştır. Bu değişiklikler neticesinde bireylerde manevi açıdan bir boşluk gözlemlenmiştir. Manevi boşluğu dolduramayan birey, dünyevi değerlere daha çok önem vermiştir. Ve bu boşluğu farklı şekillerde doldurmaya çalışmıştır. Bir nevi din unsurundan uzaklaşıldığı ve böylece bireyin farklı

³⁷ Günay, “Modern Sanayi Toplumlarda Din I”, s. 361.

meşguliyetlere yönelmesi de bireyin bu manevi boşluktan kurtulmasına yetmemiştir. İlk zamanlar modern yaşamın sağladığı sosyal imkânlar ve kolay yaşamı kabul eden birey, aşırı bireyselleşme ve dünyevileşmenin beraberinde getirdiği manevi huzurun din sayesinde tekrar olabileceğinin farkına varmıştır. “İnsanlar, modernleşen sosyal yaşam bünyesinde düştükleri boşluk duygusunu ya geleneksel dindarlık formları ile ya da din kurumunun yerine konulan çoğu zaman dini bir renk altında ortaya çıkan yeni bazı fanatik ve ideolojik sistemlerle doldurmayı denemektedirler.”³⁸ Modernleşen toplumlarda son zamanlarda göze çarpan diğer bir olay ise, yeniden dine dönüşün yaşanmasıdır. Bu durumun nedeni olarak da insanların modern yaşamın yarattığı manevi boşlukların din ile kapatılması ihtiyacının karşılanması gösterilmiştir.

Modern toplumlarda genel olarak göze çarpan en önemli özelliklerden biri de okuma-yazma oranının ve eğitim seviyesinin yükselmesidir. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle kadınlar da bireyselleşme sürecinde söz sahibi olmaktadır. “Geleneksel rol ayrımı doğrultusunda kadının işlevi “eş ve anne” olmakla sınırlanmış; dahası bu konunun kadınlarca da benimsenmiş olması”³⁹ onların toplumsallaşma süreci içerisindeki yerinin ikinci plana itilmesine neden olmuştur. Geleneksel toplumlarda kadının arka plana itilmesi ve erkek otoritesinin üstün sayılması, kadınları yıpratmıştır ve arka plana itmiştir. İşte bu noktada eğitimin kadınlık rolleri üzerine etkisi karşımıza çıkmaktadır. Modern toplumlarda kadın ile erkek arasındaki farkların aza indirilmesi ya da eşitliklerin ortaya çıkması kadınların eğitim görmeleri üzerinde de etkili olmuştur. Eğitim kadınlara bireyselleşmenin yanı sıra ufuk genişletmek kendi kimliğini tanımlamak ve onu iyi bir şekilde korumak, kişilik kazanmak, aile çevresine göre belirli bir serbestlik kazanmak, evlilik yaşını geciktirmek ve evleneceği insanı kendisinin seçmesi gibi avantajlar sağlamaktadır.

Rasyonel düşünmek konusunda modern toplumun ileri seviyeye ulaşması, kadın dindarlığının farklı boyutlara taşınması neticesini doğurmuştur. Kadınların dini yaşama boyutunda gözle görülür bir düşüşün yaşanması da modern toplumun özellikleri arasına girmiştir. Bunun yanında feminizm de modernleşme sonucunda ortaya çıkmıştır. Feminizm, modern toplumlarda kadınların da toplumsallaşma sürecinde söz sahibi olmak istemeleri, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması

³⁸ Günay, Din Sosyolojisi, s.361.

³⁹ Türkel Minibaş, “Siyasi Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, Kadın Gerçeklikleri, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 179.

için başlayan bir kadın hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern toplumların özellikleri haline gelen demokratik devlet yapısı, ekonominin iyi bir seviyede olması, bilim ve teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesi, okuma–yazma oranının ve eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme oranının yükselmesi gibi özellikler modernitenin maddi özelliklerini oluştururken, kültürün kısmen bu durumdan etkilenmesi dindarlığın yaşam boyutunda belirli bir düşüşün yaşaması ve kadının kendi kimliğini araması da modernitenin manevi özelliklerini teşkil etmektedir. Oysa “modernleşmenin maddi olmayan, ama daha derine işleyen etkileri asıl kültürel düzeyde, yaşam tarzında, cinsiyet kimliklerinde ve kendi kimliğini tanımlama biçiminde ortaya çıkmaktadır.”⁴⁰

Feminizm ile ortaya çıkan kadın-erkek eşitliği sorunu farklı boyutlara taşınsa da, neticede kadının kendine olan özgüvenin artması ve kadınların toplumsallaşma sürecinde bazı alanlarda erkeklerden daha başarılı olmasını doğurmuştur. Bu durumda her işte ve her konuda kendini hep başarılı gören erkeği rahatsız etmektedir. Bunun yanı sıra modern toplumlarda “kadının kendini kuvvetli görmesi ve haklarını arayabilmesi ve sosyal güvencesi yüzünden boşanmalar daha fazladır.”⁴¹ Fakat geleneksel toplumlarda böyle olmamakta ve kadınlar toplum içerisinde arka plana itilmektedir. Kadınlar kendi kimliklerini en iyi şekilde tanımlayıp, onu en iyi şekilde koruyup savunurlar; zaten onlara göre toplumsal yaşamda modernleşme ve feminizm kadınla erkeğin kaynaşmasını zorunlu kılar.

Modern toplumlarda sekülerleşme hareketlerinin çok büyük bir hızla artması rasyonel düşünmenin kuvvetlenmesi dinin ferdi bir karaktere bürünmesine neden olmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi dinin ferdiyet kazanması bireyde bir takım manevi boşluklar yaratmaktadır. Ancak bu durum kadınlarda daha şiddetli cereyan etmektedir. Modern toplumlarda sosyalleşme sürecinde aktif olarak rol alan kadınlarda yalnızlık duygusu içine girmekte ve geleneksel dindarlık anlayışına olan ilgi artabilmektedir. Bunun yanı sıra kadınlar erkeklere göre geleneksel değerlere daha çok sahip çıkmakta ve bu durum da kadınların, kültürün aktarılması konusunda önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, yukarıdaki duruma bağlı olarak kadınlarda geleneksel halk dindarlığını yaşaması ve korunması erkeklere nazaran daha üst seviyededir.

⁴⁰ Göle, İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler, s. 115.

⁴¹ Arat, Kadın Gerçeklikleri, s. 95.

4.3 Türk Toplumunda Kadın ve Din

Türkler'in tarih sahnesine çıkışları eski zamanlara dayanmaktadır. Tarihte Türkler'le ilgi en eski bilgilerin Orta Asya kökenli olduğu bilinmektedir. Ayrıca Çin kaynaklı eserlerde de Türkler'in yaşayışları savaşları, coğrafyaları, tarihleri, ekonomileri hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Türkler'in anayurtlarının Orta Asya olduğu herkesçe bilinmektedir. İklim değişikliği, otlakların azalması, hayvancılığın yapılamaz hale gelmesi gibi nedenlerle Türkler'in öz vatanlarını terk etmek zorunda kalmalarını tüm tarih kitapları yazmaktadır. Diğer medeniyetlerden daha farklı bir sosyal yaşama sahip olan Türkler'in her haliyle ileri bir uygarlık seviyesinde olduğunu yine tarih kitaplarından öğrenmekteyiz.

Orta Asya'nın coğrafi koşulları Türkler'in yaşantısını ve kültürlerini derinden etkilemiştir. Karasal iklime sahip Orta Asya bozkırları, tarımdan çok hayvancılığa elverişli idi. Bu nedenle Türkler'in temel geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. Buna bağlı olarak da Türk Boyları sürülerine ot ve su bulabilmek için göçebe yaşam biçimini benimsemiştir. Bozkırların zor koşulları Türkler'de özgüven, güçlü bir irade oluşmasına ve dayanıklılığın artmasına yol açmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, Türk devletleri arasında da yerleşik bir yaşamı sürdüren tek devlet Uygurlar olmuştur.

Türkler'in bilinen en eski dini Şamanizm'dir. "Şaman, gücünü dış ruhsal güçlerle ilişki kurabilme ve bu güçler aracılığıyla toplumların teknolojik, siyasal ve toplumsal sorunlarına çözümler getirme becerisinde olan, günün belli zamanlarında çalışan, kurumsallaşmamış, karizmatik bir dinsel uzmandır."⁴² Türkler'in Şamanizm dinini benimsemeleri onların sosyo-kültürel yaşamlarının bir yansıması şeklinde anlaşılmaktadır. Onların aynı zamanda varlıklarını sürdüren medeniyetlerden oldukça farklıdır. Aile yapısının, cinsiyet kültürünün, cinsiyet rolleri ve cinsel iş bölümünün diğer medeniyetlerden farklı olduğunu birçok kaynaktan öğrenmekteyiz.

"Tarihin yetişemediği en eski zamanlarda boy ana-yanlı(maderi) idi. Yani çocuk anasının boyuna bağlı olurdu. Sonradan boy baba-yanlı(pederi) niteliğe girdi."⁴³ Evin başı, çocuklar küçükken karısına ve çocuklarına mutlak derecesine hükmeder. Çocuklar büyüyüp, kendi kendilerine yetecek konuma geldikten sonra bağımsızlıklarını isterler ve kendilerine ait ev-bark sahibi olabilmek için babanın malından bir bölümünü zorla

⁴² Marshall, Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, s.708.

⁴³ Ziya Gökalp, Türk Uygarlığı Tarihi, Yay.Haz.:Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.220.

alırlar. Sonra da anne ve baba yaşlanınca bu defa hükmetme sırası çocuklara gelir. Tabii ki bu durum Türk boylarının hepsinde aynı değildir. Bu durumlar sadece istisnai bir durumdur. Gayet adaletli diyebileceğimiz yani kadının da söz sahibi olduğu, kadına gereken değerin verildiği bir aile yaşantısının olduğunu bilmekteyiz

Bir genç evlenirken ne kendi karısının baba ocağına gidilirdi ne de kendi babasının ocağına gidilirdi. Yani “iç güveylik” olmadığı gibi “iç gelinlik” de yoktu. Yeni evli çift kendilerine ait evde yaşamlarını sürdürürlerdi. “Kızımı yedi yabancıya veririm”, “yedi yabancıdan kız alırım” tümceleri eski zamanlarda evlenmenin yedi göbeğin dışında gerçekleştiğini ima etmektedir.”⁴⁴Türklerde aile, ataerkil ailede olduğu gibi erkek otoritesinin olmadığı baba yanlı bir aile yapısına sahiptir. Baba yanlı aile, özgürlükçü ve eşitlikçi bir ailedir. Ataerkil aile yapısının bulunmamasını Türkler’in manizm dinini hiç kabul etmediklerinden anlamaktayız. Ayrıca ailenin bütün malı, bütün aile bireylerindedir.

Bazı gezginlerin kaydettikleri bilgilerden anlıyoruz ki, Türkler kadınları erkeklerden daha üstün tutmakta ve kadınlara aşırı bir saygı göstermektedirler. Kadınlar erkeklerden kaçmaz ve yüzleri açık dolaşırlardı. Eski Türkler’de bir kız çocuğuna sahip olmak, Araplar’da olduğu gibi utanç verici bir durum değildi. Kadının erkeğe eşit olması dinin sosyo-kültürel yaşamda nasıl bir etkisinin olduğunun göstergesidir. Bununla birlikte kadınlar için örtünme ve harem gibi gelenekler de yoktu. Ahlakça büyük bir önem taşıyan namus ve eşe sadakat kavramları oldukça büyük bir öneme sahipti. “Eski Türkler’de kadın ile erkeğin bütün toplumsal işlerde birlikte bulunması koşuldu”⁴⁵ Ayrıca kadının geleneksel toplumlarda olduğu gibi sadece ev içi rolleri ile sınırlanması bir nevi kocasının tamamlayıcısı konumundadır. Bazı kaynaklarda kadınların çok iyi at bindikleri; çok iyi kılıç kullandıkları ve hatta savaşımlara bile katıldıkları yer almaktadır.

Genel olarak, kadınların Türk toplumundaki bu saygın konumu, Türkler’in İslam dinini benimsemesinden sonra değişmektedir. Kadının saygın bir konuma sahip olduğunu, kadın ve erkeklerin birbirlerinden kaçmamalarıyla, örtünme ve harem gibi kavramların bulunmamasıyla, kadının hukukça erkekten aşağı olmamasıyla, belirli bir cinsel iş bölümünün olmamasından anlıyoruz.

⁴⁴ Gökalp, Türk Uygarlığı Tarihi, s.228.

⁴⁵ Gökalp, Türk Uygarlığı Tarihi, s.253.

Bütün eski kaynaklarda, masallardan ve efsanelerde görüldüğü gibi, “Türk milli muhayyilesi, kadına mutlaka bir kutsallık izafe etmiş, onu Tanrı’ya ilham veren ve diğer bazı milletlerin destanlarında olduğu gibi, gayri meşru ilişkiler sonucunda değil, Tanrı’nın bir buz parçasının içinde gönderdiği kutsal buğday tanelerinden, ilahlardan, nurdan ve ışıktan hamile kalan bir namus ve şeref abidesi olarak düşünülmüştür.”⁴⁶ Bu durumları ve buna benzer durumların hepsini Türk destan ve masallarında görmek mümkündür.

Eski Türk kadınlarını sadece sosyal yaşamda değil, devlet yönetiminde de görmek mümkün. Kadın ve erkek ayrımının yapılmadığı onların “siyasi-idari faaliyetlere iştirak etmesi elçileri, bilim adamlarını yabancı heyetleri kabul ederek onlarla çeşitli konuları görüşmesi, müzakere etmesi ve hatta ziyafetleri tertiplemesi”⁴⁷nden anlıyoruz. Eğer baba önce ölürse aileyi anne temsil eder, miras anneye kalır ve çocukların velayet hakkı da direkt olarak anneye geçerdi. Evlenmek için de kızın gönül rızası alınırdı. Hiçbir baba kızını zorla bir başkasıyla evlendirmezdi. Hukuksal açıdan da kadının boşanma ve miras hakkının olduğunu ve tek eşle evlenmenin esas olarak kabul edildiğini görmekteyiz.

O devirde, dünyanın hemen her yerinde kadının şeytan ya da cadı olarak nitelendirilmesi, kötülerin kaynağı olarak kadının görülmesi ve hem hukuksal açıdan hem de sosyal kültürel olarak kadının erkeğin kölesi konumunda olması, Türkler’in nasıl bir medeniyet seviyesinde olduğunun bir göstergesidir. Türkler’de hiçbir zaman kadın erkekten daha aşağı bir konuma düşmemiştir ve kadın köleleştirilmemiştir. Bütün bunlar Türk milli kültürünün kadına verdiği yüksek değeri ifade etmektedir. Toplumsal kişilik (karakter) yapısı, nesnel, gözlemlenebilir bir gerçeklik alanı olarak anlaşılırsa; kimlik, bu gerçekliğin dışı vurması; ülke veya toplum imajı (imgesi) bu gerçekliğin dışarıdan ve yabancılarca algılanmasıdır.”⁴⁸ Buna bağlı olarak imaj ile kimliğin aslında farklı şeyler olduğunu anlıyoruz. Gerçek “Türk kimliği” ile yabancıların gözündeki “Türk İmajı” da birbirinden farklıdır. Bunu da Türkler’e atfedilen stereotiplerden anlamak hiç de zor olmasa gerek. Fakat eski Türkler’in milli kültürlerine ve toplumsal yaşamlarına baktığımız zaman onlara atfedilen bazı niteliklerin onların kimlikleriyle örtüşmediğini görmekteyiz.

⁴⁶ Necdet Sevinç, Eski Türkler’de Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s.14.

⁴⁷ Sevinç, Eski Türkler’de Kadın ve Aile, s.32.

⁴⁸ Bozkurt Güvenç, Türk Kimliği (Kültür Tarihinin Kaynakları), Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1996, s.8.

Türkler'in boylar halinde Müslüman olmalarından sonra durum, yani İslam dini ile Türkler'in sosyal yaşamlarının bağdaşık olduğu durumu bir müddet devam etmiştir. Fakat, yıllar geçtikten sonra farklı kültürlerin etkisiyle de İslam dininin yaşantı boyutu Türk sosyal yaşamında bir takım değişikliklere neden olmuştur. Aslında İslam dininin kadına ve aile yaşantısına ne kadar önem verdiği herkesçe bilinmektedir. "İslamiyet kadına her türlü hak ve hürriyetini sağlamış olmasına rağmen, İslamiyet'i kabul eden milletlerin milli kültürleri ile İslam kültürü çeliştiği için kadın Kur'an-ı Kerim'in tanıdığı hakları bilfiil kullanamamıştır ki, bu da Türkler'in İslam öncesinde, İslam'a çok yakın bir dinin salikleri olduklarının ayrı bir delili olarak kabul edilmelidir."⁴⁹

Arap kültürünün etkisiyle kısa zamanda Türkler'in sosyal yaşamı da değişikliğe uğramıştır. Fakat bu onların kendilerine has örf, adet ve geleneklerinin yani toplumsal değerlerinin tamamen değiştiği anlamına gelmemelidir. Dinsel değerleri toplum içinde ikame etmenin en güzel yolu bu değerlerin öncelikle kadınlar tarafından kabul edilmesidir. Çünkü kadınlar erkeklere göre değişime daha açıktır.

Büyük Selçuklu Devleti zamanında fazla bir değişiklik olmamasına karşın, Arap kültürünün, Fars kültürünün ve Bizans Kültürünün etkisiyle Türkler'in İslam dinini algılayışları da değişmiştir. Bunun yoğun olarak yaşandığı dönem Osmanlı zamanında olmuştur. Osmanlı zamanında kadının konumu oldukça değişikliğe uğramıştır. Orta Asya'daki kadının konumuna bakarak bu durumu net bir şekilde karşılaştırmamıza imkân hazırlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli teokrasi olduğu için kadının konumunun nasıl bir şekilde olduğunu tahmin etmek hiç de zor olmasa gerekir. Bu devirde kadının erkekten daha aşağı bir konumda olduğu, buna bağlı olarak da kadının erkeğe eşit olmadığı düşüncesi, âdeta Müslüman-Türk toplumunun temeli diyebileceğimiz değerlerinden biri olmasına neden olmuştur. Dine dayalı bir hukuk sistemi yani şer'i kuralların geçerli olduğu bir hukuk sistemine sahip olan Osmanlı'da kadınların hakları oldukça sınırlıdır.

Şeriat kanunlarına göre erkekler birden fazla kadınla evlilik yapabilmekte, evlenme ve boşanma konularında da kadın söz sahibi değildir. Kadının ev içi rolleri haricinde, evin dışında neredeyse hiçbir fonksiyonu yoktur. Ayrıca miras konusunda da erkeğin aksine yarı yarıya bir pay hakkına sahiptir. Kadının şahitliği mevzu yine aynı şekilde iki

⁴⁹ Sevinç, Eski Türkler'de Kadın ve Aile, s.32.

kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılmaktadır. Kadının eğitim hakkı sadece yedi-sekiz yaşına kadar medreselerin ilk sınıflarına devam edebilmektedir. Kadının eğitimi, kanunla sınırlı tutulmuş ve çalışma alanında kesinlikle kadının yeri yoktur. Dolayısıyla kadının karar mekanizması içerisinde görmek mümkün değildir. Ayrıca kadınların çarşaf giymeleri (ev dışında), haremlük-selamlık uygulamaları mevcuttur. Bu durum kadının ev dışında yaşam pratiğinin içinde yer alamamasının bir nedeni olarak gösterilebilir. “Öte yandan, Osmanlı hükümdarlarının birçoğu, kadın kıyafetlerinin, ev dışında var olma biçimlerinin fermanlarında düzenlenmesi konularıyla ilgilenmiştir.”⁵⁰

Osmanlı ekonomisinin tarıma dayalı olması küçük ailelerin üretime katılmasıyla sağlanmaktadır. Toplum yapısı olarak hem kırsal aile biçimine hem de kentsel aile biçimine rastlanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan kadın hem ev içi rollerini yerine getirmekte hem de tarlada çalışmaktadır. Bunun yanı sıra da tarladan elde ettiği ürünleri işleyerek üretim sürecine katkıda bulunmaktadır. Üretimden tamamıyla kopmuş kentli kadın ise ekonomik açıdan erkeğe bağımlıdır.

Kız ve erkek çocuk arasındaki ayırımın bu dönemde ortaya çıktığını görmekteyiz. “Kız çocuklar çok kez daha aşağı varlıklar imiş gibi işlem görmekte, kendilerini en sona koyacak şekilde toplumsallaşmakta, böylece öz saygıları zayıflatılmaktadır.”⁵¹ Toplumsal cinayet olgusunun aile içinde başladığını düşünecek olursak, erkek hâkimiyetinin ne kadar yüksek olduğunu görmemiz zor olmasa gerek. Bu durum hem ataerkil aile özelliği hem de dini geleneğin neticesinde ortaya çıkan kültürün bir parçasıdır. Bilindiği gibi eski Türkler’de kadın ve erkek eşitliğinin getirdiği tüm uygulamaları, toplumsal yaşamın her alanında görülmekte idi. Kadının saygı, sevgi ve hoşgörü gördüğü eski Türk toplumunun aksine bir durum söz konusudur. Fakat bu durum Tanzimat’la birlikte yavaş yavaş değişmeye başlamış, Cumhuriyet’in ilanı ile de Atatürk’ün önderliğinde hızla, büyük bir atılım sağlanmıştır. Tanzimat’la birlikte, toplumsal ve hukuksal alanda görülen bazı değişimlerin yanı sıra kadınların toplumsal cinsiyetlerindeki anlayışlar da değişmiştir.

Bu dönemde Batı’nın etkisiyle Osmanlı’da ekonomik ve toplumsal değişimler hızlanmış, kültürel olarak da Batı’ya ait bazı değerler benimsenmeye başlamıştır. Osmanlı’nın son dönemlerinde savaşların artması ekonomik bunalımı, erkeklerin sürekli

⁵⁰ Yaraman, Resmi Tarihten Kadın Tarihine, s. 25.

⁵¹ Arat, Kadın Gerçeklikleri, s. 19.

savaşta yer alması ya da erkek nüfusun azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum kadının kamusal alanda ve ev içi rollerinden sıyrılıp, ev dışındaki alanlarda da rol almalarını gündeme getirmiştir. Türk kadını Kurtuluş Savaşı'nda erkeklerle aynı cephelerde savaşmanın yanı sıra öğretmenlik, hemşirelik, atölye işçiliği gibi mesleklerde de karşımıza çıkmaktadır. Türk kadını, toplumsal yaşam içerisinde artık gözle görülür bir değişimi gerçekleştirmiştir.

Bütün bu toplumsal değişimler yaşanırken, dinin geleneksel işleyişinde bir takım değişimler olmuş ama bu değişim kökten bir değişim değildir. Kadının sosyal yaşamında meydana gelen gelişmelerin aksine, kadın dindarlığında fazla bir değişim söz konusu olmamıştır. Çünkü modern toplumlarda görülen bireyselleşme olgusu henüz toplumsal yaşama nüfuz etmemiştir. Buna bağlı olarak da bireysel dindarlık, yani kadının dini bireysel yaşaması mümkün olmamıştır.

4.4 Modern Türkiye’de Kadın ve Din

Modernizm, gelenekselliğin tam tersine; toplumun her alanında değişmelerin gelişmelerin olduğu, kırsallıktan kentselliğe dönüşümün olduğu, bilim ve teknolojiye gelişmelerin olduğu, birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin aldığı, dünyevileşmenin başladığı, bireyselleşmenin had safhada olduğu, ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği, dini uygulamaların ve din anlayışının bireyselleştiği, ataerkil aile biçiminden eşitliğe dayanan bir din anlayışına hâkim, kadının toplumsal cinsiyet anlayışında değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir.

Türkiye’deki modernleşme hareketleri Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla başlamış ve Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle çok büyük bir hız kazanmıştır. Fakat Türkiye’deki modernleşme hareketleri diğer Batı ülkelerinin tersine biraz yavaş olmuştur. Bu, gerçekte her toplumun kendine ait değişim sürecinin olduğunu ifade etmektedir.

“Her toplum daimi surette az veya çok bir değişim ile karşı karşıyadır. Toplumdaki bir kısım değişimleri çok hızlı olur. Buna karşılık başka bir kısım değişiklikler yavaş ve bıktırıcı bir tempoda seyrederek. Bu bakımdan da değişimin derecesi zamana göre bir toplumdan ötekine farklılık arz eder.”⁵² Türkiye’deki toplumsal değişme ve modernleşme hareketleri bu tanımda ifade edildiği gibi biraz yavaş olmuştur ve modernleşme hala devam etmektedir.

⁵² Günay, Din Sosyolojisi, s. 323-324.

Günay'a göre, "sosyal değişimde yenilik esastır ve bu da ancak sosyal sistemi meydana getiren yapısal unsurların ve onların işleyişinin değişmesini beraberinden getirmektedir."⁵³ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra meydana gelen tüm değişiklikler birer toplumsal değişimdir. Evvela, devletin yapısının değişmesi, siyasi ve hukuki mekanizmaların değişmesi, ekonominin, eğitim ve öğretim sisteminin değişmesi toplumsal cinsiyet anlayışının ve cinsel rollerin değişmesi bunu ifade etmektedir.

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlayan modernleşme hareketleri ki ilk modernleşme hareketleri Tanzimat'la birlikte başlar fakat istenilen seviyeye ulaşamaz tüm toplum yapısının âdeta kökten değişmesi ile olmuştur. Öncelikle Yeni Türkiye'nin yönetim şekli Cumhuriyet olmuştur. 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırılmış ve böylelikle yeni devlet, dini bir nitelik arzeden anlayıştan uzaklaşmıştır. Bu durumu pekiştirmek maksadıyla da "laiklik" ilkesi benimsenmiş ve 1928 yılında anayasaya "laiklik" ilkesi dâhil edilmiştir. Bu durumun yani Cumhuriyet'in ilan edilmesinin belki de en önemli özelliği 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesidir. Osmanlı zamanında dini gelenek ve kurallarla yönetilen devlet artık, modern Batı'dan aldığı bir kanunla yönetilecektir.

6 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun'un kabul edilmesinde, Avrupa'daki medeni kanunların en yenisi olması, akılcı ve pratik çözümler getirmesi, aile hukukunun kadın-erkek eşitliğine dayanması, Avrupa Medeni kanunlarının tümünden yararlanmış olması ve demokratik olması gibi özellikler etkili olmuştur. Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle kadınlar, birçok hak elde etmiş ve modernleşme sürecinde büyük adımlar atılmıştır. Böylelikle Türk kadını Avrupalı kadınlar gibi ya da onlarla eşit bir konuma sahip olmuşlardır. Bu kanunun kabulüyle, kadınlarla erkekler arasında toplumsal ve ekonomik alanda tam bir eşitlik sağlanmıştır. Kadınlara istediği mesleğe girme hakkını sağlamıştır. Evlilik devlet kontrolü altına alınarak resmi nikâhın zorunlu olması kabul edilmiştir. Çok kadınla evlenme yerine tek kadınla evlilik kabul edilmiş ve medeni kanun ile modern Türk ailesi kurulmuştur. Mirasta kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik sağlanmıştır. Boşanmada serbestlik kaldırılarak belli şartlara bağlanmış, ayrıca kadına da boşanma hakkı tanınmıştır. Artık toplumsal yaşam şer'i kurallara göre değil, çağdaş gelişmelere göre düzenlenmiştir. Bu durum kadınlarla erkekler arasında sosyal ve medeni alanda eşitlik sağlamıştır. Ancak tam bir eşitliğin olması için kadınlara siyasal

⁵³ Günay, Din Sosyolojisi, s. 327.

hakların da verilmesi gerekiyordu. 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu ile kadınların belediye seçimlerine katılmaları sağlanmıştır. 5 Aralık 1934’de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. Böylece Türk kadını siyasal alanda erkeklerle eşit hale getirilmiştir.

Siyasal yapının ve kurumların değişmesi, siyasete katılmaların genişlemesi, geleneksel davranış rollerinin ve bireysel bakış açısının değişmesine yol açan toplumsal gelişmeler, modernleşmenin en önemli özellikleridir. “Modern bir toplum teknoloji, toplumsal dayanışma, kentleşme, okur-yazarlık toplumsal hareketlilik, laik düzen ve ulusal kimlik bilinci gibi, öğelerin yaygın olduğu bir toplum”⁵⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte Atatürk Devrimleri de bu dinsel, geleneksel, ailesel otoritenin yerine ulusal, laik, çağdaş, demokratik ve sosyal bir devlet anlayışını getirmiştir.

Türkiye’deki modernleşme hareketleri, Batı’daki modernleşme hareketlerinden daha farklı bir şekilde gelişmiştir. Batıda geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte kadın hakları ve kadın sorunu ile ilgili hiçbir şey gündeme gelmemiştir. Fakat Türkiye’deki modernleşme ve çağdaşlaşma süreci içerisinde kadın sorunu kısa bir süre içerisinde gündeme gelmiştir.

“Türkiye’de kadının yaşam düzeyini ve statüsünü yükseltip onu ikincil konumdan kurtaran ve bireysel özgürlüğünü sağlayan en önemli anahtar, eğitim ve yeterli bilgi donanımıdır.”⁵⁵ Geleneksel altyapının çok yavaş değiştiği Türkiye’de kadınlar, pek çok geleneksel ve hukuksal zorluklar ve cinsiyet ayrımıyla karşılaşmaktadır. Kadınlar, tüm dünyada olduğu gibi eğitim düzeyini yükseltebildikleri takdirde toplumun her alanında söz sahibi olabilirler. Kadının iyi bir eğitim alması sonucunda kadın hem ekonomik olarak kendi özgürlüğünü kazanmakta, hem erkeklere karşı güç kazanmakta, hem de bilinçli bir anne olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme süreciyle kadına verilen eğitim hakkı, aslında kadınları erkek egemen bir toplumda söz sahibi yapmak için verilmiştir.

“Gelenekler, değişimin dinamik kaynakları olarak yeniden yorumlanıp modernliğin içerisine taşınmış, bunun yerine dondurulmuş folklorikleştirilmiş ya da müzeleştirilmiştir. Eğer var olması sürdüren gelenekler varsa, sistemin kenarında

⁵⁴ İkili, Modernleşme ve Kadın, Türkiye’de Kadın Olmak, Der.:Necla Arat, s. 10.

⁵⁵ Arat, Türkiye’de Kadın Olmak, s.47.

kalmak suretiyle mümkün olmuştur bunlar.”⁵⁶ Türkiye’deki modernleşme hareketlerinin yanı sıra, gelenekler de kendi varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Nasıl ki Batı modernleşme süreci içerisinde kendi değerlerinden vazgeçmemiş bunları devam ettirmiş ise, Türkiye’de benzer şekilde devam etmiştir.

Türk kadınlarının toplumsal ve kültürel alanda statüsünün ve konumunun değişmesinde adeta dönüm noktası olan Cumhuriyet, onlara tüm insanlık ve yurttaşlık haklarını vererek, onların da tarih sahnesine çıkmasına neden olmuştur. Bu hakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla eğitsel, hukuksal ve kültürel alanda inkılâplar yapılmıştır. Özellikle aile hukukunda yapılan değişiklikler ile de Türk kadınının erkeklerle olan eşitliği kabul edilmiştir. “Cumhuriyet, yozlaşmış geleneksel yapıları yıkan gelenekselden sıyrılıp geleceği savunan devrimci yaklaşımıyla kadınlarımızı çağdaş ve yeni bir kimlik kazandırmış birey olarak öne çıkmalarını, bastırılmış, gizlenmiş ve sınırlanmış yeteneklerini aşarak yeni bir kimlikle yeniden doğmalarını sağlamıştır.”⁵⁷

Görüldüğü üzere Türk kadınlarının, tarih sahnesinde etkili bir şekilde yer alması, kadın kimliğini kazanması laik, demokratik Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve akabinde olmuştur. 60’lı ve 80’li yıllara gelindiğinde kadının siyasi kimliği etkinliğini daha çok göstermiştir. Bu dönemlerde ortaya çıkan laiklik ve din tartışmalarından kadın da çok büyük şekilde etkilenmiş ve hala etkilenmektedir.

Konuya din açısından baktığımız zaman Türkiye yasalarıyla, yönetim şekliyle, laikliğiyle modern bir toplumun yaşam alanını çizmektedir. Fakat geleneğin, dini geleneğin ve kültürün sosyal yaşamı etkilemesi ile de geleneksel toplum portresini çizmektedir. “Türk toplumu bu iki model arasındaki hızlı değişim ve dönüşümler içerisinde ve kendi şartlarında yoğrulan, uyum ve uyumsuzluklara, gelgitlere ve dolayısıyla çelişkilere ve arayışlara sahne olan “tranzisyonel” bir toplum modelinin tüm özelliklerini”⁵⁸ göstermektedir.

1980’lerden sonra toplumsal alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak, dindarlıkta da bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum beraberinde geleneksel dindarlık ve dini kültür arayışlarında bir takım değişimleri de getirmiştir. Türk toplumu modern sosyal değişim

⁵⁶ Göle, İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler, s.172.

⁵⁷ Necla Arat, Kadınların Gündemi, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s. 10.

⁵⁸ Günay, Din Sosyolojisi, s.534.

süreci içerisinde geleneksel dini değerlerini tamamen bırakmamış, yeni modern yaşama adapte etmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak, adaptasyon sürecinin çok sıkıntılı olmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu adaptasyonu gerçekleştirmeye çalışan, farklı bir dindarlık anlayışı ortaya çıkaran ve bu hareketler içinde aktif bir biçimde rol alanlar, hep kadınlar olmuştur.

Modern toplumlarda bireyselleşmenin etkisiyle, insanlar arasındaki birincil ilişkiler, tıpkı geleneksel toplumlarda olduğu gibi yerini ikincil, daha resmi ilişkilere bırakmaktadır. Bu durumu hızlandıran ise kentleşme olmuştur. Kırsal kesimden kentlere olan göçün hızlandığı ülkemizde, bireyler bu süreç içerisinde kendini yalnız hissetmekle yalnızlaşan birey daha sonra da kendini bir boşluk içerisinde hissetmektedir. Bu boşluğu doldurmak isteyen birey, geleneksel değerler ile modern değerleri birleştirmeye ve geleneksel dindarlık biçimini benimsemeye yönelmiştir. “... geleneksel kişinin aidiyet grupları ve dolayısıyla da geleneksel toplumun çerçeveleri oldukça dar oluyor. Böylesine dar bir çerçevede ise insanlar kendilerini pek iyi anlayamadıkları güçlerin kontrolüne kolayca bırakıveriyorlar.”⁵⁹ İşte böyle bir durumun içinde olan Türk toplumu, geleneksel değer ve davranışları icra eden bir taraf ile ideolojik oluşumları içinde barındıran diğer bir taraf arasında kalmıştır.

Ülkemizde son yıllarda çeşitli tarikat ve cemaatlerin oluşması, farklı ideolojik yaklaşımları benimseyen grupların oluşması, halk dindarlığının türbe ziyaretleri ve daha değişik uygulamalarındaki artış, modern değerle geleneksel değerlerin birleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. “1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de hızlanan değişim ortamı, dünyaya meyilin artışı ve özellikle başta İstanbul gibi şehirlerden itibaren toplumda geleneksel bağların çözülmeye başlanması ve ferdiliyetçiliğin yaygınlaşması, buna uyum sağlamakta bocalayan, yalnızlığa itilmiş iç huzuru, umut ve güven arayışı içerisindeki kimseler ve özellikle de gençler için bu tarikatlar önemli bir çekim merkezi oluşturmaktaydı.”⁶⁰ Birey kendi sosyal yaşamını, kendi içinde bulunduğu psikolojisine göre değerlendirmekte ve yeniden organize etmektedir.

İnsan davranışı, bireyin kendi duygu ve düşüncelerinin etkisiyle oluşmaktadır. Bunun içindir ki, bireyin bir dini topluluk ya da gruba katılmasında bu tür duyguların etkisinin

⁵⁹ Günay, Din Sosyolojisi, s.541.

⁶⁰ Günay, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar”, İslamiyat V (2002), sayı 4, s. 148.

olduğu görülmektedir. Bu durum için psikolojik durumunu oluşturmakta, aslında toplumsal değişme yani geleneksellikten modernliğe geçişin psikolojik boyutunu oluşturmaktadır. Modernleşmeyle beraber Türkiye’de halk arasında oluşan dinsel tarikatlar ve cemaatlerin yanı sıra halk dindarlığının daha doğrusu geleneksel dindarlığın oluşması, toplumda çok farklı bir dinsel yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye’nin modernleşme sürecine girmesinden sonra toplumsal yaşamın her alanında görülen değişimin yanı sıra dinin yaşanması, geleneksel dindarlığın yaşanmasındaki artışa karşın kadın dindarlığında da belli bir düşüş yaşanmıştır.

Toplumsal yapıda meydana gelen değişmelere paralel olarak dini anlayışta, değerlere ve davranış biçimlerinde önemli değişmelerin olması, modernleşen toplumsal yapıda dinin konumunun farklı bir boyut kazanmasının ifade etmektedir. Dinin genel olarak birey ve toplum üzerindeki etkilerine baktığımızda dinin bir takım özelliklerinin olduğunu görmekteyiz. Din, bireylerin davranışlarını yönlendirebilme niteliğine sahiptir. Öyle ki birey, günlük davranışlarının aksine dini tutum ve davranışlarında çok daha istekli ve yoğun bir biçimde değişimi kabullenmektedir. Yani din, bireyin maneviyatı üzerinde baskı mekanizması kurmaktadır. Dinin diğer bir özelliği ise, değişen toplumsal yapı içerisinde toplumsal tartışmalara neden olmasıdır. “Dinin ister bütünleştirici ve bazılarına göre tutucu, ister devrimci rolü üzerinde durulsun, bu olgunun toplumsal değişim faktörü olarak önemi o kadar büyüktür ki değişimi problematiğine kendisini atayan herhangi bir toplumbilimcinin din olgusunu göz ardı etmesi olanak dışıdır.”⁶¹ Geleneksellikten modernliğe geçişin yarattığı gel-gitlerden etkilenen Türk toplumunun bu özelliklerinden etkilenmesi kadın dindarlığının farklı şekillerde yaşanmasına neden olmuştur.

Yüzyıllarca geleneksel dindarlığın yaşandığı ülkemizde, cumhuriyetin ilan edilmesiyle laik ve demokratik bir toplum yapısına kavuşmuştur. Bu süreç içerisinde tartışılan hep kadın sorunu ve onun dindarlığı yaşayış boyutu olmuştur. Kadının cinsiyet rollerinde, cinsel iş bölümünde, toplumsal statüsünde, kılık kıyafetinde, kamusal alana katılımında meydana gelen değişiklikler içinde dinin rolünün ne olduğu tartışma konusu olmuştur. Günlük hayatın giderek sekülerize olduğu modern Türk toplumunda, “ferdileşen din, beşeri varlığın ruhunun derinliklerine çekilmekte; dindarlık giderek kalbi ve vicdani bir

⁶¹ Nur Vergin, Din, Toplum ve Siyasal Sistem, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.14.

karaktere bürünmektedir.”⁶² İslam dini esasları böyle bir gelişme içerisinde farklı bir yorumlama anlayışıyla halk dindarlığına dönüşmüştür diyebiliriz. Kadın dindarlığının halk inanışları boyutunda farklılıklar oluşmuştur. Son yıllarda da modernleşmenin etkisiyle oluşan psikolojik ve sosyolojik boşluk duygusunun halk inanışlarıyla doldurmaya çalışan kadınlar, toplumsal yaşamda kadının rolü ve giyimi konusunda İslam’ın tutumu ile geleneksel tutumun birbirinden ayrılmasının zor olacağı farkındadır. Oysa ki İslam dini, “kadının toplumsal konumu ve toplumdaki cinsel rolleri konusunda gerçekten hassas açıklamalar yapmaktadır.”⁶³

Günümüzde görülen dinselikle ve kadın dindarlığındaki artış, bazı sosyo-kültürel değerlerin önem kazanmasına neden olmuştur. Geleneksel dindarlıkta “kadının namusu” ve “kadının şerefi” gibi kavramlar, dinin etkisiyle kutsallık arz etmektedir. Ayrıca bu kavramlar, kırsal kesim insanı ile kentsel kesim insanı için farklı değerlerle yüklü iki kavramı ifade etmektedir. Zaten günümüzde kentsel kesimde yaşayan kadınlar ile kırsal kesimde yaşayan kadınların sosyal yaşamları birbirinden farklılık arz etmektedir. Kentsel kesimde yaşayan kadınlar, İslam dinini modern yaşamın gerekleri çerçevesinde algılamakta, kırsal kesimde yaşayan kadınlar, hala geleneksel dindarlık anlayışını devam ettirmektedir. İslam dini, her ne kadar farklı değerler ve kültürel değerler içermese de onun uygulama ve yaşanışı boyutunda kentli kadın ile kırsal kesim kadını arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu da bizlere geleneksel yaşam ile modern yaşam arasındaki farklılıklara dinin nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir.

5. Din ve Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar Arasındaki İlişki

Zihnimizin algıladığı bilgiyi sınıflama ve adlandırma ihtiyacı, doğal olarak bu bilginin genellenmesine ve basitleştirilmesine neden olur. İnsanların bu biçimde sınıflandırma yaparak genel kategorilere ulaşması sonucunda ortaya çıkan kalıplara stereotip diyoruz.

Stereotipler, daha önce vurguladığımız gibi değişime karşı dirençli ancak değişme potansiyeli olan klişelerdir. Sosyo-kültürel etkilerle kaçınılmaz olarak oluşan bu kalıplar çoğu zaman bireylerin ve toplumların belleğinde organizasyonu koruyarak ayrıntılar içinde dağılmaya engel olurlar. Ancak kişiler arası iletişimde çarpık algılardan, yanlış yargılardan kaçınmak için stereotiplerin algı ve değerlendirmelerimizdeki etkisini göz

⁶² Günay, Güngör, Ecer, Laiklik, Din ve Türkiye, s. 25.

⁶³ Feride Acar, “İslamcı İdeolojide Kadın, Türkiye’de Üç İslamcı Kadın Dergisi”, Der.: Richard Tapper, Çağdaş Türkiye’de İslam, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, s.207.

önünde bulundurmak gerekir. Eğer kişiler stereotiplerin etkisi ile algılanma özgürlüklerini kısıtlanırsa, bireyler düzeyindeki etkileşimlerinde karşılarındaki kişiye özgü gerçekleri kaçırabilirler.

Tarih süreci içerisinde tüm toplumlarda ve tüm dinlerde “kadın” olgusu hep tartışmaların odak noktasının teşkil etmektedir. Bir toplumda yer alan “kadınlık” ve “erkeklik”e ilişkin stereotipler, cinsel iş bölümü, cinsel statüler, cinsiyet rolleri, cinsiyet kimlikleri ve toplum içerisindeki kadın ve erkek ilişkilerinin düzenlenmesi, o toplumun cinsiyet kültürünün birer göstergesidir. Eski Türk toplumlarından günümüze kadar geçen süreçte, Türk kadınının nasıl bir değişime uğradığı ve bu değişimin sebeplerini incelediğimizde, bu sebeplerin içinde din unsurunun da bulunması, araştırmamıza farklı bir bakış açısıyla bakmamızı gerektirmektedir.

Kadın kimliği, geçmişten günümüze kadar birçok evrelerden geçmiştir. Kadın kimliğinin toplumsal yaşam içerisindeki algılanışının, değişikliğe uğraması, toplumsal değişimin beraberinde getirdiği kültürel değişme ve dini geleneklerin etkisiyle oluşmuştur. Eski Türkler’deki kadının konumu ile Osmanlı zamanındaki kadının konumu ve statüsü arasında birçok farklar bulunmaktadır. Türkler, İslamiyet’le tanışmadan önce kadınların toplumsal yaşam içerisindeki konumları ve toplum içerisinde toplumsal rolleri erkekler ile aynı idi. Kadınlara karşı çok büyük bir saygı ve sevgi söz konusu idi. Kadınlar erkekler ile aynı haklara sahip oldukları için, onları toplumsal yaşamın her alanında görmek mümkündür. Bu da kadınlar ile erkekler arasındaki cinsel iş bölümünün olmadığı bir göstergesidir. Fakat zamanla Türkler’in göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçmeleri ve beraberinde İslam dinini kabul etmeleri kadınların toplumsal yaşam içerisinde ve cinsel iş bölümlerinde farklılık yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki, toplum içerisinde ataerkil yapı iyice hız kazanmış, böylece erkek otoritesinin hâkim olduğu bir toplum şekline gelmiştir. “Yerleşik şehir hayatı içinde İslam’a geçen Türk topluluklarıyla, göçebe olarak İslam’a geçen Türk topluluklarının yeni dinden etkilenmeleri arasında özellikle cinsiyet ilişkileri ve algıları bakımından bariz farklar vardır.”⁶⁴

Türkler’in İslam dinini kabulünden birkaç yüzyıl sonra kadının toplumsal yaşam içerisindeki konumu ve yanlış algılanması, onun belki de farklı yorumlanmasındandır. Aslında İslam dini, kadına gerçekten çok büyük önem veren ve kadın ile erkeği

⁶⁴ Mualla Türköne, Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü, Ark Yay., Ankara, 1995, s. 14.

birbirinin tamamlayıcısı olarak gören bir dindir. “Din, teoride ve pratikte farklı olabilir; yani farklı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda insanlar tarafından hem algılanışı, hem de uygulanışı farklı olabilir.”⁶⁵ İslam dini de farklı coğrafyalara yayıldıktan sonra onun uygulanışında ve algılanışında bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Türkler’in de Orta Asya’dan göç etmeleriyle beraber İslam dini ile tanışmaları neticesinde farklı kültürlerin etkisiyle, kadın kimliğinde, kadının toplumsal yaşam içerisinde konumu ve statüsünde bir takım değişimler olmuştur.

Kadınların dinsel dünya görüşleri, o toplumun egemen kültürüne dâhil olur ve dindar olmayan insanlar tarafından da benimserler. İnsanların benimsedikleri bu düşünceler zamanla bilinçlerini ve gündelik yaşamlarını hızla etkiler. Dinsel kültürün etkileri dolayısıyla kadının toplumsal yaşamdaki yerinde açıkça görülmektedir. “Bu bağlamda dinin, kadınları, aileyi ve toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsayan ideoloji ve pratikleri bütünleştirici (homojenleştirici) bir etki yaptığını söyleyebiliriz.”⁶⁶

Bu kültürü oluşturan bütün öğeler kendi içerisinde birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu toplumun kültürünü toplumsal ilişkilerin yanı sıra cinsiyet ilişkilerini de barındırır. Kültür içerisindeki kadın kimliğinin algılanması ve kadınlara ilişkin düşüncelerin biçimlendirilmesinde din büyük bir rol oynamaktadır. Toplum içerisinde kadınlara ilişkin kalıplar çoğunlukla dinin etkisiyle oluşmuş ve genellikle kadınların kendileri, kendi bakış açılarından tanımladıkları klişeler içine hapsetmektedir. Bu klişeler, kadınların bireysel özelliklerini ve farklılıklarını dikkate almayıp onları tek bir kategori altında dondurdukları gibi, kendi içlerinde de çelişkilidirler.”⁶⁷ Kadın kimliğinin ve kadına ait olduğu düşünülen her şeyin daha aşağı görülmesi, erkek egemen kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Birey doğduğu andan itibaren içinde yaşadığı toplumun kültürüyle karşılaşmakta, bu kültürün kadınlarla ilgili kalıplarını benimseyerek toplumsallaştırmaktadır.

Kadınların kendilerini ve kimliklerini tanımlamaları, içinde buldukları toplumun kültürünü benimsemeleri neticesinde erkek egemen kalıpların kabul edilmesiyle söz konusu olmaktadır. Toplumsal değişimle bu kalıplar her ne kadar değişime uğrasa da bireyler tarafından içselleştirildiği için, bireyin bilincinde yer etmiştir ve farkında olmadan bunu kendi kimliği olarak biçimlendirmiştir. Bu kalıpların tamamen değişmesi

⁶⁵ Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s.8.

⁶⁶ Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s.17.

⁶⁷ Berktaş, “Tanımlanması Serbest Bir Nesne:Kadın”, Kadınların Gündemi, Der: Necla Arat, , Say Yayınları, İstanbul, 1997, s. 94.

ya da yok olması zamana bağılı olmasının yanı sıra yerlerine yenisinin konmasıyla mümkündür. Fakat bunu yapmak pek de kolay görünmemektedir.

Kadın kimliğine ilişkin kalıp yargılar her ne kadar insanların inandıkları dinin etkisiyle oluşmakta ve şekillenmekte ise de, bu kalıp yargıların oluşmasında şekillenmesinde sosyo-kültürel ekonomik, psikolojik ve sosyolojik birçok neden de etkili olmaktadır. Bu sebeple kadınlara ilişkin kalıpların ve klişelerin doğrudan doğruya dinden kaynaklandığını söylemek doğru olmamaktadır. Din ve dindarlığın kadınlara ilişkin kalıp yargılar üzerinde ne kadar etkili olduğu konusu son yıllarda araştırma konularına dâhil edilmiştir. Dinin sosyal davranışlar üzerindeki etkileri konusu, dolayısıyla kadın kimliğine ilişkin etkileri günümüzde yoğun bir şekilde tartışma konusu olmuştur.

Kadınlar ile erkekler arasında sadece biyolojik açıdan değil toplumsal statüleri, cinsel rolleri, cinsel iş bölümleri ve yetenekleri açısından da farklılıklar mevcuttur. Konuya bu perspektiften bakıldığında, dinin kadınlara atfettiği nitelikler de farklılık arz etmektedir. Fakat bu demek değil ki, din kadınları erkeklerden çok daha aşağı varlıklar olarak görmektedir. Bu durum sadece dinin toplum içerisinde farklı yorumlanması ve erkek egemen kültürün etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Toplum içerisinde kabullenilmiş cinsiyet kimliğinin dışına çıkmak pek kolay görünmemektedir. Kadın kimliğine ilişkin kalıp yargıların değiştirilmesiyle çalışılması ya da bu kalıpların kabul edilmemesi toplumda eleştiriye maruz kalmaktadır.

Toplumumuzda erkekler, rasyonel düşünebilen, daha güçlü, cesaretli, evi yöneten, mali işleri yürüten, kadının namusunu koruyan, güvenilir, duygusal olmayan, ağlamayan ve kendinden emin gibi niteliklere sahip iken kadınlar, duygusal, itaatkâr, nazik, dindar, heyecanlı, idare olarak daha zayıf, cesaretsiz, ev işlerinden anlayan ve kendine güvenlerinin olmaması gibi niteliklere sahiptirler. Ayrıca Türk toplumunun kırsal kesimlerinde kadınlar ev işleriyle, çocuk bakımıyla, tarımsal alanda ilgilenmek zorundadır. Aile içinde söz söylemek hakkına sahip değildir. Kırsal kesimde gelenekler ve değerler kadının toplum içerisindeki konumunun ve statüsünün yegâne belirleyicisidir.

Modernleşmeyle birlikte kentleşmenin hız kazandığı dönemde, artık kadın her alanda çalışmaktadır. Böylece geleneksel kadın rollerinde modern toplumun gereklerine göre değişimler meydana gelmektedir. Bugün bütün kurumlarda kadının iş gücünden

faydalanılmaktadır. Ama kadın akşam evine döndüğünde yine geleneksel rollerini yerine getirmektedir. Toplumsal değerler, ev işlerinin kadının asli vazifesi olduğu üzerine kuruludur. Fakat değişmeyen tek şey toplumsal değerlerin yanı sıra kadınlara yüklenen “annelik” vasfıdır. Öyle ki annelik vasfı toplumumuzda kutsal bir değer olarak hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. “Cennet, annelerin ayağının altındadır” hadisi önemini ve değerini her zaman korumuştur.

Kadın kimliğine yönelik olumlu ve olumsuz yöndeki stereotiplerin hepsi, kimi zaman ataerkilliğe bağlı olarak, kimi zamanda dini nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu stereotipler zaman içerisinde toplum tarafından benimsenip, birey tarafından içselleştirildikleri için, kolay kolay değişmemektedir ve toplumsal değer yargısı halini almaktadırlar. Kadın kimliğine ilişkin stereotipler, değerinin bakış açısından dile getirilmekle kalmayıp, kadınların kendileri tarafından da benimsenmektedir.

B. BİR MODEL SEÇİMİ VE YÖNTEM

Bugüne kadar sosyolojide kullanılan bilimsel yöntemler, araştırmacının üzerinde çalışacağı konuya en uygun şekilde yaklaşmasının ve uygulamada konuya uygun tekniğin seçilerek bir bütünlük içerisinde araştırmanın yürütülmesini kolaylaştırmaktadır. Sosyolojinin diğer bilim dallarıyla olan münasebetinin incelenmesi neticesinde, genel itibarıyla soyut ve teorik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Hızlı toplumsal değişimler, sosyolojide kullanılan teorik çalışmalara ilaveten ampirik çalışmaların da kullanılmaya başlaması, teorik araştırmaların geri planda kalmasına neden olmuştur. “Sosyoloji alanında, anlaşılan farklı metotlar birbirleri ile sanıldığı gibi çelişmemekte, tersine onlar birbirlerini tamamlamak suretiyle sosyal realitenin daha derinlemesine ve sistematik bir biçimde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.”⁶⁸ Sosyoloji araştırmalarında sadece sosyolojik teorilerin kullanılması ya da sadece ampirik analizlerin kullanılması çeşitli yönlerden sakıncalı görülmektedir. “Sosyolojik teorinin sistematik bir teori olarak düşünülmesi, onu genellikle sosyal yapının öğelerini inceleyen, fakat bunu daha çok statik ve soyut yaklaşımlarla ele alan bir konuma itmektedir.”⁶⁹ Bunun yanı sıra sosyal olay olgu ve problemlerin ampirik analizlerle incelenmesi de kullanılan yöntem ve tekniğin sosyal problemler karşısında ikinci plana

⁶⁸ Günay, Din Sosyolojisi, s.31.

⁶⁹ Ali Esgin, Anthony Giddens Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, s.9.

itilmesine neden olmaktadır. Bu durum yani tek taraflı yöntem ve tekniğin kullanılması, sosyolojiyi tek yönlü bir yöntemcilik anlayışına sürüklenmektedir.

Bu çalışmada sosyolojiye ait bulunan yöntem ve tekniklerden faydalanılmıştır. Dinin toplumsal yaşam içerisinde yeri ve etkisi düşünüldüğünde, dinin diğer toplumsal olgulardan çok daha farklı bir olgu olduğu görülmektedir. Hem din sosyolojisi alanında hem de diğer bilim dallarında olsun, bilimsel bir araştırma ortaya koymak için üzerinde çalışılacak kavram, kuram ve düşüncelerin belirlenerek buna bağlı olan araştırma problemini sınırlayıp araştırma ve yöntem tekniğinin belirlenip, bu çalışmanın amacına ulaşmak için gerekli araçların belirlenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda oluşturduğumuz yöntemimizde öncelikle akıl yürütmeye uygun olarak kadınlarla ilgili kalıplar ve bu kalıp yargıların din olgusuyla arasındaki ilişki araştırılmıştır. İkinci aşamada ise, hipotetik-dedüktif akıl yürütmeye uygun olarak, kavramsal çerçeveden hareket ederek hipotezlerimizin sınanması amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Burada, olgu ve olaylardan hareketle belirli bir sınıflandırma ve daha sonra da karşılaştırma yapma amacı güdülmüştür.

1. Kuram

“Sosyoloji fiili olarak gözlemlenebilir konularla ilgilenir, görgül (ampirik) araştırmaya dayalıdır ve olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etme girişimlerini içerir.”⁷⁰ Sosyolojide ele alınan toplumsal sorunlar, farklı yaklaşımları, farklı önermeleri ve konuyla ilgili ön bilgileri ve bu ön bilgilerin sistemleştirilmesini gerektirir.

Toplumda belirli bir yeri ve önemi olan din kurumunun toplum içindeki olay ve olguları çeşitli açılardan etkilediği düşünülürse, çalışma amacını gerçekleştirmeye yönelik en uygun yaklaşımın yapısal-fonksiyonelcilik olduğu kanaatini taşımaktayız. Toplumu oluşturan tüm gerçeklikler değişen ve dalgalanan bir seyir izlese de bütün bu yapısal unsurlar birbirleriyle ilişkili ve etkileşim içerisindeyler. Bu ilişki ve etkileşim içerisinde din kurumu da yerini almaktadır. Din kurumu, toplumu meydana getiren unsurların bir kaçını ya da bütünü, meydana gelen değişiklikler neticesinde etkileyebilmektedir. Toplumun temelini oluşturan bu yapılar, çevremizdeki dünyayı nasıl algılamamız konusunda bizim düşünce ve fikir yapımıza etki etmektedir.

⁷⁰ Anthony Giddens, Sosyoloji, Phoenix Yayınevi, Çev.: Ülgen Yıldız Battal, Ankara, 2005, s.3.

İnsanların gündelik yaşamdaki faaliyetlerini açıklamak için kullandıkları yöntemle beraber, toplumsal yapılarda ilgili ortak duygu ve düşüncelerini akıl yürütme yoluyla analiz edilmesini sağlayan etnometodolojik yaklaşımın kullanıldığını ayrıca belirtmek gerekmektedir. Ayrıca ikinci bölümde kullanılan nitel alan araştırma tekniğini destekler mahiyette olduğu kanısında olduğumuz için, yapısal-fonksiyonel kuramımızın sınırlarını bu değerlendirmeler neticesinde çizmiş bulunmaktayız.

2. Sayıtlar

- a) İnsan belleğini ve temsilleri etkileyen stereotipler ve ön yargılar arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır.
- b) Cinsiyet olgusunun şekillenmesinde sosyo-kültürel etkenler önemli bir rol oynamaktadır.
- c) Kadınlarla ilgili stereotiplerin belirlenmesinde din, eğitim, ekonomik ve geleneksel nedenler önemli bir rol oynamaktadır.
- d) Sanayileşme ve modernleşme süreci içinde bulunan toplumumuzun sosyo-kültürel ve dini yaşayışında bir farklılaşma ve çeşitlenme vardır.
- e) Cinsel kimliğe bağlı olarak kadınların dini anlayış, tutum ve davranışlarında insanların içinde yaşadıkları kültürün etkileri vardır.
- f) Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi dikkate alındığında, toplumsal değişmeyi hızlandıran ya da toplumsal yapı unsurlarını değişmeden sabit kalmasını sağlayan din, toplumsal düzeni koruma görevi üstlenmektedir.
- g) Kadınların günlük yaşantılarında halk dindarlığı pek çok unsuruyla devamlılığını korumaktadır.
- h) Kadınların toplumsal yaşam içerisindeki yeri ve statüsünün belirlenmesinde, hem geleneksel değerler hem de dini değerler önemli bir rol oynamaktadır.
- i) Kırsal kesimde yaşayan halkın gelenekselliğine ve ataerkilliğine bağlı olarak erkek çocuk ile kız çocuklarına verilen değerler farklılık göstermektedir.

j) Din ile geleneğin birlikte yaşanışının sonucunda, toplumsal değerler ile dini değerler arasında bir çatışma oluşmaktadır.

3. Denenceler

Toplumumuzda modernleşmeyle birlikte sosyo-kültürel yapıda, ekonomide, dinin yaşanışında, eğitimde ve aile yaşamında çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden bir tanesi de kadının toplumsal yaşam içerisindeki yeri ve statüsüdür. Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, kadınların toplumsal yaşam içerisindeki konumu ve statüsünün belirlenmesinde ve buna bağlı olarak cinsel rolleri, cinsel iş bölümü, cinsel kimliklerinin belirlenmesinde dinin etkisinin bulunduğunu varsayıyoruz. Bu temel denencemiz dışındaki diğer denencelerimiz şunlardır.

a) Kadınların yaş unsuru göz önünde bulundurulduğunda, genç kuşağın eski kuşağa göre kadın olgusu hakkında daha modern düşüncelere sahip olduğunu düşünmekteyiz.

b) Eğitim düzeyinin yükselmesiyle beraber kadınlarla ilgili stereotiplerin olumlu yönde değişeceğini düşünmekteyiz.

c) Sosyo-ekonomik durum insanların tüm yaşantısının farklı yönleriyle etkilemektedir. Kadınlarla ilgili stereotiplerin belirlenmesinde gelir düzeyi olumlu ve olumsuz yönde etki yapabilmektedir. Gelir düzeyi yükseldikçe kadınlarla ilgili stereotiplerin olumlu yönde değişeceği kanaatindeyiz.

d) Kentsel kökenli kadınlar ile kırsal kökenli kadınların dini tutum ve davranışları, içinde buldukları toplumun kültüründen etkilenmektedir. Bu sebeple kırsal kesimde yaşayan kadınların dini yaşayışlarının kentte yaşayan kadınlardan daha gelenekçi bir anlayışa hakim olacağı kanaatindeyiz.

e) Halk dindarlığı pek çok boyutuyla halkın yaşamında etkili olma özelliği göstermektedir. Bu sebeple bayanların erkeklere göre halk inanışlarına daha meyilli olduğunu düşünmekteyiz.

f) Kadınların dini yaşayışlarını gelenekselliğe bağlı olarak şekillendiğini düşünmekteyiz.

g) Kadınların dini tutum ve davranışlarının, kadınlarla ilgili stereotipleri değerlendirmeleri üzerinde etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak kadınların dini pratiklere daha fazla katıldıkları kanaatindeyiz.

h) Eğitim düzeyi dikkate alındığında, eğitilmiş kadınların dinin özellikle inanç ve pratik boyutuna daha bilinçli bir şekilde katıldıkları kanaatindeyiz.

4. Kapsam ve Sınırlar

Çalışmamız, araştırma alanımız olan Kırıkkale ilinin merkeziyle sınırlıdır. Kırıkkale ilinin sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik özellikleri üzerinde gerekli açıklamalar yapılacaktır. Çalışmamızı araştırma için örneklem olarak aldığımız Kırıkkale ilinde köy ya da şehir kökenli, çeşitli sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyindeki farklı mesleki gruplardan muhtelif kadınlarla yapılan mülakatları kapsamaktadır. Her ne kadar kadınlarla ilgili stereotipler ve din ile arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmamızın sonuçlarını Türkiye genelinde genelleştirmek mümkün olmasa da, toplumsal yaşam içerisinde kadınlarla ilgili stereotipleri ve bunun din ile etkileşimini göstermek açısından tipik bir örnek sayılabilir.

İnsanlar yaşadığı sosyal çevreyi sahip olduğu sosyal kimliği ile algılamakta ve o çerçevede tanımlamaktadır. Birey, sahip olduğu sosyal kimliği sayesinde, içinde yaşanılan sosyal çevreyi çeşitli kategorilere ayırarak onları olumlu ve olumsuz yönde bir takım stereotiplerle algılama yoluna gitmektedir. Bugüne kadar stereotipler üzerine yapılan çalışmalar, bazen insanların sahip oldukları kimlikler vasıtasıyla diğer kimlikleri tanımlama yoluna gidildiğini göstermektedir. Bazen de birey, kendi kimliğinden yani kendi bakış açısından yine aynı kimliğe sahip insanların kimliğini tanımlama yoluna gitmiştir. Çalışmamızda, kadınların sahip oldukları kimlikleri ile hem cinsleri için genellenen stereotipleri, kendi bakış açılarıyla ortaya koymaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlar neticesinde çalışmamızda kadınlara ait stereotipler ve bunun din olgusu ile ilişkisinin, hangi boyutlarının hangi şartlarda genellenebileceğine ışık tutulduğu kanaatindeyiz.

4.1. Evren

Sosyolojik açıdan kadınlarla ilgili kalıp yargılar ve bunun din ile ilişkisini konu alan çalışmamızın evrenini, bir yandan geleneksel değerlerini korumaya çalışan bir yandan da değişen Kırıkkale ilindeki kadın kategorisi oluşturmaktadır. Üzerinde araştırma

yapılacak evren, Kırıkkale’de yaşayan farklı niteliklere sahip kadınlardan oluşmaktadır. Kırıkkale’de sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak çevre illerden göç alması, araştırmacının Kırıkkaleli olması ile söz konusu ili yakından tanınması, ilin özelliklerini ve değişim sürecini gözleme olanağına sahip olması evrenin seçiminde etkili olmuştur.

4.2. Örneklem

“Bilindiği gibi örneklemin seçilmesinde kotalama ve tesadüfî olmak üzere genellikle iki yol takip edilir.”⁷¹ Kırıkkale ilinin farklı mahallelerinde ikamet eden farklı yaş, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyleri temsil eden kadınlar kota olarak alınmıştır.

İl merkezinde yaşayan ve kendilerini Kırıkkale’nin yerlisi olarak adlandıran 50 kadın ile mülakatlar yapılmıştır. Çalışmamızda sadece mülakat yapılmamış aynı zamanda katılımlı gözlemlere başvurulmuştur. Bilindiği gibi katılımlı gözlemde araştırmacı toplumun günlük sosyal yaşamını ve tarihi gelişimini çok iyi bilmesi gerekir. Bu ise araştırmacının o toplum içerisinde uzun bir müddet yaşaması ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple Kırıkkale il merkezine ilişkin kişisel bilgilerimiz de örneklemimizin evreni yeterince temsil ettiği yönündedir.

Mülakat ve gözlemlerimiz vasıtasıyla Kırıkkale’de kadınlara ilişkin stereotiplerin belirlenmesi ve bunun din ile ilişkisinin ortaya konulması kapsamında, örneklemimizin evreni en iyi şekilde yansıttığı kanaatindeyiz.

5. Bilgi Toplama Teknikleri, Uygulama ve Değerlendirme

Kadınlara ilgili kalıp yargıların belirlenmesi ve toplumsal değişim süreci içinde dinin kadınlara ilgili kalıp yargılara olan etkisini incelemeyi amaçlayan çalışmamız, elde edilen veriler neticesinde belirli kuramsal yaklaşımlarla sistematize edilerek, anlama ve açıklamaya yönelik bir araştırmadır. Bu sebeple çalışmamızı en iyi şekilde gerçekleştirmek için nicel ve nitel veri toplama teknikleri birlikte kullanılmıştır.

“Buna göre, bu iki araştırma alanı birbirinden tamamen ayrıdır, bu araştırmalara ilişkin değerlendirmeler yapılırken ortak ölçüler temel alınamaz.”⁷² Bu sebeple araştırmamızda hem nicel veri kaynağı olan ve örneklem üzerinde yapılan mülakat kullanılmış, hem de

⁷¹ Otto Klineberg, *Psychologie Sociale*, (Traduction de R.Avigdor-Coryell), PUF, Paris, 1967, s.560-561.’den Nakleden Yapıcı, *Gençlerde Dini Kalıp Yargılar*, s. 15.

⁷² Elif Kuş, *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003,s.107.

konuya ilişkin hazırlanmış çeşitli kaynaklardan ve resmi istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırmayı sadece nicel veri kaynaklarına dayandırmak ya da nitel veri kaynaklarını baz almak araştırılan konunun monoton olmasına neden olmaktadır. “Ayrıca, istatistikî yöntemler, önemli olsa da özneliği gözden kaçırmak, aşırı nicel bir yaklaşım ve sosyografi olmaktan öteye gidememektedir.”⁷³ Stereotipler sadece dış gruba yönelik klişeler ve kalıplar değil, bireyin kendi grubuna atfettiği nitelikler de birer stereotip özelliği taşımaktadır. Bu sebeple çalışmamızda kadınlara atfedilen stereotipik özelliklerin kendi zihinlerinde bulunan kendi kimliklerine ilişkin stereotiplerin incelenmesi ve karşılaştırılmasının yapılması için kadınlara daha önce hazırladığımız mülakat soruları yöneltilmiş, ayrıca kendi gündelik yaşamları içerisinde katılımlı gözlem vasıtasıyla, kadınlarla ilgili stereotipler ve din ile ilişkisi yansıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız mülakat soruları büyük bir titizlikle hazırlanmıştır. Mülakat sorularının oluşturulması için Din Sosyolojisi, Kadın Sosyolojisi ve İslam Dininde Kadın ile ilgili yapılmış araştırmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Mülakat soruları, hem toplumsal yaşam içerisinde kadının konumu, hem kadının konumu üzerinde dinin etkisi, hem de kadın olgusu ile din olgusunun etkileşimi göz önüne bulundurularak hazırlanmıştır. Bu sebeple mülakat sorularının görüşmeciyi tedirgin etmemesi, soruların birbirleri arasında çelişmemesi ve gözlemcileri isim, adres ya da kimliği ortaya koyar nitelikte herhangi bir soru sorulmamıştır. Görüşmecilere toplam 44 soru sorulmuştur. Bu soruların 21’i Likert tarzı soru tipini teşkil etmektedir. Görüşmecilerin okur-yazarlık düzeyleri dikkate alınarak Likert tarzı soru tipleri sözlü sorulmak suretiyle kaydedilmiştir. Soru sayısının az olmasına özen gösterilmiştir. Çünkü soru sayısının fazla olması, görüşmecinin sıkılmasına, dikkatinin dağılmasına ve samimi cevap vermemesine neden olabilmektedir. Bu da araştırma neticesinin sağlıklı olup olmamasını etkilemektedir. Mülakat sorularının bazılarını açık sorular şeklinde, bazı sorular da gözlemlerle tespit etmiş bulunduğumuz sorunlar üzerinde yoğunlaştırılarak birleştirilmiş soru kalıpları şeklinde hazırlanmıştır.

Araştırmamızda denencelerin sınanması, mülakat sorularımızın şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu sebeple yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, meslek, gelir düzeyi, sosyo-kültürel çevre ve din, temel aldığımız bağımsız değişkenlere göre; kadınlarla

⁷³ Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999, s.50.

ilgili stereotipler de bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Toplumumuzda kadınlara yönelik stereotipik algılar likert tarzı soru tipi ile ölçülmeye çalışılmıştır.

Mülakat sorularının uygulanması esnasında birtakım problemlerle de karşılaşmıştır. Bazı katılımcıların kimliklerine ait bilgilerin yayınlanması endişesiyle, mülakatımıza katılması konusunda ilk etapta çekimser davrandıkları görülmüştür. Aynı mesken içerisinde ikamet eden gelin ve kaynananın soruları cevaplandırmaları esnasında, daha çok gelinin, kaynanadan etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bireyler kendilerini ve gerçek yaşamlarını olduğundan daha farklı ifade etmeye çalışmışlar ve bu sorun tarafımızdan gözlemler yoluyla telafi edilmeye çalışılmıştır. Görüşülen kadınların bazıları eşlerinin yanında rahatça ve samimi bir şekilde mülakat sorularımıza cevap vermişlerdir. Bazı görüşmecilerin, kendi düşüncelerinin bilimsel bir çalışmada kullanılacak olmasına çok sevindikleri görülmüştür. Yöneltilen mülakat sorularının cevapları ve gözlemlerimiz düzenli ve sistematik bir şekilde kaydedilmiştir.

Mülakat ve katılımlı gözlemlerimiz neticesinde elde ettiğimiz verilerin uygun şekilde yorumlanması ve değerlendirilmesi yapıldıktan sonra değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı belirlenmiştir.

2. BÖLÜM

BULGULAR, ANALİZ ve YORUM

A. SOSYO-KÜLTÜREL YAPI, GELENEK, DEĞİŞME VE DİN

1. Araştırma Alanının Genel Özellikleri

1.1 Coğrafi Konum

Kırıkkale, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara'nın doğusunda, kuzeyde Çankırı ve Çorum doğuda Yozgat, güneyde Kırşehir ile komşu, Ankara'ya 75 km uzaklıkta, 700m rakıma sahip bir ildir. Kırıkkale ili'nin iklimi, karasal iklim özelliği taşımaktadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları sert ve kar yağışlıdır. İl toprakları kuzeyindeki Çamlıca, Karakaya ve Kırıkkale tepelerinin ovaya indikleri meyil üzerinde bulunmaktadır. İl sınırları içinde ovalık alanlar çok azdır. En önemli ovası Kırıkkale Ovası'dır. Kırıkkale ili sınırları içerisinde, yükseklikleri 1200–1600 m. arasında değişen yaylalar bulunmaktadır. İlde hâkim bitki topluluğu stepdir. Yüksek kısımlarda tahripten kurtulmuş, bodur meşeler ve kısmen de ardıçtan oluşan ormanlık alanlar mevcuttur.

1.2. Tarihçe

“Kentın ismi, yani Kırıkkale kelimesi 3 km mesafedeki Kırık Köyü'nün ismi ile bugün sanayi tesisleri ile kent arasında yer alan höyük şeklindeki Kaletepe'nin isminin birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Esas olarak ilk fabrikalar bu köyün arazisine kurulduğu için, köyün isminin kullanılması uygun görülmüş olmalıdır.”⁷⁴ XVI-XVII yüzyıllarda doğudan gelen Türk aşiretlerinin özellikle Orta Anadolu'da iskân edildikleri bilinmektedir. Hatta büyük bir aşiretin Ankara yakınlarında o zamanki adıyla “Kırıkkal'a” ya yerleştirildikleri belgelerle sabit bulunmaktadır. “Yörüken taifesinden olduğu zikredilen Oğuz Oymağı, Anadolu'yu Türkleştirerek ve İslamlaştırarak, Türk vatani haline getiren, aynı zamanda “Türkmen” adıyla da bilinen büyük bir aşirettir. Bu durumda bölgenin adının en az 400 yıllık bir tarihe sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir.”⁷⁵ Kırıkkale il sınırları içinde yapılan bazı kazılar sonucunda tarihi kalıntılar, ören yerleri ve höyüklerin var olması Kırıkkale'nin coğrafi alanının ne kadar

⁷⁴ Beşir Atalay, Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi, Ankara, 1983, s.62-63.

⁷⁵ <http://www.kirikkale.gov.tr/tarihi.html>,(13.04.2006),s.1.

eski bir yerleşim sahası olduğunu gösterir. “1925 yılında ilk teşebbüs olarak Askeri Mühimmat Fabrikasının temeli atılır ve Kırıkkale’nin de ilk temeli atılmış olur.”⁷⁶

Cumhuriyet döneminde, Kırıkkale ili Ankara’nın başkent olmasıyla temelleri atılan bir yerleşim birimi haline gelmiştir. 1980’li yılların sonuna kadar Ankara’ya bağlı bir ilçe konumundayken Kırıkkale, 21 Haziran 1989 yılında merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından yapılan törenle il olmuştur.

1.3. Nüfus

“8 ilçesi bulunan Kırıkkale ilinin 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezleri nüfusuyla birlikte toplam nüfusu 383.508, il merkez nüfusu 205.078 kişidir. İlin yıllık nüfus artış hızı %09,04, ilin nüfus yoğunluğu 82 kişi, il merkezi nüfusu nüfus yoğunluğu 63 kişidir. İl nüfusunun %50,88’i erkek, %49,12’si kadındır.”⁷⁷ Türkiye genelinde illerin nüfus büyüklüğü sıralamasında Kırıkkale 50. il merkezleri nüfusuna göre ise 27. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.1. Nüfusun Yaşa Göre Cinsiyet Dağılımı(2000)*

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam	%
0-4	18210	16966	35176	9,17
5-9	20666	18356	39022	10,17
10-14	21815	19915	41730	10,88
15-19	22835	21147	43892	11,46
20-24	17899	16925	34824	9,08
25-29	15534	15323	30857	8,04
30-34	14856	13848	28704	7,48
35-39	14402	13920	28322	7,38
40-44	12463	11258	23721	6,18
45-49	9572	9185	18757	4,89
50-54	7940	8069	16009	4,17
55-59	5727	6021	11748	3,06
60-64	4863	5497	10360	2,7
65-69	4385	4529	8914	2,32
70-74	2905	3273	6178	1,61
75-79	1283	1512	2795	0,72
80-84	554	757	1311	0,34
85+	468	540	1008	0,26

⁷⁶ Atalay, Sanayileşme ve Sosyal Değişme, s.61.

⁷⁷ [\(13.04.2006\),s.1.](http://www.kirikkale.gov.tr/tarihi.html)

* [\(24.05.2006\)](http://tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210(24.05.2006))

Tablo 2.2. İl, Okuryazarlık, Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı(2000)*

Öğrenim Durumu	Erkek	Kadın	%
Okuma-Yazma Bilmeyen	8487	28499	10,86
Bir Okul Bitirmeyen	38078	34547	21,92
İlkokul	46953	61826	31,96
İlköğretim	7740	5995	4,03
Ortaokul	23333	12017	10,38
Ortaokul Dengi-Meslek Okulu	851	217	0,31
Lise	29501	14434	12,9
Lise Dengi Meslek Okulu	10028	3157	3,87
Yükseköğretim	9010	3586	3,7
Mezuniyeti Bilinmeyen	5	60	0,01
Okuma Durumu Bilinmeyen	8	24	0,0094

Kırıkkale'nin yaş gruplarına göre cinsiyet dağılımı Tablo 2.1'de ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Tablo 2.1'den de görüleceği gibi toplam nüfus içerisinde kadın nüfusunun yaşa göre oranın büyük bir kısmını genç ve orta yaş grubu diyebileceğimiz 0-44 yaş oluşturmaktadır. İlin nüfus artışında etkili olan büyük faktörün sanayinin gelişmesine bağlı olarak oluşan göç olduğu anlaşılmaktadır. M.K.E. ve Tüpraş rafinerisinin bu ilde bulunmasına bağlı olarak, iş sahasının sanayi sektöründe yoğunlaşmış olması Kırıkkale'ye çevre illerden göçün özellikle 70 ve 80'li yıllarda daha da artmasına neden olmuştur.

İl toplam nüfusunun durumu ve cinsiyete göre dağılımını incelendiği Tablo-02'den anlaşılacağı üzere "okuma-yazma bilmeyen" kadınların toplam nüfusa oranı %10,86'dır. Toplam nüfus içerisinde "bir okul bitirmeyen kadınların oranı %21,92'dir. %31,96'lık bir oran ile "ilkokul mezunu" kadınların varlığı görülmektedir. Eğitim düzeyinin son yıllarda yükselmeye başladığı Kırıkkale'de lise mezunu kadın sayısı 14434, yükseköğretim mezunu kadın sayısı ise 35865 dir.

* [tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210\(24.05.2006\)](http://tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210(24.05.2006)).

1.4. Sosyo-Ekonomik Durum

İç Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kırıkkale'nin ekonomik yapısında tarım, önemli bir geçim kaynağıdır. "Aktif nüfusun %51,2'si tarımla uğraşmaktadır. İldeki tarıma elverişli arazi 306.506 hektar olup il yüzölçümünün %66,2'sini teşkil etmektedir. Tarım arazilerinin %96'sı tarla arazisi olarak kullanılmaktadır. Sulanabilme imkanına sahip olan tarım arazisi miktarı 38.399 hektardır."⁷⁸ Genel olarak il topraklarında hububat üretimi yaygındır. Bunun yanı sıra baklagiller ve endüstriyel bitki üretimi de yaygınlaşmaya başlanmıştır. Yörede kavun, karpuz ve üzüm üretimi de önemlidir.

Kırıkkale bir sanayi şehridir. M.K. E.K.Fabrikaları ile Tüpraş Rafinerisi ilin ekonomik yapısına canlılık kazandırmaktadır. Kırıkkale ilinde faaliyet gösteren M.K.E.K. bünyesinde Silah Fabrikası, Mühimmat Fabrikası, Ağır Silah ve Çelik Fabrikası, Pirinç Fabrikası, Nitroselüloz Fabrikası ve Hurda İşletme Müdürlüğü olmak üzere toplam 7 birimi barındırmaktadır.

DİE 2001 verilerine göre "Kırıkkale'de kişi başına düşen Milli Gelir 2725\$ dır. Bu özelliği ile Kırıkkale ili Türkiye sıralamasında 10. sırada yer almaktadır."⁷⁹ Kırıkkale'de hayvancılık kırsal kesimde önemli bir gelir kaynağıdır. Özel idare tarafından finanse edilen arı kovana imalathanesi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirme projesi, hayvan hastanesinin kurulması önemli projeler arasında yer almaktadır.

Genel olarak baktığımızda "aktif nüfusun %51,2'si tarım sektöründe %10,4'ü sanayi sektöründe %38,4'ü hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personel sayısı toplamı 21.200'dür. Bunlardan 12.434'ü memur, 1628'i sözleşmeli 5420'si daima işçi, 1718'i ise geçici işçidir. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ildeki işsiz sayısı 17403'dür. Buna göre Kırıkkale'deki işsizlik oranı %13,1'dir. Bu oran erkek nüfusta %15 iken kadın nüfusta %8,7'dir. İşsizlik oranı ilçe merkezlerinde il merkezinden daha yüksektir. İl merkezinde %21 olan işsizlik oranı ilçe merkezlerinde %32,1'dir. Köylerde ise bu oran %0,9'dur. İşsiz nüfusun büyük çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. İşsiz nüfusun %65'i 30 yaşından küçüktür.

⁷⁸ <http://www.kirikkale.gov.tr/ekonomi.html>, (03.04.2006),s.1.

⁷⁹ [tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210\(24.05.2006\)](http://tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210(24.05.2006)).

Türkiye iş kurumuna müracaat edenlerin sayısı 2005 yılının ilk yarısı itibariyle 8180'dir.⁸⁰

Kırıkkale ilinde sosyal güvenlik kurumları kapsamındaki çalışanların sayısı 58.788, emekli, malül ve yaşlılık alan pasif sigortalı sayısı ise 47.131'dir. toplam 233.380 Sosyal Güvenlik kurumlarından yararlanılmaktadır.

1.5. Sosyo-Kültürel Yapı

Kırıkkale XI. yüzyıldan itibaren fethedilerek yoğun Türk nüfusunun yerleşimine sahne olmuştur. Bu nedenle il, ilçe, kasaba ve köylerde Türk gelenekleri yaşamaktadır. Geleneksel değerlerin hala tüm canlılığını sürdürdüğü ilde komşuluk ve akrabalık ilişkileri samimi bir şekilde sürdürülmektedir. Birbiriyle maddi ve manevi anlamda her türlü dayanışma içerisinde olan akrabalar ve komşular, bu durumu her konuda yapabilmektedir. Özellikle düğün, nişan, cenaze ve bayramlarda birlik ve beraberlik duygularıyla hareket edebilmektedir. Komşuluk ilişkilerine ilişkin kullanılan "ev alma, komşu al" atasözü yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Geleneksel değerler doğrultusunda aile bireyleri aynı çatı altında yaşamlarını sürdürmektedir. Sadece evlenecek bireyin evden ayrılmaya hakkı vardır. Yine geleneksel ve kültürel değerlere bağlı olarak aile içinde çocuklara büyüklere saygının bir ifadesi olan "abla" ve "ağabey" kavramları öğretilmektedir. Ayrıca küçük yaşlardan itibaren cinsiyet rolleri ve cinsiyet kimliklerine ilişkin pratikler ve bilgiler öğrenilmekte, bu sebeple günlük yaşam içerisinde kadın ve erkeğin görev ve sorumlulukları farklılık göstermektedir. Kadınların, erkekler için uygun görülen işleri yapmaları "elinin hamuruyla erkek işine karışma" sözüyle tepki ile karşılanmaktadır.

Kırıkkale'nin il olması ve şehirde Kırıkkale Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte, ilin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında bir takım değişimler olmuştur. Geleneksel aile yapısında erkek otoritesinin yavaş yavaş etkinliğini yitirdiği, modern aile yapısında olduğu gibi eşitlikçi ve çekirdek aile tipinin yaygınlaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Evlenen çiftlerin ayrı bir eve yerleşmesi yaygınlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra aile planlamasına da büyük önem verilmektedir. Bu durumun böyle olmasında eğitim düzeyinin yükselmesi önemli bir rol oynamaktadır.

⁸⁰ <http://www.kirikkale.gov.tr/ekonomi.html>, (03.04.2006),s.3.

Kırıkkale eğitim ve öğretim yönünden iyi bir düzeye ulaşmıştır. 2000 yılı genel nüfus sayımı tespitlerine göre, “ülke genelinde okur-yazarlık oranı %80 iken, Kırıkkale’de %89,13 tür. Bu oran erkeklerde %95,12 kadınlarda %82,87’dir.”⁸¹ İlde kız ve erkek çocuklarının eğitimine eşit derecede önem verilmiştir. Böylelikle yani eğitilmiş insan sayısının artmasıyla toplumsal yaşam her yönüyle değişime uğramaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi değişime uğrayan aile yapısı içerisinde otorite olarak kabul edilen babanın verdiği kararlar, eş ve çocuklar tarafından eleştirilebilmektedir. Buna karşın kırsal kesimlerde eğitim düzeyinin ilköğretim seviyesi üzerine çıkamaması geleneksel sosyal yaşamın hiç değişmeden sürdüğünü göstermektedir. Yükselen eğitim düzeyiyle beraber kadınların da çalışma hayatına katılmaları, yeni nesil aileler içinde ev içi rollerinin birlikte yapılmasına neden olmuştur. Kadınların eğitim seviyeleri her ne kadar yükselde de il merkezinde ve bağlı ilçelerde kadınlara ait dernek ve lokal gibi alanların bulunmayışı feminist bakış açısının kadınlarda bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte görsel yayın organları vasıtasıyla feminist kadın hareketleri hakkında az ya da çok bilgiye sahip olmaları fakat bu hareketi desteklememeleri dikkat çekici bir unsurdur.

Kadınların boş zamanları çalışan ve çalışmayan bayanlar arasında farklılık göstermektedir. Kadınlar genelde boş zamanlarında el işleri, çeyiz, komşuya çay sohbetlerine gitme ya da son zamanlarda artış gösteren takı tasarımı, dikiş-nakış, kumaş, tahta ve cam boyama gibi uğraşılara devam etmektedirler.

Kentleşmenin son zamanlarda daha da hız kazanması düğün adetlerinde de birtakım değişmelere neden olmuştur. Eskiden düğünlerin evlerde yapılması ve beraberinde davul zurnanın, saz ekibinin getirilmesi adeti yerini, düğünlerin düğün salonlarında yapılmasına bırakmış görülmektedir. Ayrıca düğünlerde genelde halk müziğinin kullanılması geleneğini sadece kırsal kesimde yaşayan halk devam ettirmektedir. Kentleşmeyle beraber il merkezinde çok katlı apartmanların sayesindeki artış, insanları düğünlerin, düğün salonlarında yapılmasına itilmiştir. Neticede düğün salonlarında kullanılan müziklerde daha modern bir hal almıştır.

⁸¹ [tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210\(24.05.2006\)](http://tuik.gov.tr/preistatistiktablo.do?istab-id=210(24.05.2006)).

1.6. Toplumsal Değişim Sürecinde Din

“Kırıkkale etnik dağınıklığı az olan fazla karışmamış bir bölgedir. Dini homojenlik ise çok belirgindir. Türkiye'nin en az kültür değişmesi geçiren bölgesidir. Denilebilir ki kültür safiyeti önemli oranda korunmaktadır.”⁸² Kırıkkale’de halkın sünni-hanefi din anlayışına sahip olması ve kültür değişiminin en az seviyede olması geleneksel halk dindarlığının yaşandığı bir dini hayatın olduğunu göstermektedir. Bu mezhebin dışında Şafii mezhebine tabi insanların var olduğu da bilinmektedir. Ayrıca Kırıkkale ilinin Hasandede ve Koçubaba kasabalarında yoğun bir şekilde Alevi ailelerin yaşadığı bilinmekle birlikte, bu kasabaların Alevi kasabaları olarak adlandırılması önemli görülmektedir.

Her mahallede birden fazla cami mevcut olup, bu camilerde Diyanet İşleri Bakanlığı'nın kadrolu imamları görev yapmaktadır. Kırıkkale’de dini eğitim ilk etapta ailede başlatılmaktadır. Çocuklara daha ilkokula başlamadan “Besmele, yemek duası, Sübhaneke duası, İhlas süresi ve Kevser Süresi” gibi kısa ama çocuğun zihninde yer edecek dualar ve sureler öğretilmektedir. Daha sonra çocuklar okulların kapanmasıyla birlikte camilerde başlayan yaz kurslarına gönderilmektedirler. Bu kurslara kız ve erkek çocuklar birlikte katılmakta ve camide görevli imam tarafından Kur’an okunması, bazı sure ve dualarla beraber bazı dini bilgiler öğretilmektedir.

İlde cuma namazı sadece erkekler tarafından kılınır anlayışı hakimdir ve kadınlar cuma namazı kılmak için camilere gitmemektedir. Erkek çocuklar ortalama ilkokula başladığı dönemlerde camiye ve namaza alıştırmak üzere büyükleriyle birlikte cuma namazlarına gönderilmektedir. Kadınların cuma namazlarına gitmemelerine karşın, ramazan ayı boyunca kılınan teravih namazı için camiye gitmeleri dikkat çekmektedir. Eskiden teravih namazı kılmak için yaşlı kadınlar camiye giderken günümüzde genç nesil de teravih namazı kılmak için camiye gitmektedir. Ayrıca sosyal çevresi tarafından dindar olmamakla nitelendirilen erkeklerin bayram namazı ile teravih namazını camide cemaatle kılması ve bu iki namaza büyük önem vermeleri dikkate değer diğer bir husustur.

Kırıkkale halkının geneli dini bilgileri kulaktan dolma bilgilerler ve birbiriyle olan etkileşimleri sayesinde öğrenmektedirler. Kadınlar genellikle kendi aralarında

⁸² Beşir Atalay, “1995 Dünya Hoşgörü-Manas-Abay yılı VII-Uluslararası Edebiyat Semineri ve I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri, s.159-161.

düzenledikleri “gün”ler sayesinde, dede ve ninelerinden duyduklarıyla ya da televizyonlarda yayınlanan dini içerikli programlar izleyerek dini bilgileri öğrenmektedirler. Son zamanlarda yaygın olarak belirli dini eğitim almış kadınların düzenledikleri sohbetlere katılımların olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi yüksek kadınlar merak ettikleri ve öğrenmek istedikleri konularla ilgili kitap ve çeşitli yayınları okumaktadırlar. Erkekler ise, cuma vaaz ve hutbelerinde anlatılanlar vasıtasıyla dini bilgilere sahip olmaktadır. Ayrıca çevreleriyle olan etkileşimleri esnasında duydukları ve gördükleri sayesinde de bir takım bilgiler edinmektedirler.

Kadınların dini bilgi edinmelerinin yanı sıra halk inanışlarına bağlı oluşları da dikkat çekmektedir. Halk inanışlarına yüklenen dini nitelikler sayesinde, kadınların geneli bu inanışlara sorgusuz sualsiz katılmaktadırlar. Bu durum ise erkeklerden daha çok kadınlarda görülmektedir.

Halk arasında Kur'an-ı Kerim okunmasına, okutulmasına ve dinlenmesine büyük önem verilmektedir. Bu duruma daha çok yaşlı kesimde rastlanılmaktadır. Kur'an okumasını bilmeyen insanların, Kur'an-ın Yasin, Tebareke ve Amme surelerinin Türkçe yazılmış kitapçıklardan okunması bile çok önemli görülmektedir. Bu bağlamda sünnet düğünlerinden önce, cenazenin 40'ı ya da 52'sinde, duvak açılmadan önce Mevlid ya da Yasin okutulması önemli bir husus olarak görülmektedir.

Genel olarak halkın dini yaşayışı, orijinal temellere dayanmayan çeşitli halk inanışlarının hakim olduğu, adetlerin ve kültürün dahil olduğu geleneksel halk dindarlığıdır. Geleneksel halk dindarlığına meyledenler ise genelde kadınlar olmaktadır.

2. Araştırmaya Katılanların Özellikleri

2.1. Yaş Grupları

Genellikle toplumda söz sahibi olabilmenin ve toplumsal organizasyon içerisinde belirli bir yere sahip olmanın yaşı olarak 18 yaş gösterilmektedir. Bu sebeple 18 ve yukarı yaş grupları örneklemimizde temsil edilmiştir. Yaş gruplarının belirlenmesinde biyo-psikolojik faktörlerle beraber evlilik yaşı da dikkate alınmıştır. Örneklemimizin %26'sı 18-25, %34'ü 26-35, %20'si 36-45, %14'ü 46-55, %6'sı 56 ve üstü yaş grubunda toplanmıştır.

Tablo 2.3. Yaş Grupları Dağılımı

Yaş grupları	Sayı(N)	%
18-25	13	26
26-35	17	34
36-45	10	20
46-55	7	14
56 ve üstü	3	6
TOPLAM	50	100

2.2. Medeni Durum

Katılımcıların %70'ini evli bayanlar, %26'sını bekarlar, %4'ünü ise boşanmış bayanlar oluşturmaktadır. Geleneksel değerlerin ve kültürün tüm canlılığını korumasına karşın, yavaş yavaş modernleşme eğilimi içerisinde olan Kırıkkale'de evlilik; bireyin artık, kendi ayakları üzerinde durabileceği (büyümüş sayıldığı) bir konuma gelmesinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Her ne kadar modernleşme eğilimleri içinde olursa da bir bayanın boşanması olayına hoş gözle bakılmamaktadır.

İl merkezinde ikamet eden bayanlar için evlilik yaşı, lise öğreniminin bitmesine tekabül eden 17-18 yaşlarıdır. Fakat son zamanlarda evlenme yaşının 22-23'e kadar çıktığı, hatta kızın üniversiteyi bitirmesinin beklendiği de görülmektedir. Evlenme yaşı kırsal kesimde biraz daha düşüktür. Kızların eskiden sadece ilkokulu bitirdikleri şimdilerde ise ortaokulu bitirip daha sonra okutulmadıkları göz önüne alınırsa, kırsal kesimde evlilik yaşının düşme nedeni ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.4. Medeni Durum

Medeni Durum	Sayı(N)	%
Evli	35	70
Bekar	13	26
Boşanmış	2	4
TOPLAM	50	100

Kırıkkale'de evlilik biçimi olarak "görücü usulü ile evlilik'in çok yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra son zamanlarda gençlerin görücü usulü ile evlilik biçimini tercih etmedikleri, bunun yerine tanışarak, görüşerek yani flört ile evlilik biçimini tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Bu konuda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, yeni neslin eğitim düzeyinin yükselmesi, kitle iletişim araçlarının her

yönüyle çoğalması, eskisi kadar aile baskısının olmaması gibi faktörler, evlilik biçiminin belirlenmesine etki etmektedir. Fakat kırsal kesimin tamamında görücü usulü evlilik biçimi geçerliliğini sürdürmektedir. Burada şunu vurgulamakta fayda görmekteyiz; görücü usulü evlilikte kız ya da erkeğin zorla evlendirilmesi mevcut olmayıp, sadece ailelerin yönlendirmesi mevcut olmaktadır. Evlilik biçimi ne olursa olsun Kırıkkale’de düğün adet ve gelenekleri olduğu gibi yaşatılmaktadır.

Aileden çekinildiği için mi, çevrenin dedikodusundan dolayı mı yoksa çoluk çocuğun hali ne olacak düşüncesinden midir bilemeyiz boşanma konusunda insanlar hala önyargılı ve tedirgin davranmaktadırlar. Her geleneksel toplumda olduğu gibi Kırıkkale’de de erkeğin boşanması yadırganmamakta fakat kadının boşanması yadırganmakta hatta hoş gözle bakılmamaktadır. Boşanma nedeninin, çok ciddi toplumsal ahlak kurallarına karşı gelinmesi dışında dayak, cinsel rollerin ve cinsel iş bölümünün yerine getirilmemesi gibi sebepler olmaması gerekmektedir. Bu saydığımız nedenleri toplum, evliliğin tuzu biberi olarak gördüğü için, boşanma nedeni olarak görülmemektedir.

Genel olarak baktığımızda Kırıkkale’de kadının toplumsal statü ve konum kazanması için ya evli olması lazım, ya eğitilmiş olması ya da çalışıyor olması lazım. Bu niteliklere sahip olmayan birey, büyümemiş olarak kabul edilir ve toplum tarafından kabul edilmeyi bekler. Bu açıdan baktığımızda evli kadınlar ile kızlar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Bekar bayanlara “kız”, evli bayanlara ise “kadın” denildiği görülmektedir. Eski nesil hala kızların toplum içerisinde ya da aile içinde söz sahibi olmasını kabullenememektedir. Genelde “sen kızsın sus konuşma”, “her yere burnunu sokma” gibi ifadelerle uyarılmaktadır. Ayrıca kızın çok aşırı yemek yemesi ya da yemek konusunda erkeklerden daha farklı bir uygulamayla karşılaşması da “kızın boğazı kırk boğum olur” denilerek ikaz etme yoluna gidilmektedir.

Evliliğin kutsal bir kurum olduğu, yasal bağlılığın yanında Tanrı katında bir bağlılığın simgesi olduğu düşüncesi hakimdir. Eski nesil kadınlar hala erkeği evinin direği olarak görmektedir. “O ne derse o olur” düşüncesiyle hareket ettikleri bilinmektedir. Fakat yeni nesil “evliliğin bir paylaşım” olduğunu düşünerek, modern aile yapısına uygun bir şekilde yani eşitlik ve adalet düşüncesiyle evliliklerini yürütmektedirler.

Eski Türkler’de olduğu gibi evlenen çiftler, kendilerine ait eve yerleştirilmektedir. “İç güvey”liğin olmaması ve gelinin kaynanasının yanında oturması geleneği çok eskilerde kalmıştır. Ama kırsal kesimin genelinde gelin ve kaynana bir arada ikamet etmektedirler. Her alanda olduğu gibi evlilik konusunda da modernleşmenin etkilerini gördüğümüz Kırıkkale’de evlilik ve aile hala çok kutsal bir kurum olarak görülmektedir.

2.3. Öğrenim Düzeyi

Tablo 2.5.Öğrenim Düzeyi

Öğrenim Düzeyi	Sayı(N)	%
Okur–Yazar değil	3	6
İlkokul	12	24
Ortaokul	7	14
Lise	13	26
Üniversite	15	30
Toplam	50	100

Tablo 2.5’den anlaşılacağı üzere araştırmamıza katılanların öğrenim düzeyleri dağılımında %30 ile üniversite mezunlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Örneklem %26’sı lise mezunları, %14’ünü ortaokul mezunları, %24’ünü ilkokul mezunları, %6 gibi oldukça düşük bir kısmını ise okur-yazar olmayanlar oluşturmaktadır. Sekiz yıllık eğitim uygulamasının zorunlu olmasına rağmen ilkokul mezunu bayanlar ile ortaokul mezunu bayanları aynı kategoriye dahil etmemiş bulunmaktayız. Örneklem %6’sını oluşturan okur-yazar olmayan kadınlar hiç okula gitmedikleri için okuma yazma bilmemektedir.

Modernleşmenin en önemli unsurlarından biri olan eğitim düzeyinin yükselmesini Kırıkkale’de yaygın bir şekilde görmekteyiz. Eski kuşağa kıyasla yeni kuşağın eğitim-öğretime daha büyük bir önem verdiği ve kadınların eğitim düzeyinde belirgin bir artışın olduğu görülmektedir. Eğitim hususunda kız çocuk ile erkek çocuk arasında hiçbir fark gözetilmemektedir. Eskiden kız çocukları sadece okumayı ve yazmayı öğrensinler diye okula gönderilirken, günümüzde ileride çocuklarına daha faydalı bir anne olsun, kendi parasını kendi kazansın ileride kocasının eline bakmasın ve aile bütçesine katkıda bulunsun gibi nedenlerle okutulmaktadır. Kırıkkale ilinde kadının

eğitim hayatı bittikten sonra çalışmasa bile eğitimi bir bayanın toplumsal yaşam içerisindeki statüsünde, konumunda ve aile içerisindeki yerinde bir başkalık olduğu kanaati yaygındır. İleride ocuğun iyi bir aile eğitimi ve terbiyesi almasında annenin rolü çok önemlidir. Bu sebeple eğitimi bir anne olmak Kırıkkale’de büyük bir öneme sahiptir.

2.4. Mesleki Statü

Batı medeniyetlerinde olduğu gibi Türkiye’de de modernleşmeyle beraber çeşitli meslek grupları ortaya çıkmıştır. Osmanlı’nın son zamanlarında ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınların çalışabildikleri meslek grubu sınırlı sayıda iken, bundan 20-30 sene önce kadınların farklı meslek gruplarında çalışmaya başladıkları görölmektedir.

“Sanayileşme ve buna bağlı olarak kentleşme ile birlikte öğrenim olanaklarına ulaşma ve yararlanma olanaklarının artması kadının ekonomik yaşama katılımını kolaylaştırmıştır.”⁸³ Ülkemizde kadınların toplumsal yaşamda görünürlük kazanması, kadınların yüksek öğretime katılmaları ve çalışma yaşamına girmeleri ile mümkün olmuştur. Bu bir nevi kadının kamusal alanda meşruiyet ve görünürlük kazanmasına işaret etmektedir.

Tablo 2.6. Meslek Grupları Dağılımı

Meslek Grupları	Sayı(N)	%
Ev Hanımı	31	62
Öğretmen	7	14
Doktor	4	8
Öğrenci	3	6
Tezgahtar	2	4
Ev Kızı	2	4
Mühendis	1	2
TÖPLAM	50	100

Katılımcıların meslek gruplarına göre dağılımda %62’lik oran ile ev hanımları önemli bir ağırlığı teşkil etmektedir. Geleneksel iş bölümü çerçevesinde ev hanımları ev işleriyle, ocuk bakımıyla ve eş olmanın gerektirdiği işlerle meşgul olmaktadır. Ev hanımları, genelde ekonomik üretim sürecine katılmamakla birlikte, geçim zorluğu

⁸³ Minibaş, “Enformel Sektör Kadın İşsizliğine özüm mü?”, Kadınların Gündemi, Der: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s.121.

çeken ailelerde ev hanımları oya, dantel ve dikiş-nakış gibi faaliyetlerle aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Genelde ev hanımları, ev hanımı olmaktan pek şikayetçi olmamakla beraber, bazı ev hanımlarının bu durumlarından şikayetçi oldukları gözlemlenmiştir.

Şehir merkezinde yaşayan ev hanımlarının hemen hemen hepsinin çamaşır ve bulaşık makinesine sahip olmaları nedeniyle, ev işlerinin yapılması konusunda yüklerinin azaldığını belirtmeleri dikkate değer bir bulgudur. Çünkü bulaşık ve çamaşır yıkamanın bayanın asli vazifelerinden olduğu düşüncesinin hakim olduğu Kırıkkale’de, bu görevler ev hanımlarına ağır gelmektedir. Hala erkek otoritesinin hakim olduğu aile tipinin görülmesi neticesinde kadının görev ve sorumluluklarının geleneksel değerlerce belirlenmiş olması, ev hanımlarının sırtlarında ağır bir yük olduğunu belirttikleri görülmüştür.

Araştırmamıza katılan bazı ev hanımlarının en zor mesleğin ev hanımlığı olduğunu düşünmeleri, aslında ev hanımı olmanın kendi tercihleri olmadığını bir göstergesidir. Katılımcı ev hanımlarının bazıları aslında çalışmayı çok istedikleri fakat eğitim seviyelerinin düşük olması ve eşlerinin çalışmalarına izin vermedikleri gibi nedenlerle çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca ev hanımlarının aile içinde bir birey olarak aileyi ilgilendiren konularda yeterince söz sahibi olmamaları da dikkat çekmektedir. Gözlemlediğimiz kadarıyla ev hanımları evin reisi olarak erkeği kabul ettikleri ve her konuda onlara bağımlı oldukları için söz sahibi olamamaktadırlar.

Tablomuzdan anlaşılacağı üzere, çalışan bayanların %14’lük kısmını öğretmen olan bayanlar teşkil etmektedir. Katılımcı bayanların genelinde, bayanlar için en rahat mesleğin öğretmenlik olması bu durumu açıklamada yeterli olacaktır. Araştırmamıza katılan öğretmenlerden ikisi bu mesleğin gerçekten kutsal bir meslek olduğunu düşünerek kendi istekleri ile öğretmen olmayı seçmişlerdir. Bir öğretmen katılımcı ise, sadece okuyup sonunda çalışma hayatına atılmak amacıyla öğretmen olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir öğretmen katılımcı ise ailesinin isteği üzerine öğretmen olduğunu, aslında hukukçu olmak istediğini belirtmiştir.

Görüşme yaptığımız bayanların %8’ini doktorlar oluşturmaktadır. Aslında bir bayana göre zor bir meslek olduğunu itiraf eden doktor katılımcıların hepsi isteyerek ve severek

bu mesleği yürüttüklerini belirtmektedir. Bunların yanı sıra ekonomik olarak getirisinin oldukça iyi olduğunu söylemekte geri durmamaktadırlar.

Katılımcıların %6'lık bir kısmını öğrenciler oluşturmaktadır. Bu grubu öğrenim düzeyi olarak "lise mezunu" kategorisinde göstermiş bulunmaktayız. İleride kendi annelerinin düştükleri sıkıntılara düşmemek için üniversite okuduklarını öncelikle belirtmektedirler. "Hem maddi olarak hem de manevi olarak ilerde erkeğe bağımlı olmamak, daha iyi bir anne olmak ve toplum içerisinde söz sahibi olmak için" okuduklarını söylemektedirler.

Tablo 2.6'da görüldüğü gibi %4'lük kısım içerisinde yer alan ev kızlarının kendi istekleri ile okumadıkları bilinmektedir. Okumanın (eğitim sahibi olmanın) onlara çok zor geldiği fakat eğitilmiş insanın toplumda iyi bir yerinin olduğunu da altını çizmektedirler. Kırıkkale'nin geneline baktığımızda ev kızlarının en büyük korkusunun "evde kalma" korkusu olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde katılımcıların da aynı korkuyu taşıdıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra her açıdan aileye bağımlı olarak yaşamaktadırlar. Ancak evlendikten sonra aile ile olan bağımlılık ortadan kalkmaktadır.

Araştırmaya katılan diğer %4'lük diliminde ise tezgâhtar olarak çalışan bayanlar yer almaktadır. Kırıkkale'de okumayan ortaokul ve lise mezunu kızların mağazalarda ya da dükkânlar da tezgâhtar olarak çalışmaları oldukça doğal karşılanmaktadır. Bu gruba dahil katılımcılar ise okumayı çok istedikleri halde, maddi imkansızlıklar yüzünden okuyamadıklarını ve aile bütçesine katkıda bulunmak için bu mesleği yürüttüklerini belirtmektedir.

Araştırmamıza katılan tek mühendis bayan olan katılımcı, "genelde ülkemizde erkek mesleği olarak düşünülen mühendislik, şimdilerde kadınların da çalışmak için tercih ettikleri bir meslek haline geldi", şeklinde bir açıklama yapmıştır. Katılımcı, kendi isteği doğrultusunda bu mesleği seçtiğini, insanların ön yargılarını biraz da olsa kırabileceğini düşünmektedir.

2.5. Sosyo–Ekonomik Düzey

Örneklememizi oluşturan kişilerin sosyo-ekonomik düzeylerini doğrudan gelir durumu olarak göstermenin daha uygun olacağı kanaatini taşımaktayız. Kırıkkale, sanayinin oldukça geliştiği bir şehir olması hasebiyle işçi olarak çalışan kesim hayli fazladır. Bunun yanı sıra ek iş olarak ticaret ve çiftçiliğin yapıldığı da bilinmektedir.

Tablo 2.7. Sosyo-Ekonomik Gelir Dağılımı

Gelir Durumu	Sayı(N)	%
0-250 YTL	2	4
250-500 YTL	9	18
500-800 YTL	19	38
800-1000 YTL	11	22
1000 YTL ve Yukarı	9	18
TOPLAM	50	100

Tablo 2.7’de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan bayanların sosyo-ekonomik düzeyi iyi denilebilecek bir seviyededir. Çalışmayan bayanlar ve öğrenci olarak araştırmamıza katılanlar, aile reisinin aylık gelirini beyan etmiş bulunmaktadır. Çalışan bayanların ise ailenin geliri olarak sadece kendi gelirlerini beyan etmeleri dikkat çeken diğer bir husustur. Kadınların %18’i 1000 ve yukarı, %22’si 800-1000, %38’i 500-800, %18’i 250-500, %4’ü 250 YTL aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca yaptığımız gözlem ve mülakat neticesinde bayanların (ev hanımı) aylık ortalama gelirlerini rahatlıkla ve kimseye sormadan söyleyebildikleri görülmüştür. Ev hanımı katılımcılardan bazıları eşlerinden para isterken ya da eşlerinin onlara para vermesi esnasında çok çekindiklerini belirtmektedirler. Bir kısım ev hanımı katılımcı ise çok rahatlıkla para isteyebildiğini ve eşinin para vermemesi durumunda ise “bakamayacaktın niye evlendin” şeklinde cevap verdiklerini belirtmeleri tarafımızdan önemli görülmektedir.

B. GELENEK ve MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADINLARLA İLGİLİ KALIP YARGILAR

1. Kadınlarla İlgili Kalıp Yargıların Oluşmasındaki Geleneksel ve Dini Faktörler

Cinsiyet konusu ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zaman, bu çalışmaların biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyeti (gender) ayrı ayrı ele aldıkları görülmektedir. Kadın ve erkeğe ait biyolojik özellikler ile kadın ve erkek olmanın hem psikolojik hem de sosyo-kültürel bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda kadın ve erkeğe atfedilen bazı nitelikler konusunda bir görüş birliği olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre kadınlar ve erkeklerin toplumsal yaşam içerisinde yerine getirdikleri farklı cinsel rollerden dolayı bir takım cinsiyet stereotiplerinin ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir.

Tarih boyunca kadın ve erkeğin toplumsal yaşam içerisindeki iş bölümleri toplumdan topluma, kültürden kültüre ve zamandan zamana değişiklik arz etmektedir. “Sanayileşme ve daha sonraki dönemde kadının erkekle birlikte aktif olarak iş gücüne katılması sonucunda, geleneksel kadın rollerinde modern toplumun gereklerine göre değişimler meydana gelmiştir.”⁸⁴ Fakat ülkemizde her ne kadar modernleşme hareketleri görülse de ya da modern bir Türkiye portresi çizilse de küçük şehirlerde ve kırsal kesimde hâlâ kadının konumunda kültürel olarak pek fazla değişiklik olmamıştır. En azından görüntü olarak bu durum değişse de hâlâ insanların zihinlerinde var olan bir takım kalıplar değişme göstermemiştir. İnsanların davranışlarındaki klişeler ve değişikliklerin ilk nedeni olarak kültür gösterilmektedir. “Kültürel psikolojinin bakış açısıyla kültürel kimlik, bu kültürün insanın üzerindeki sayısız kültürel etkinliklerin toplamıdır.”⁸⁵ Yani insanoğlunun içinde yaşadığı kültürden etkilenip, bunu içselleştirerek benimsenmesi bireyin kültürel kimliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Bu sebeple kadınların cinsiyet kimlikleri hakkında toplumsal yaşam içerisinde cinsiyet rollerine bağlı olarak oluşan kalıp yargıların kültürel yaşam içerisinde şekillendiği görülmektedir. Kültür içerisinde dinin yerinin göz ardı edilemeyeceğinden dolayı, kadınlar hakkında oluşan kalıp yargılarda dinin etkisinin de olabileceğini

⁸⁴ Harlak, Önyargılar, s.112.

⁸⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan Aile ve Kültür, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1996, s.35.

düşünmekteyiz. Cinsiyet rollerinde meydana gelen değişiklikler üzerinde dinin tek başına etkili olması ya da kültürün tek başına etkili olması mümkün görülmemektedir. Fakat böyle bir durumda kültürün etkisinin daha yoğun bir şekilde olduğu da bir gerçektir.

“Kadınların Hz. Peygamber’in sağlığında ve vefatından sonra, gerek sosyal olaylarda gerekse entelektüel alanda mühim roller üstlendiği, çağdaş bazı araştırmalara konu teşkil etmiştir.”⁸⁶ Konuya bu açıdan bakıldığında, toplumumuzda oluşan kadınlarla ilgili kalıp yargıların meydana gelmesinde dinin etkisinin olmadığı, tamamen sosyo-kültürel nedenlerle ortaya çıktığı düşünülebilmektedir. Fakat kültürün unsurlarından birinin de din olduğu kabul edildiğinde bu durumun oluşmasında dinin etkisinin olması kaçınılmaz görülmektedir. Ayrıca “İslam kültür tarihinin büyük kısmında hanımlar, sosyal ve kamusal alanda son derece aktif roller almışlardır.”⁸⁷

Ülkemizin gelişmekte olan bir ülke olduğu göz önünde bulundurulursa, gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen sosyal değişme sadece dıştan değildir, tam tersine bütün sosyal yapılar-din, ekonomi, eğitim vb.-hep birlikte değişmektedir. Bütün toplumlarda “toplumsal değişme ve hatta din gibi tezahürlerin birbirinden ayrılmış özerk fenomenler olmadıklarını, tüm toplumsal sistemin birer parçası olduklarını”⁸⁸ düşünmek araştırmamızın bu bölümü için önemli görünmektedir. Bu sebeple, genel olarak ülkemizde, kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında gelenek ve dinin önemli etkileri olduğunu ancak geleneğin bu kalıpların oluşmasında ve sağlam klişeler haline dönüşmesinde çok daha büyük bir etkiye sahip olduğu kanaatindeyiz. İslam dininin kadınlara verdiği önem ve İslam dininden önceki konumlarının ve statülerinin iyileştirilmesi herkesçe bilinen bir gerçektir. Ancak İslam dininin farklı kültürler tarafından farklı şekillerde algılanıp yorumlanmasıyla dini kültür içerisinde kadının yeri ve statüsünün değişmeye uğraması da tamamen sosyo-kültürel nedenlere dayanmaktadır.

Araştırmamıza katılan bayanların tamamı kadınlarla ilgili toplumumuzda yer alan kalıp yargıların oluşmasında geleneğin çok büyük bir etkisinin olduğu görüşündedirler. Fakat bunun yanı sıra kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında dinin ikinci derecede etkisinin olduğu konusunda katılımcıların hepsi hem fikirdirler. Bununla birlikte

⁸⁶ Mehmet Emin Özafşar, “Hadis Tarihinde Din Gerçeği Üzerine”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı:2, 2000, s.189.

⁸⁷ Özafşar, “Hadis Tarihinde Din Gerçeği Üzerine”, s. 199.

⁸⁸ Günter Kehrler, Din Sosyolojisi, Yay. Haz., Yasin Aktay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70.

üniversite mezunu katılımcılar ise (15 kişi %30), İslam dininin aslında kadınları yücelttiğini içeren kitaplar okuduklarını, bu kalıp yargıların oluşmasında, halk arasında ortaya çıkan bir takım düşüncelerin meşrulaştırılması için, bu kalıpların İslam dinine atfedildiğini söylemektedirler.

Diğer katılımcıların hepsi (35 kişi-%70), toplumumuzda oluşan kalıp yargıların özellikle “kadınların şeytan olarak nitelendirilmesi, dedikoducu olmaları, fitneci olmaları” ile ilgili kalıp yargıların oluşmasında dinin de etkisi olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Diğer taraftan bu katılımcılar “anne ve babadan nasıl gördüysek o şekilde devam ettiriyoruz”, şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Genel olarak Türk toplumunun tamamında olduğu gibi Kırıkkale’de de kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında kadınların kendi bakış açılarından, geleneğin ve kültürün çok büyük etkisi olduğu görülmektedir. Toplumun kadınlara atfettiği olumlu ya da olumsuz yöndeki stereotipler, kadınların kendileri tarafından içselleştirilip benimsenmiştir. Eğitimli bayanlar, bu durumu sorgular hale gelmiş, yeri geldiği zaman araştırıp, eleştirebilmişlerdir. Modernleşmeye çalışan ve aynı zamanda geleneklerinde sürdürülmeye çalışıldığı Kırıkkale’de kadınların dini kültürden çok kendi kültür, örf ve adetlerinden etkilenip, sosyal yaşamlarını da o yönde sürdürmeye çalıştıkları yaptığımız mülakatlardan ve gözlemlerimizden açıkça anlaşılmaktadır.

Kırıkkale’de modernleşme ve geleneğin birlikte yaşanması neticesinde bayanların rollerinde de birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra dini kültürün de yaşatılmak istenmesi ayrı problem ortaya çıkarmıştır. “Bir taraftan Müslüman kadından hem modern kadınlar gibi güzel, çekici, başarılı olması, hem de geleneksel anlamda anne, eş ve ev kadını kimliğini koruması”⁸⁹ beklenmektedir. Bu sebeple toplumun kadınlara yüklediği sorumluluk daha da artmaktadır. Her ne kadar kadın, toplum tarafından kendine yüklenen bu sorumlulukları bir şekilde hafifletmeye çalışsa da kadın, yine içinde yaşadığı sosyal çevrenin eleştirisine maruz kalmaktadır. “Din ve geleneğin görmezden gelinmesi ve baskı altında tutulması, modernleşmenin gerçekleştirilmesini sağlayamamıştır. Tersine, kitlelerin tercihi dinin ve geleneklerin korunması yönünde”⁹⁰ olmuştur. Kırıkkale halkının değişime pek açık olmadığı ya da değişimin çok uzun zaman aldığı bir topluma sahip olması düşünüldüğünde ise, kadınlarla ilgili

⁸⁹ Cihan Aktaş, Mahremiyetin Tükenişi, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995, s. 196.

⁹⁰ Aktaş, Mahremiyetin Tükenişi, s. 250-251.

stereotiplerin oluşması ve toplum içerisinde yerleşmesi gelenekler ve din doğrultusunda olduğu için daha kolay olmaktadır. Bu kalıp yargıların sadece eğitimli bayanlar tarafından sorgulanması da dikkate değer bir husus olarak görünmektedir.

2. Toplumsal Değerler Açısından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar

2.1. Kadınlara Yönelik Stereotipik Algılar

Bir grup ya da toplumun üyelerince paylaşılan toplumsal değerler, “grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlerdir.”⁹¹. Toplumsal değerler, o toplum tarafından paylaşılmasının yanı sıra kültüre ve topluma anlam katarlar. İçinde yaşanılan toplumun gereksinimlerini karşıladıkları için duyguları ve hisleri içerirler, ayrıca toplum üyeleri tarafından ciddiye alınırlar. Bu sebeple toplumsal değerler soyutturlar. “Değer yargılarının bir toplumun işleyişinde hayati bir yeri bulunmakta olup, bu şekli altında onlar çok önemli toplumsal gerçeklikler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.”⁹²

Toplumsal değerlerin bu özelliklerinin yanı sıra çeşitli fonksiyonlarının da olduğu bilinmektedir. Tezcan’a göre toplumsal değerlerin fonksiyonu⁹³ çok çeşitli olup, biz çalışmamızın bu bölümü için uygun gördüğümüz üç tanesini vurgulamakta fayda görmekteyiz.

- Toplumdaki ideal düşünme ve ideal davranma biçimlerini tayin etmek.
- Toplumsal rollerin seçilmesi ve yerine getirilmesi hususunda rehberlik etmek.
- Sosyal kontrol ve toplumsal baskı aracı olarak etkili olmak.

Kadın, ülkemizde hem kırsal kesimde hem de modernleşmeye çalışan ya da modern kentlerde erkeklerden daha farklı bir konuma sahiptir. Bu durumun böyle olmasında Türkler’in geleneklerine çok bağlı olması ve toplumun kendi içerisinde var olan toplumsal değerlerin etkisinin çok büyük olması yatmaktadır. Kadınların Türk toplumunda “saçı uzun aklı kısa”, “eksik etek”, “kaşık düşmanı” gibi stereotiplerle nitelendirilmesi toplumsal normlarımızın birer ürünüdür.

⁹¹ Joseph Fichter, *Sosyoloji, Nedir?*, Çev.: Nilgün Çelebi, Toplum Kitabevi, Konya tsz., s. 142.

⁹² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 21.

⁹³ Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler*, s.15.

Yukarıdaki toplumsal normların fonksiyonlarına baktığımız zaman kadınlara atfedilen stereotiplerin toplumsal normlar tarafından oluşturulduğu ve hem kadın hem de erkekler tarafından kabul edilip benimsendiği açıkça görülmektedir. Toplumda sosyal kontrol mekanizması oluşturdukları için, kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında ve toplumun üyeleri tarafından kabul edilmelerinde çok büyük bir etkiye sahiptirler.

Daha önce belirttiğimiz gibi stereotipler, sadece dış gruba yönelik inanışlar ve kalıplar değildir. Aynı zamanda bireylerin kendilerinin dahil oldukları gruba yönelik atfettikleri nitelikler de stereotip olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda kadınlara yönelik düşünceleri temsil ettiğini düşündüğümüz sıfat listesini kadınlara yöneltmiş bulunmaktayız. Mülakatımız esnasında okuma-yazma bilmeyen bayanların olduğu düşüncesiyle bu bayanlara sıfat listesi sözlü bir biçimde ifade edilmiş ve içinden hem cinslerini en iyi şekilde temsil ettiğini düşündükleri 5 (beş) sıfatı belirlemeleri istenmiştir. Bu bağlamda kadınların kendilerini nasıl algıladıklarını ve günümüzde “kadın” kavramının onlara neler çağrıştırdığını, yani “kadın” denilince onların zihinlerinde ne gibi bir imaj bıraktığını anlayabilmek amacıyla onlara bu şekilde bir sıfat listesi sunulmuştur.

Tablo 2.8. Kadınlara Göre Kadınların Özellikleri

	Özellikler	Sayı(N)	%
1	Duygusal	47	18.8
2	Sadık	35	14
3	Dinine Bağlı	28	11.2
4	Geleneklerine Bağlı	24	9.6
5	Akılcı-Mantıklı	21	8.4
6	Kaderci	20	8
7	Nezaketli	19	7.6
8	Haddini Bilen	16	6.4
9	Korkak	14	5.6
10	Modern-Yenilikçi	10	4
11	Cesur	6	2.4
12	Heyecanlı	5	2
13	Dinamik	4	1.6
14	Kaba	1	0.4
	TOPLAM	250	%100

Tablo 2.8’deki sıfat listesine karşılık, “Size göre kadınları en iyi şekilde ifade eden 5 (beş) sıfat söyleyiniz” şeklinde bir soru yöneltmiş bulunmaktayız. Katılımcı bayanların bazıları hem olumlu hem de olumsuz sıfatları birlikte söyledikleri için, bayanlara

yönelik stereotipik algıların olumlu ya da olumsuz yönde olduğunu söylemek çok zor görünmektedir.

Katılımcılardan 47 kişi (%18.8), bayanların duygusal olduklarını belirtmişlerdir. Bayanların duygusal olmadığını düşünen diğer 3 katılımcı ise ilk sırada akılcı-mantıklı sıfatının bayanları en iyi şekilde anlattığını düşünmektedirler. Mülakatımız esnasında ve gözlemlerimiz neticesinde bu üç bayanın genel olarak bayanları değil de, kendilerini en iyi şekilde anlatan sıfatları seçtikleri de dikkatimizden kaçmamıştır. Mülakatımıza katılan bayanlardan 35 kişi bayanların erkeklerden daha sadık olduklarını düşünmektedirler. Kırıkkale’de hala geleneklerin sürdürülmeye çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda, erkek eşini aldattığı zaman çok fazla problem olmazken, bayanın aldatması onun “zina yaptığı” gerekçesiyle ailesi ya da eşinin akrabaları tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmaktadır. Kırıkkale’de bu durum “erkek yaptığı zaman elinin kiri, kadın yaptığı zaman namus işi” şeklinde ifade edilmektedir.

28 kişi bayanların dinine daha bağlı olduğunu düşünmektedir. Fakat bayanlar aceba amel konusunda mı dinlerine daha bağlıdır yoksa inanç (itikat) yönünden mi dinlerine daha bağlıdır? Bayanlara bu soruyu yönelttiğimizde ise bu 28 kişi amel yönünden dinlerine daha bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Tablo 2.6’da yer almayan fakat mülakatımız esnasında kayıtlara geçirdiğimiz 7 kişi ise, bayanların hem inanç yönünden hem de amel yönünden erkeklerden daha fazla dinine bağlı olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 2.8’de görüleceği üzere katılımcılardan 24 kişi bayanların aynı zamanda geleneklerine bağlı olduğu kanaatini taşıdıklarını belirtmişlerdir. Fakat gözlemlerimiz neticesinde katılımcıların aslında geleneklerine her konuda bağlı oldukları anlaşılmıştır.

Katılımcılardan 20 kişi bayanların kadercı yani “Allah yazımı böyle yazmış” şeklindeki anlayışa sahip olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle eşlerinden boşanmış bayanlar, toplumda boşanmış bayanlara iyi gözle bakılmadığını bildikleri halde, “demek ki alın yazımda boşanmak da varmış” deyip kadercı bir anlayışa sahip olduklarını belirtmişlerdir.

21 kişi, bayanların akılcı-mantıklı olduklarını düşünmekle birlikte, bu katılımcıların bazıları bayanların aynı zamanda duygusal olduklarını da dile getirmişlerdir. Bu durumu da “yeri geldiği zaman akıl-mantıklı düşünebilme kapasitesine sahipler, yeri geldiği

zamanda duygusal düşünebiliyorlar” şeklinde ifade etmektedirler. Özellikle aşk, çocuk sevgisi, aile sevgisi gibi konularda daha duygusal düşündüklerini belirtmektedirler.

Mülakatımıza katılan bayanlardan 19 kişi bayanlar için nezaketli 16 kişi haddini bilen, 14 kişi korkak, 10 kişi modern-yenilikçi, 6 kişi cesur, 5 kişi heyecanlı, 4 kişi dinamik, 1 kişi kaba, sıfatının bayanları en iyi şekilde ifade ettiği düşüncesini taşıdıklarını belirtmişlerdir. Bu sıfatlar katılımcı bayanlar 3., 4. ve 5. sırada tercih ettikleri sıfatlardır.

Görüşmelerimiz esnasında bayanlara “bu sıfatlar haricinde bayanlara başka bir sıfat eklemek ister misiniz?” şeklindeki sorumuza da 17 kişi “ikinci sınıf vatandaş” şeklinde bir sıfat koysaydınız daha iyi olurdu, diye cevap vermişlerdir. Bu katılımcılar, bayanlar toplumunda ve ailede hep geri planda kaldıklarını, söz söyleme ya da düşüncelerini ifade etmelerinin aile içinde ya da toplum içinde hiç bir öneminin olmadığını belirtmişlerdir.

2.2. Kadınların Evlenmesinde Yaş Unsuru

Türk toplumunda aile, evlilik ve çocuk dünyaya getirmek büyük bir öneme sahiptir. Aile kutsal bir kurum olarak görülmekte, bununla birlikte evlilik, bu kutsal yolda atılan ilk adım olarak nitelendirilmektedir. Buna ek olarak evlenirken, Türk toplumuna ait bazı gelenek ve görenekler hala yaşatılmaktadır. Kız isteme, nişan, düğün ve düğün sonrasında yapılan bazı uygulamalar hala bu geleneklerin yaşatıldığının bir göstergesidir.

Kırıkkale’de yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerimiz neticesinde de evlenme ve bir yuva kurma ile ilgili geleneklerin ve adetlerin, her ne kadar modernleşilmeye çalışılsa da devam ettirildiğini göstermektedir. Bunlardan biri de aceba kızlar evlenirken yaşın bir önemi var mı? Yoksa kızın evlenmesinde yaş unsuru gözetilmiyor mu? İşte bu sorumuzun cevabını bulmak için mülakatımıza katılan bayanlara “bir kız için ideal evlilik yaşı ne olmalıdır?” sorusunu yönelttik.

Tablo 2.9. Bir Bayan İçin İdeal Evlilik Yaşı

Yaş	Sayı(N)	%
15-18	2	4
19-21	9	18
22-25	28	56
26-30	11	22
31 ve üstü	0	0
Diğer	0	0
TOPLAM	50	100

Katılımcılardan 2 kişi, bir bayan için ideal evlilik yaşının 15-18 yaşları arasında olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu katılımcıların yaşlarının ilerlemiş oldukları ve birinin 14 yaşında diğerrinin ise 15 yaşında evlendiklerini de mülakatımız neticesinde öğrenmiş bulunmaktayız. Bu sebeple bu iki katılımcıya tarafımızdan “neden küçük yaşta evlilik yapmalı bir bayan?”, şeklinde bir soru yönelttiğimizde, katılımcının biri “fazla gözü açılmadan evlenmeli, kocasının evinde gözü açılsın”, şeklinde cevap vermiştir. Diğer katılımcı ise, “kız çocuğunun eli iş tutmaya başladığı zaman vereceksin, kocasına hizmet etsin diye”, şeklinde cevap vermiştir.

Mülakatımıza katılan 9 kişi, kendilerinin de bu yaşta evlendikleri için 19-21 yaş arasında evlenmenin daha doğru olacağını düşünmektedirler. Ayrıca kız çocuğunun liseyi bitirdikten sonra bir müddet ailesinin yanında kalıp ev işlerini daha iyi öğrenmesinin, ardından evlenmesinin daha iyi olacağını düşünmektedirler.

28 kişi ise, bir bayan için ideal evlilik yaşının 22-25 yaş arasında olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu gruba dahil bayanların, kız çocuklarının üniversiteyi bitirdikten sonra ya da üniversiteyi kazanamazsa bundan sonra artık evlenmesi gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca, artık toplumumuzda küçük yaşta evlenme adetinin kalmadığını, bu düşüncelerin çok eskilerde kaldığını belirtmişlerdir.

Mülakatımıza katılan diğer 11 kişi ise, ideal evlilik yaşı olarak 26-30 yaş arasında tercih etmişlerdir. Bu gruba göre ise, “üniversite hayatı bittikten sonra çalışmalı ve aile bütçesine katkıda bulunmalı, okuyan insan için evlilik yaşının çok da önemi yok, artık evde kalmış diye bir şeyin söz konusu olmadığı”nı ifade etmişlerdir.

Tablo 2.7’den ve mülakatımızın alt sorularından anlaşılacağı üzere, bir bayanın evlenmesinde katılımcıların hepsi eğitim konusu üzerinde durmaktadırlar. Kimisi lise bittikten sonra, kimisi de üniversite bittikten sonraya tekabül eden yaş gruplarını tercih etmektedirler. Bazıları ise hem eğitimin bitmesi hem de ekonomik olarak özgürlüğünü elde etmesine bağlı olarak, kendilerine sunduğumuz yaş gruplarını seçmişlerdir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, kızların evlenme yaşlarının okumalarına bağlı olarak artık yükseldiği, bu durumun da toplum tarafından yadırganmadığını belirtmekte fayda görmekteyiz.

2.3. Eğitimli Bayanların Özellikleri

Ülkemizde son yıllarda kız çocuklarının da eğitimine büyük bir önem verildiği bir gerçektir. Eskiden kırsal kesimde sadece ilkokulu bitirmesi ya da hiç okula gönderilmemesi durumu söz konusuysen, günümüzde ilk öğretimin zorunlu hale gelmesiyle ve çeşitli kampanyalar sayesinde, kız çocukları da eğitim ve öğrenimlerini tamamlama imkanı bulmuşlardır. Böylelikle bayanları çeşitli meslek dallarında çalışıyor görmek mümkün hale gelmiştir.

Kırıkkale’de kız çocuklarının eğitimine büyük bir önem verildiğini daha önce belirtmiştik. Bunun yanı sıra eğitimli insanın toplumdaki sosyal yaşamı, sosyal çevresi tarafından daha farklı anlaşılmaktadır. Eğitimli insanlara toplum tarafından atfedilen bir takım özelliklerin haricinde, o insanlardan bazı beklentileri de söz konusu olmaktadır. Bayanların eğitimde aktif olarak görüldüğü Kırıkkale’de eğitimli ve hatta çalışan bayana daha başka bir gözle bakılmakta ayrıca daha da saygı duyulmaktadır. Bu doğrultuda katılımcılara “eğitimli bir bayanın en önemli özelliği nedir?” sorusunu sorduk. Katılımcı bayanlardan en önemli gördükleri, tarafımızdan önceden hazırlanmış niteliklerden bir tanesini seçmelerini istemiş bulunmaktayız. Ayrıca eklemek istedikleri başka nitelikleri de söylemelerini istedik.

Tablo 2.10. Eğitimli Bayanın En Önemli Özelliği

	Eğitimli Bayanın Önemli Özellikleri	Sayı(N)	%
1	Akıllı ve mantıklı düşünebilme yeteneğini kazanmış olmak	15	30
2	Çok bilgili ve kültürlü olmak	9	18
3	Kendin hakkını daha iyi savunmak	10	20
4	Ailesinin mutluluk ve huzurunu daha iyi sağlamak	10	20
5	Daha iyi bir anne olmak	3	6
6	Diğer özellikler	3	6
	TOPLAM	50	100

Kadınlar, yeni toplumsal rolleri yüksek eğitim yoluyla ve yasalarda yapılan birtakım değişiklikler vasıtasıyla elde etmişlerdir. “Dolayısıyla kadınlar iç mekanlardan dışarıya doğru çıktıkça, modern bireyin oluşumuna katkıda bulunmalarını sağlayacak kamusal

roller edinirler.”⁹⁴ Bunun yanı sıra toplumun hem çalışan kadına hem de eğitilmiş kadına bakış açısı daha farklı olmaktadır.

Mülakatımız esnasında sorumuzdan anlaşılmanın yani “eğitilmiş bayan” denildiği zaman, katılımcı bayanlar tarafından “üniversite mezunu bayan” ifadesinin anlaşıldığını görmekteyiz. Bu sebeple onlar için, eğitilmiş bayan aynı zamanda “çalışan bayan” demek. Katılımcı bayanlardan 15 kişi (%30) “akıllı ve mantıklı düşünebilme yeteneğini kazanmış olmak” şikkının onlar için en önemli özellik olduğunu belirtmiştir. Onlara göre “eğitilmiş bayanın ufkunun daha geniş olduğu, olaylara tek taraflı bakmayacağını, hem evinde hem de işinde daha mantıklı düşündüğünü” söylemişlerdir. Böyle hareket ederlerse her konuda başarılı olabileceğini düşünmektedirler.

Araştırmamıza katılan 9 kişi (%18) eğitilmiş bayanın en önemli özelliğinin “çok bilgili ve kültürlü olmak” olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre ise, “eğitilmiş bayan adı üzerinde “okumuş insan” dolayısıyla belirli bir bilgi birikimine, kültüre, görgü ve göreneğe sahip olmak zorundadır”, düşüncesine sahip olduklarını söylemişlerdir. Katılımcılardan 10 kişi (%20) eğitilmiş bayanın “kendi hakkını daha iyi savunması” gerektiğini, en azından çevrelerindeki eğitilmiş bayanların o şekilde davrandıklarını belirtmişlerdir. Kendi hakkını daha iyi savunmalarından kasıtlarının, “kocasının karşısında sessiz kalmadığını, ezilmediğini, bu sebeple kendi hakkını koruyup daha iyi savunmak” olduğunu söylemektedirler. Katılımcı bayanlardan 10 kişi (%20) eğitilmiş bayanın en belirgin özelliği olarak “ailesinin mutluluk ve huzurunu daha iyi sağlama”yı göstermişlerdir. Bu bayanlara göre ise, “eğitilmiş insanların yaptığı evliliklerin daha başarılı, daha mutlu ve daha sağlam temellere dayandığını” söylemeleri dikkat çekmektedir. 3 kişi (%6) ise “daha iyi bir anne olma”nın eğitilmiş bir kadın olanın en önemli özelliği olarak görmektedirler. Çünkü eğitilmiş bayanın bilinçli bir anne olacağı ve diğer eğitimsiz bayanlardan daha farklı bir şekilde çocuklarıyla ilgileneceğini söylemektedirler. Diğer 3 kişi (%6) ise bu özelliklerin haricinde de özelliklerinin olabileceğini söylemişlerdir. “Kendi kararlarını kendisinin verdiği, ikna kabiliyeti yüksek, daha bilinçli bir müslüman bayan olmanın”, eğitilmiş bayanın en önemli özelliği olduğu diğer 3 bayan tarafından belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere eğitilmiş bayanların nasıl oldukları değil, nasıl olması gerektiği yönündeki düşünceler, bayanlar arasında da farklı şekillerde anlaşılmaktadır. Ayrıca

⁹⁴ Göle, İslamın Yeni Kamusal Yüzleri, s. 28.

görüşmelerimiz esnasında bayanlar için en iyi mesleğin öğretmenlik olduğu, mülakatımıza katılan bayanlar tarafından özellikle vurgulanmıştır. “Türkiye’de öğretmenlik, kadın için uygun görülen, evrensel örüntüleri izleyerek geleneksel kadın rolleriyle bağdaştırılan bir meslektir. Dolayısıyla kadının ev, eş ve çocukla ilgili sorumluluklarını aksatmayacak, belli saatler, günler, haftalarla sınırlı bir meslek etkinliği olarak algılandığı görülmektedir.”⁹⁵

Katılımcıların ortak kanaati, hafta sonlarının tatil olması, sömestir tatilinin, yaz tatilinin olması, doktorlar hemşireler gibi gece nöbetlerinin olmaması gibi nedenlerle öğretmenliğin ideal bayan mesleği olduğudur. Yine bu açıdan bakıldığında, duruma iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir ev hanımı olabilmek tarafından bakılmaktadır. Kadın, yine geleneksel rol kalıpları içerisinde düşünülmüş, kadınlara atfedilen bu sorumlulukların yerine getirilmesinin daha önemli olduğu katılımcı bayanlar tarafından vurgulanmıştır. Ama bunun yanı sıra bayanların eğitimlerinin de muhakkak olması gerektiğini de özellikle belirtmişlerdir.

Kırıkkale’de eğitilmiş bayanın farklı bir çok özelliği olabileceği fakat aynı zamanda Türk toplumunda kadınlara ilişkin geleneksel rol kalıplarının da muhakkak yerine getirilmesi gerektiği düşüncesinin hakim olduğu gözlemlenmiştir. Modernleşme, kadınların sosyal yaşamdaki konumlarında ve statülerinde değişikliklere neden olmuş, kadının kamusal alana girişini kolaylaştırmış ve hızlandırmış olsa da, kadının ev içindeki rollerinde pek değişiklik meydana getirmemiştir. Yani eğitilmiş olmak demek, katılımcı bayanların söyledikleri özelliklere sahip olmakla beraber, aynı zamanda toplumun ve sosyal çevrenin belirlediği ve onlar tarafından kabullenilen değerlerin eğitilmiş kadınlarca da benimsenip yerine getirilmesidir. İşte, hem çalışan bir bayan olup hem de toplumun benimsediği değerlerin yerine getirilmesi işini başarabilen bayan, toplumun gözünde en iyi eğitilmiş bayan olmaktır.

2.4. Kadınların Çalışması

Sanayileşme hareketlerinden sonra toplumun her alanında meydana gelen değişiklikler gibi eğitimde de yenilikler yapılmıştır. Kentleşme ile birlikte kadınların eğitim-öğretime ulaşmalarının neticesinde ekonomik yaşamda aktif olarak rol almaları kolaylaşmıştır. “Bundan 20-25 yıl öncesine göre daha kolay iş bulabilmelerine rağmen kadınların

⁹⁵ Mine Tan, “Bir Kadın Mesleği: Öğretmenlik”, Kadın Gerçeklikleri, Yay. Haz.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 53.

çalışmasında öncelikle baba ya da kocanın istemlerinin belirleyiciliği devam etmektedir.⁹⁶

Türk toplumunda devam eden geleneksel rol ayrımı sosyal yaşamın her alanına nüfus ettiği ve cinsiyete dayalı rol ayrımcılığının çalışma yaşamına aynen yansımaya neden olmuştur. Toplumsal kuralların bu şekilde işleminin kadınların çalışma hayatına katılmalarında nasıl bir etkisi olduğu hala tartışılmaktadır.

Kadınların çalışma yaşamına katılmaları toplumsal nedenlere bağlı olmanın yanı sıra, içinde yaşanılan dinin toplumsal yaşama olan etkileri göz önüne alındığında, dinin kadınların kamusal alanda görülmeleri konusundaki belirleyici etkileri de önem arz etmektedir. İslam dinine göre, kadınların çalışmasının meşru çerçeveler içerisinde mümkün olabileceği bir gerçektir. Ayrıca kadın ya da erkek için kazancın helal olması önemli bir noktayı teşkil etmektedir. “Erkekler için kazançlarından bir pay, kadınlar içinde kazançlarından bir pay vardır...gibi ayet-i kerimeler medeni bütün işleri ve muameleleri, malların da bütün çeşitlerini ve miktarlarını kayıtsız, şartsız ihtiva etmektedir.”⁹⁷ İslam dininin kadınların çalışmasını meşru kılması yanında, Türk toplumunun kadınların çalışması ya da çalışmamasını kısmen İslam dinine dayandırması, geleneklerin ya da toplum tarafından kabul edilen değerlerin meşrulaştırılması için başvurulan yollardan birini ifade etmektedir.

Kadınların kamusal alana katılmaları önceleri kadınların kocalarının iznine bağlanmakta iken daha sonra yapılan bir değişiklikle bu izin ortadan kaldırılmıştır. “Medeni Kanununun 159. maddesinde yer alan bir hüküm kadının erkeğin iznine bağlanmakta idi ve gerçekten de eşitliği kaldıran bir hükümdü. MK. M. 159 Anayasa Mahkemesi kararı ile 1990’da kaldırıldı.”⁹⁸ Kadın ve erkek eşitliğinin göstergelerinden biri olan kadının çalışması konusu yasalarla düzenlenmiş olmasına rağmen, geleneklerin sürdürülmeye çalışıldığı bazı bölgelerimizde kadının çalışması hala ayıp karşılanmakta ve hem babanın hem de kocanın izni olmaksızın çalışılması mümkün olmamaktadır.

Kırıkkale ilinde kadınların çalışması doğal karşılanmakta, fakat bunun yanında kadınlar ev içi rollerini de yerine getirmektedir. Mülakatımıza katılan bayanların hepsi kadınların da çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Eğitimli bayanlar ve eğitim düzeyi düşük

⁹⁶ Türkel Minibaş, “Enformel Sektör Kadın İşsizliğine Çözüm mü?”, Kadınların Gündemi, Yay. Haz.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s.101.

⁹⁷ Musa Carullah, Hatun, Yay. Haz.: Mehmet Görmez, Kitabiyat, Ankara, 1999, s. 54.

⁹⁸ Saibe Oktay, “Medeni Kanunda Kadın”, Kadınların Gündemi, Yay. Haz.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul 1997, s. 59.

bayanların da mülakatımıza katıldıkları göz önünde bulundurulursa, bayanların çalışmaları taraftarı olmalarını dikkate değer bulmaktayız. Bu yanıtların böyle olması nedeniyle bayanlara “neden kadınların çalışması gerektiğini düşünüyorsunuz?”, şeklinde bir soru yönelttik. Katılımcı bayanların hepsi de “kadınların ekonomik özgürlüklerini ellerinde bulundurması gerektiği için çalışması gerekiyor”, diye ortak bir cevap vermişlerdir. “Kocanın eline bakmaktansa kadın kendi parasını istediği şekilde kullanma özgürlüğüne sahip olsun” düşüncesini taşıyan bir katılımcı, ayrıca kadının çalışıp ya da çalışmamasının dine bağlanmasına çok karşı olduğunu özellikle belirtmiştir. Bu katılımcı, Hz. Hatice’nin ticaretle uğraştığını da örnek vermektedir.

Katılımcılarımız kadının çalışmasının aile hayatına zarar vermemesi konusunda hem fikirler. Bu sebeple hem eşine, hem çocuğuna hem de ev işlerine yeteri kadar vakit ayırabileceği bir meslek olan öğretmenliğin en iyi meslek olduğunu düşünmektedirler. Doktorluk, hemşirelik, avukatlık v.b. mesleklerin aile yaşamını etkileyeceğini düşünmektedirler.

Çalışan katılımcılarımızın ortak problemi, eşlerinin evde kendilerine yeteri kadar yardımcı olmadıklarıdır. Kendilerinin çalışmalarına rağmen çocuk bakımını üstlenmenin, ev işlerini yapmanın, çamaşır, bulaşık yıkamanın ve ayrıca iyi bir eş olmanın hala kadınların asli sorumlulukları arasında gösterilmesi ve toplumun o yönde hareket etmelerinin, kendilerini oldukça zor durumda bıraktığını belirtmişlerdir. Onlara göre çalışıyor olmak, toplumun kadınlara yönelik stereotipik algılarının değişmesini ya da bu algıların iyileştirilmesini pek fazla etkilemediği konusu da önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Bütün bunlarla birlikte bayanların çalışma ortamlarının nezih bir ortam olması da bütün katılımcı bayanlar tarafından çok önemi haiz olduğu anlaşılmaktadır. İlk başta “ekonomik özgürlüğü için çalışmalı” sözünü hatırlattığımız katılımcılarımızın bir kısmı susup kalmış, bir kısmı ise “nezih bir ortam olmadıktan sonra çok para kazanmışım hiçbir önemi yok” şeklinde cevap vermişlerdir.

Bayanların çalışmasının, modernleşme sürecinde ve hayat şartlarının ekonomik olarak ağırlaşmasında normal karşılandığı ve hatta desteklendiği Kırıkkale ilinde, kadınların geleneksel rollerinin de sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

2.5. Görücü Usulüyle Evlilik

Geleneksel evlilik biçimi olan “görücü usulüyle evlilik”, evlenme yaşına gelen gencin, özellikle annesi ve yakın akrabaları tarafından istenilen nitelikte bir kız bulunarak evlendirilmesidir. İstenilen nitelikteki gelin adayını gencin annesi başta olmak üzere, kız kardeşleri ya da yakın komşuları görmeye gitmektedir. “Kız bakma” olarak nitelendirilen bu ziyarette gelin adayının öncelikle yüz güzelliği, giyim-kuşamı ve misafire olan hizmeti, gelen görücüler tarafından gözlemlenmektedir. Eğer gelin adayı beğenilmiş ise erkeğin yakın akrabalarından oluşan bir grup “dünürücü” olarak kız istemeye gitmektedir. Dünürücülerin teklifi kabul edilmişse iki aile arasında söz kesilmektedir. Söz kesildikten sonra artık evlenme yolunda atılan en büyük adım atılmış ve bu olayı takiben de kısa sürede nişan yapılmaktadır. Kız evlendirilirken başlık parası alma gibi bir uygulamaya genç ve orta yaştaki kuşakların evliliklerinde rastlanmazken, orta yaş üstü kuşağın evliliklerinde de nadir olarak görülmektedir.

Tablo 2.11. Evlilik Biçimi

Evlilik Biçimi	Sayı(N)	%
Görücüler Vasıtasıyla	5	10
Tanışıp Anlaşarak	14	28
Her İkisi de	31	62
TOPLAM	50	100

Geleneklerin sürdürülmeye çalışıldığı araştırma evrenimizde, görücü usulüyle evlenmenin yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra son zamanlarda gençlerin üniversitedeyken tanışıp evlendikleri de bilinmektedir. Türk toplumunda flört eden kızların bu davranışlarının yadırganması, kadınlara atfedilen stereotiplerin modernleşmeyle beraber değişime uğrayıp uğramadığını sorusunu da beraberinde getirmektedir. Araştırmamızın bu kısmında Kırıkkale’de ki kadınların görücü usulüyle evliliğe ilişkin görüşlerinin ne yönde olduğunu araştırmış bulunmaktayız. Bu doğrultuda katılımcılara “görücü usulüyle evlilik hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” şeklinde açık uçlu bir soru yönelttik. Alınan cevaplar neticesinde, cevaplarının sebepleri de katılımcılara ayrıyeten sorulmuştur. Tablo 2.11 de katılımcıların hangi evlilik biçimini daha uygun gördükleri yer almaktadır.

Katılımcılardan 5 kişi (%10) “geleneksel evlilik biçimi olan görücü usulüyle evlenilmesi gerektiğini, flört ile evlenmenin çok yanlış olduğunu” belirtmişlerdir.

Ayrıca “tanışıp anlaşarak evlenmenin Türk örf ve adetlerine aykırı bir davranış olduğunu, nişanlılık süresinin de kısa tutulması gerektiğini” söylemektedirler. Onlara göre, “tanışıp anlaşarak evlenen insanların evlilikleri uzun olmamakla beraber, bu evlilik biçimini eğitilmiş insanların gerçekleştirdiği, eğitilmiş oldukları için de boşanmaların daha çabuk gerçekleştiğini” belirtmişlerdir. Bu cevabı veren katılımcı bayanların evli ve eğitim düzeylerinin düşük olması, kendilerinin görücü usulüyle evlenmeleri, geleneksel kalıplar içinde düşünmelerinde birer etken olarak görülmektedir.

14 kişi (%28) evlilik biçimi olarak “tanışıp anlaşarak” evlenmenin daha uygun olduğu kanaatini taşımaktadır. “Modern yaşamın getirdiği bir düzen olmaktan ziyade, yeteri kadar tanımadıkları, huyunu husunu bilmedikleri bir insanla evlenmektense, tanışıp anlaşarak bir yuva kurmanın daha mantıklı olduğunu” savunmaktadırlar. Ayrıca “görücü usulü ile evliliğin artık hükmünün kalmadığını” da düşünmektedirler. Tanışıp anlaşarak evlenmenin daha uygun olacağını düşünen katılımcılardan sadece 2’sinin flört ettikten sonra evlendiklerini belirtmeleri ve bu durumdan oldukça memnun olduklarını söylemekte fayda görmekteyiz.

Katılımcılardan 31 kişi (%2) ise, evlilik biçimi olarak her ikisinin de olabileceğini düşünmektedirler. Bu gruba dahil bir katılımcı “evlilik nasip-kısmet işi, eğer kaderimde görücü usulüyle evlilik varsa o şekilde evlenebilirim, eğer yoksa farklı şekilde bir evlilik yapabilirim”, şeklinde açıklama yapmıştır. Bu gruba göre ise, görücü usulüyle ya da flört ile evlenmenin hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Onların ifadesiyle “severek evlenmede eşler önceden birbirlerini tanıma imkanına sahip oldukları için, evlendikten sonra birbirlerini tanımaya çalışmıyorlar, evliliğin gidişatı daha farklı yönlerde olabilmektedir. Fakat, flört ederken çiftler birbirlerine karşı dürüst olmazsa kendini karşısındakine daha farklı bir şekilde göstermişse işte o zaman evlendikten sonra problemler, sıkıntılar ve boşanmalar başlamaktadır”. Flört ederken çiftlerin kendilerinin hep iyi yanlarını göstermeleri, kötü yanlarını hiç göstermemeleri, bir şekilde bastırmaları bu evlilik çeşidinin dezavantajı olarak görülmektedir. Görücü usulüyle evlilikte ise eşler sadece nişanlılık süresi boyunca birbirlerini tanımaya çalışmakta ki, bu nişanlılık süresi duruma göre 1-2 ay, bazen de 1-2 sene şeklinde değişmektedir. Bu şekilde olunca çiftler evlilik hayatına kolayca adapte olamamakta, ilk yıllarda çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Zaten “nikahta keramet vardır” sözü

görücü usulüyle evlilik için söylenmiş bir söz olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra da görücü usulüyle evlenen insanların evliliklerinin daha sağlam olduğu, boşanmaların daha az olduğu fakat tanışıp anlaşarak evlenen insanların daha çabuk boşandığını da ilave etmektedirler. Bu grupta yer alan eğitim seviyesi yüksek insanların bu düşüncelerden sonra tanışıp anlaşarak evlenmenin biraz daha ağır bastığını bunun yanında da mantık çerçevesi içerisinde yapılan ya da yapılacak evliliğe de sıcak baktıkları mülakatımız neticesinde anlaşılmaktadır.

Kırıkkale’de, görücü usulüyle evliliğin hala yaygın bir şekilde uygulandığı ve bunun yanı sıra yeni kuşağın görücü usulüyle evlilik biçimi değil de tanışıp anlaşarak evlenme biçimini tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte eğitim seviyesi yüksek kadınların tanışıp anlaşarak evlenmesinin günümüzde daha mantıklı bir evlilik biçimi olduğunu savunmaları dikkat çeken bir husustur.

Görücü usulüyle evlilikte, kadınların geleneksel rollerindeki değişmezliğe karşılık, flört ile evlenme biçiminde kadınların geleneksel rollerinde ve ev için sorumluluklarında bir takım değişimler söz konusu olmaktadır. Aile içinde kadın da adını duyurmakta, gerektiğinde rol ve sorumluluk paylaşımına da gidilmektedir. Bu tür evliliklerde erkeklerin sorumlulukları diğer evlenme biçimine göre biraz daha artmakta fakat erkek bu durumdan pek şikayetçi görünmemektedir. “Evliliğin kuruluş biçiminin, evliliğin daha sonraki yıllarında eşler arası ilişkileri etkilediği izlenimi”⁹⁹ nin elde edildiği araştırmalarda, evlilik çeşitleri daha çok cinsel iş bölümü ve cinsiyet rolleri bakımından ele alınmaktadır.

“Halk arasında nikah akdinde mübadele şekli ve aldım verdim tabirleri yaygın ve meşhur ise de İslam şeriatında nikah akdi mübadele değil, bilakis muahede ve misak-ı ğalızdır; yani karşılıklı bir güven sözleşmesi ve sorumluluğu ağır bir antlaşmadır.”¹⁰⁰ Görücü usulüyle evlilik, bu şekliyle bir anlaşmadan öte bir anlam ifade etmiyor gibi görünse de Kuran-ı Kerim’in bir ayeti ise, “birbirinizle huzur bulasınız diye size kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet yerleştirmesidir. Doğrusu bunda iyi düşünen bir topluluk için ibretler vardır.”¹⁰¹, şeklindeki ifade ise, hayat arkadaşı olmanın hürmet ve muhabbet duyguları üzerine bina edildiğinin bir göstergesi şeklindedir.

⁹⁹ Aynur İlyasoğlu, Örtülü Kimlik, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1994, s. 95.

¹⁰⁰ Carullah, Hatun, s.63.

¹⁰¹ 30. Rum, 21.

Kırıkkale’de evlilik biçiminin görücü usulüyle evlilik olması, öncelikle çiftler arasında bir akit ve sorumluluğu, daha sonra da muhabbeti beraberinde getirmektedir. Fakat tanışıp anlaşarak evlenen çiftlerde ise önce hürmet ve muhabbet, daha sonra da akit ve sorumluluk anlayışı gelmektedir. Evliliğe bir akit gözüyle bakılması ya da sevgi ve saygı gözüyle bakılması arasında çok fark olduğu konusunda katılımcı bayanların hepsi ortak görüştedir.

2.6. Anelik Rolü

Geleneksel kalıp yargılar içerisinde kadının ev içinde hem de sosyal yaşam içerisindeki erkekte daha aşağı bir konuma sahip olması, geleneksel rol ayrımı neticesinde kadının fonksiyonunun iyi bir eş ve iyi bir anne olmakla sınırlanmıştır. Kırsal kesimde kadının ve kız çocuğunun nüfustan sayılmadığı, iş gücü olarak görüldüğü toplumumuzda, “annelik rolü” hiçbir zaman değerini yitirmemiştir. “Analık” değeri hem kentsel hem de kırsal bölgelerde aynı derecede önemli görülmekte ve toplumumuz tarafından “kutsal bir değer” atfedilmektedir.

“Özellikle, çocukların bakımı söz konusu olduğunda, cinsler arası iş bölümü gereği baba evden uzak kalmış ve bu da çocukların toplumsal cinsiyet özdeşleştirme sürecini daha da güçleştirmiştir.”¹⁰² Çocuklarını yetiştirip büyütebilmek için onca çaba ve emek sarfetmesi, hiçbir fedakarlıktan kaçınmaması, onlara verilen bu kutsal değer benimsenmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Annelere verilen değer hiçbir toplumda görülmemesi, annelerin evlat sevgileri, onların evlendikten sonra bile küçük çocuk gibi görülmelerine neden olmaktadır. Ayrıca ülkemizde “anneler gününün” “babalar günün”den daha büyük bir coşkuyla kutlanması bu durumun bir kanıtıdır.

Kırıkkale’de de annelik rolünün çok büyük bir değere sahip olduğu “cennet anaların ayağı altındadır” hadisiyle dile getirilmektedir. Araştırmamıza katılan bayanların ikinci olarak söylediği “ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar” deyişi annelik rolünün önemine işaret etmektedir. Ayrıca annelik rolüne ilişkin “ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz”, “analar taş yesin, yarımşardan beş yesin”, “analı kuzu, kınalı kuzu”, gibi ifadelerle dile getirilmektedir. Kırıkkale’de, ananın ahının tutmayacağı, süt hakkının bunun önüne geçeceği yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Annenin babaya nazaran çocuklarına daha yakın olması, çocukların baba ile arasında bir köprü vazifesi görmesi,

¹⁰² Sari Nare, “Kahramanlık ve Toplumsal Cinsiyet”, Kadın Gerçeklikleri, Yay. Haz.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 195.

çocuk ile babanın arasını kaynaştırıcı bir rol üstlenmesi, toplum tarafından anneliğe daha çok ve daha farklı bir değerin verilmesine neden olmuştur.

3. Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar ve Dini Yaşayış Arasındaki İlişki

Kadın dindarlığı hakkında genellemelere ulaşabilmek için öncelikle kadınların kendi bakış açılarıyla kendilerinin dini yaşantı düzeylerinin bilinmesi gerekmektedir. Kadınların dindarlık düzeylerinin kavramsal olarak ifade edilmesi onların dindarlık düzeylerinin bilinmesine, dini pratikleri gerçekleştirme durumlarına bağlı olarak belirlenebilmektedir. Araştırmamızın bu kısmında önce kadınların dindarlık düzeyleri daha sonra da dini pratikleri gerçekleştirme durumları hem mülakatımız hem de gözlemlerimiz neticesinde ortaya konulmuştur.

3.1. Kadınların Dindarlık ile İlgili Durumları

Araştırmamıza katılan bayanlarla yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerimiz bünyesinde, bayanların dindarlık ile ilgili durumlarını öncelikle kendi değerlendirmeleri ve daha sonra da gözlemlerimize dayanarak belirlemeye çalıştık. Bu doğrultuda mülakatımıza katılan bayanlara “dindarlık ile ilgili durumunuz nedir?” sorusu yöneltilerek, kendilerini dindarlık açısından nasıl gördükleri ortaya konulmaya ve belirli kategorilere ayrılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2.12. Dindarlık Durumunun Öznel Değerlendirilmesi

Dindarlık Durumu	Sayı(N)	%
Çok Dindar	4	8
Orta Derecede Dindar	44	88
Az Dindar	2	4
TOPLAM	50	100

Bayanların dindarlık düzeylerine ilişkin değerlendirmelerini incelediğimizde 4 kişi (%8) kendini çok dindar, 44 kişi (%88) kendini orta derecede dindar, 2 kişi (%4) ise kendini az dindar olarak görmektedir. %8’lik bir oranla “kendini çok dindar” olarak değerlendiren bayanların yaşlarının 55 ve daha üstü yaş grubundan olduğu, “kendisini orta derecede dindar” olarak gören bayanların (%88) yaş gruplarının 23 ile 54 arası, %4’lük bir dilimle “kendini az dindar” olarak nitelendiren bayanların yaşlarının 18 ile 22 arasında olduğu belirlenmiştir.

Bayanların dindarlık düzeylerini değerlendirmelerinde, dini yaşantılarına göre cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Kendini çok dindar olarak değerlendiren katılımcılardan birinin dini ibadetlerini yerine getirmemesi ve islami tesettüre riayet etmemesi, buna rağmen kendini çok dindar hissettiğini söylemesi dikkatimizden kaçmamıştır. Kendilerini orta derecede dindar ve az dindar olarak gören bayanların içinde eğitilmiş kesimin bulunduğunu söylemekte fayda görmekteyiz. Çalışan kesim ise kendini orta derecede dindar olarak görmektedir. Kendini az dindar olarak nitelendiren 2 kişinin (%4) üniversite öğrencisi olması ve yaş grubunun düşük olması önemli görülmektedir. Ev hanımlarının %88'lik bir oranı oluşturan orta derece dindar kısmında yer almaları ve gelir seviyesi yüksek ev hanımlarının kendilerini ne az derecede dindar kategorisine ne de orta derecede dindar kategorisine koyamayıp sonunda orta derecede dindar kategorisini tercih ettikleri görülmektedir.

Bayanların dindarlık düzeylerine ilişkin değerlendirmelerinden edindiğimiz verilere göre, araştırmamıza katılanların %88'ini teşkil eden büyük çoğunluğu, bayanların orta derecede dindar olarak değerlendirmektedir. Orta derecede dindar olan bayanlar inanç olarak kendilerini Allah'a, Peygambere ve İslam dinine çok bağlı olduklarını fakat dini pratikleri yeterince getiremediklerini belirtmektedirler. Bu bayanların özellikle kandil gecelerinde, ramazan ayında ve arefe gününde dini pratiklere yöneldiklerini, içlerinden sadece 6 kişinin (%12) günlük ibadetleri yerine getirdikleri gözlemlenmiştir.

Örnekleminizin %8'ini teşkil eden çok dindar olan bayanların yaşlarının 55 ve üstü olması, yaş ilerledikçe bireylerin dindarlığa yöneldiklerini göstermektedir. Bu grup içinde sadece 1 kişi hariç, diğer katılımcıların dini pratikleri yerine getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu katılımcımız, "önemli olan inanmak, çeşitli sebeplerden dolayı dini pratiklerimi yerine getiremiyorum", şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu gruptaki diğer 3 katılımcı ise, gençliklerinde dini pratikleri çok fazla yerine getiremediklerini, ancak çocuklarının evlenmeye başlamasından sonra günlük ibadetlerini ve diğer dini pratikleri yerine getirmeye başladıklarını söylemektedirler.

En son kategorimizi ise %4 ile az dindar olan bayanlar oluşturmaktadır. Bu kategorideki katılımcılar ise Allah'a, Peygamber'e ve Kitab'a inandıklarını fakat İslam dinine ait bilgilerinin pek olmadığını da belirtmişlerdir. Zaten ailelerinin de pek dini eğilimlerinin olmadığını da söylemektedirler. Ayrıca bu katılımcılarımızın sosyo-ekonomik düzeyinin oldukça iyi olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların öğrenci olmaları ve

ebeveynlerinin üniversite mezunu olmaları, sosyo-ekonomik düzeylerinin iyi olması ve öğrenim gördükleri bölümün ve şehrin etkisiyle dini bilgiye sahip olmadıkları ve dini pratikleri yerine getirmediikleri mülakatımız neticesinde öğrenilmiştir.

3.2. Bayanların Dini Pratikleri Yerine Getirme Durumları

Dinin inanç yönüne dayalı olarak ortaya çıkan pratik boyutunu ibadetler yani ameller oluşturmaktadır. “İmanın nazari tasdikinde ifadesini bulan şey, din tarafından ilham olunan fiillerle yerine getirilir.”¹⁰³ Bu açıdan araştırmamıza katılan bayanların dini yaşantılarının pratik boyutunu belirtmek için onlara “dini ibadetlerinizi yerine getiriyor musunuz?” şeklinde bir soru yönelttik.

Araştırmamıza katılan bayanlardan 36 kişi (%72) ibadetlerini yerine getirdiğini, 11 kişi (%22) ibadetlerini kısmen yerine getirdiklerini, 3 kişi (%6) ise sadece özel gün ve gecelerde yerine getirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2.13. Bayanların Dini Pratikleri Yerine Getirme Durumları

Dini Pratikleri Yerine Getirme Durumu	Sayı(N)	%
Her zaman	36	72
Bazen	11	22
Çok Nadir	3	6
TOPLAM	50	100

Katılımcı bayanlar tarafından dini pratik yani ibadet denilince ilk olarak “namaz” ibadeti, ardından da “oruç” ibadeti anlaşılmaktadır. 36 kişi günde beş vakit namazlarını kıldıklarını ramazan ayında ve bu ay haricinde kandil günlerinde de oruç tuttıklarını ve diğer ibadetlerini yerine getirdiklerini belirtmişlerdir.

11 kişi ibadetlerini kısmen yerine getirdiklerini, zaman zaman aksattıklarını söylemektedirler. Bu gruptaki bir katılımcı, “beş vakit namazımı aksatıyorum fakat ramazan ayındaki oruçlarımı hiç aksatmadan tutuyorum, nafile oruçları ise bazen tutuyorum, diğer ibadetlerimi ise elimden geldiğince yerine getirmeye çalışıyorum”, şeklinde açıklama yapmaktadır. Bu gruptaki bazı katılımcılar namaz kılmayı evlendikten sonra öğrendiklerini, bazıları ise anne ve babalarının çok dindar ve tutucu insanlar

¹⁰³ Joachim Wach, Din Sosyolojisi, Çev.: Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 51.

olduğu için, daha ilk okula giderken namaz kılmayı ve oruç tutmayı öğrendiklerini söylemektedirler. Fakat evlendikten sonra ibadetlerini aksattıklarını, bunu da eşlerinin beş vakit namaz kılmadıkları sadece cuma namazı kılmalarına, ev içindeki sorumluluklarının çok olmasına ve çocuk doğduktan sonra bu sorumlulukların çoğalmasına bağlamaktadırlar.

3 kişi ise ibadetlerini çok nadir olarak yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu gruptaki katılımcıların anne ve babalarının ayrıca çevresindekilerinin dini pratikleri yerine getirmemeleri dikkat çekicidir. Çünkü katılımcı kadınlar biri, “ben, babamın alnının secdeye geldiğini hiç görmedim ama oruç tutardı”, şeklindeki açıklaması, dini pratiklerin öğrenilmesinin ailede başladığının bir göstergesi olması bakımından önemlidir. Bu gruptaki diğer iki katılımcı ise, ailelerinin de kendileri gibi dini ibadetleri çok nadir yerine getirdiklerini fakat onların muntazam olarak ramazan ayında oruç tuttıklarını belirtmişlerdir. Annelerinin başlarını günlük hayatta geleneksel biçimde örttüklerini ama düğünlerde ve özel günlerde açtıklarını, aynı şekilde kendilerinin de geleneksel olarak başlarını örttüklerini, dini bilgiye pek sahip olmadıklarını bu sebeple niçin başlarını örtmeleri gerektiğini bilmediklerini söylemektedirler.

Bununla birlikte dini ibadetlerini her zaman yerine getiren katılımcı bayanlardan yaşları ilerlemiş olanların, ibadetleri kulaktan dolma yani ya anne ve babadan, ya anneanne ve babaanneden ya da komşulardan öğrendikleri şekilde yerine getirdiklerini öğrenmiş bulunmaktayız. Orta kuşak ise hem anne ve babasından, hem de okudukları kitaplardan, bazıları ise katıldıkları günlerden ya da sohbetlerden daha detaylı bir biçimde öğrendiklerini dile getirmektedirler. Bu grup içindeki katılımcı bayanlardan sadece biri ailesinin hiç dindar olmadığını fakat kendisinin kitaplar okuyarak, araştırarak dinini öğrendiğini ve böylece ibadetlerini hiç aksatmadan yerine getirdiğini söylemektedir. Ayrıca bu kategorideki bayanlar, ibadetlerini yerine getirdikleri için kendilerini daha huzurlu hissettiklerini, evli bayanlar aile saadetlerinin diğer evli çiftlere nazaran daha iyi olduğunu, bekarlar ise dünya işlerinin yolunda gittiğini, genel olarak ise bu gruptaki bayanlar kendi kulluk borçlarını yerine getirdikleri için Allah’a karşı borçlu hissetmediklerini ve günlük yaşantılarının belirli bir düzen içerisinde olduğunu söylemektedirler. Hatta üç evli bayan bu doğrultuda çocuklarının dinlerini çok daha iyi öğrenebilmesi için İmam Hatip Lisesi’ne gönderdiklerini özellikle belirtmişlerdir. Bu gruba dahil bayanların tesettürlü olmaları, Kuran okumayı bildikleri, genelinin evinde

ayetler yazılı tabloların asılı olduğu gözlemlenmiştir. 4 katılımcı bayanın evlerinde haremlik-selamlık şeklinde ayrılmış odaların bulunduğu ve görüşmemiz esnasında erkekle görüşmelerinde gayet çekimser bir şekilde erkeklerle konuştukları da dikkatimizi çeken konular olmuştur.

Araştırmamız bünyesinde görüştüğümüz bayanların dini ibadetleri yerine getirme durumlarına genel olarak baktığımızda, ibadet denilince akıllarına ilk olarak namaz ibadetinin geldiğini ve dini ibadetleri yerine getirilmesinin temelinde ebeveynlerin dini yaşantıları ve dindarlıklarının yattığını görmekteyiz. Katılımcı bayanların %72 gibi yüksek bir orandaki kısmının ibadetlerini muntazam bir şekilde yerine getirdiklerini bunun yanı sıra da hepsinin kendini orta derecede dindar olarak nitelendirmesi önemli bir nokta olarak görülmektedir. Ancak hepsinin bilinçli bir şekilde ibadetlerini yerine getirdiklerini söylemek çok zor görünmektedir. Katılımcılarımızın orta derecede dindar olmalarına bağlı olarak ibadetlerini genel itibariyle yerine getirmekte, dini pratikleri yerine getirmelerinde yaş unsuru, ailelerinin dindarlık durumları ve çevreleriyle olan etkileşimleri etkili olmaktadır.

3.3. Halk İnanışları

Türk halkının dini hayatında geleneksel dini kalıpların yanı sıra halk inanışlarının da oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkler'in geleneksel dini yaşantısının önemli diyebileceğimiz bir bölümünü oluşturan halk inanışları, eski Türkler'in Orta Asya'dan getirdikleri kültürleri, diğer milletlerin kültür ve geleneklerine ait inanışların İslam dinine ait bazı inanışların bütünleştirilmesi şeklinde oluşmuştur. Halk inanışlarının Türk toplumunda toplumsal değişme ile azaldığını görmekteyse de özellikle kırsal kesimde ve eğitim seviyesi düşük insanlarda bu inanışlara rastlamak mümkündür.

“Her halk inancı,tipik olarak bir mutluluk karakterine bölünmektedir. Mutluluk, refah ve her çeşit kişisel avantajları her zaman ve bütün milletlerde halk inancının yararlandığı hedefler olmuştur.”¹⁰⁴ Halk inanışlarının bu yönüne bakıldığında, bireylerin psikolojik olarak rahatlamasına ve mutluluğa ulaştıklarını söyleyebiliriz. Belli bir toplum tarafından benimsenen dinin, zamanla değişmesi ya da o toplum tarafından yeni bir dinin benimsenmesi neticesinde eski dinden kalan inanışlar ile yeni dine ait inanışlar yeni toplumsal yaşama ve duruma göre yeni bir form ve yeni bir içerik kazanmaktadır.

¹⁰⁴ Gustave Mensching, Dini Sosyoloji, Çev.: Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994, s. 141.

“Eski bir inanç, yeni bir din tarafından mağlup edilmiş, ancak inatla muhafaza edilmiştir.”¹⁰⁵

Halk inanışlarına toplumsal yaşamın bütün alanlarında yaygın bir biçimde rastlanılmaktadır. Din sosyolojisinin konuları arasında görmeye başladığımız halk inanışları asıl olarak halk biliminin konusu olarak görülmektedir. Ülkemizde hala bütün canlılığını koruyan halk inanışlarının diğer bir özelliği de “din ve ahlak kurallarındaki kesinlik ve katılığa karşılık bunların yerden yere, topluluktan topluluğa değişik biçimler ve içerikler göstermeleridir.”¹⁰⁶

Günümüzde insanların dini yaşantısı içerisinde halk inanışlarının önemli bir yeri olduğu ve bu inanışların İslam dini ile bütünleştirilerek meşrulaştırılmaya çalışıldığı, Türk halkının dini yaşantısında “halk dindarlığı” şekliyle çeşitli inanç ve uygulamalarla mistik ve büyüsel uygulamaları içinde barındırdığı sosyolojik bir gerçekliktir. “Halkın kendine has eğilimleri (hissi ve duygusal olmaları v.b.), sorunları gündelik hayatın içinde ampirik yollarla pratik olarak çözmeleri ve giderilemeyen bir takım psikolojik ve toplumsal ihtiyaçların varlığı, halk inançlarını halkın gündelik hayatında vazgeçilmez kılmaktadır.”¹⁰⁷ Bu şekliyle halk inanışlarına, kadınların hayata daha duygusal ve hissettikleri gibi bakmaları sebebiyle erkeklerden daha çok meyil ettikleri bilinmektedir. Halk içinde yaygın olan muska yazdırma, kurşun döktürme, türbe ziyaretinde bulunma, fal baktırma, büyü yaptırma ya da yapma, nazar değmesi v.b. gibi uygulamalara psikolojik ve biyolojik sebeplerle kadınlar erkeklerden daha yatkın bulunmaktadır.

Araştırmamızın evrenini oluşturan Kırıkkale’de bayanların halk inanışlarına ne kadar meylettiklerini ve halk inanışlarından hangisini daha çok tercih ettiğini belirlemek amacıyla “halk inanışlarına inanıyor musunuz?” şeklinde bir soru yönelttik ve aldığımız cevaba göre, “hangi halk inancına başvuruyorsunuz?” sorusunu da sorduk. Araştırmamıza katılan bayanların hepsi halk inanışlarına inanmakta olduklarını belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak ardından ikinci sorumuzu sorarak, bu inanışların mülakatımıza katılan bayanlarda ne düzeyde olduğunu ve daha sonra da Kırıkkale’de genel bir değerlendirmeye giderek geleneksel dindarlığın halk inanışları boyutunun bayanlar tarafından uygulanışını belirlemeye çalıştık.

¹⁰⁵ Mensching, Dini Sosyoloji, s. 140.

¹⁰⁶ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999, 5. Baskı, s.7.

¹⁰⁷ Mustafa Arslan, “Türk Toplumunda Geleneksel Dini Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma”, <http://www.alewiten.com/geneldegisik.2701043.htm>, 04.05.2006, s.20.

Katılımcıların tamamı nazara inandıklarını belirtmişlerdir. Özellikle renkli gözlü ve çekemeyen kıskanç insanların nazarlarının değdiği yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Çocuklara, güzel genç kızlara ve beğenilen nesnelere bu tür insanların nazarının daha çok değdiği düşünülmektedir. 39 kişinin nazardan korunmak için Nas ve Felak Suresini okudukları, bu sureleri bilmeyen 11 kişi (%22) ise Ayete'l-Kürsi'yi okuduklarını belirtmektedir. Başkalarına ya da nesnelere nazar değmemesi için "maşallah tuu, tuu" gibi sözlerin söylendiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra yeni doğan çocukların omuzlarına "maşallah" yazılı altın ve yanında nazar boncuğuyla iğde dalı asıldığı da bilinmektedir. Katılımcı bayanlardan 3 kişi (%6) dua ve sure okumanın yanı sıra iğde dalı, nazar boncuğu, çörek otu ve üzerlik otunun nazara karşı etkili olduğunu düşünmektedir. Katılımcılarımızdan 1 kişi (%2) ise "nazar, Allah'tan gelmektedir, nazar boncuğu, iğde dalı ya da bunun gibi nesnelere takılması Allah'ın isteğine karşı gelmektir", şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu katılımcıya göre "Allah kem gözlerden korusun" demek, nazar değerse de Nas ve Felak Surelerini okumak en doğru davranış olmaktadır. "Ayrıca nazar değdiğinde bazen kurşun döktürülmekte, böylelikle o kişinin nazarın kötü etkilerinden kurtulacağına inanılmaktadır. Bence kurşun döktürmenin nazara hiçbir faydası yok" şeklinde de bir açıklama yapmıştır. Bu katılımcının üniversite mezunu çalışan bir bayan olması ve çeşitli kitaplar okuyarak kendini geliştirmeye çalıştığı mülakatımız neticesinde öğrenilmiştir.

Dua ve sure okumanın yanı sıra iğde dalı, nazar boncuğu v.b. nesnelere takılmasının nazara karşı etkili olduğunu düşünen 3 katılımcı bayanın 2'sinin okur-yazar olmaması, 1'inin ilkökul mezunu olması, ayrıca yaşlarının 55'in üstü olması, halk inanışlarının eğitim düzeyi ve yaş unsuruna bağlı olarak farklılık gösterdiği kanaatini oluşturmaktadır.

3 kişi (%6) çeşitli nedenlerle kurşun döktürdüğünü, 2 kişi (%4) muska yaptırdığını belirtmektedir. Ayrıca katılımcıların tamamı muska ve büyüye inandıklarını, bunun yanı sıra 17 kişi (%24) ise kurşun döktürmeye inanmadıklarını söylemektedirler. Kurşun döktürmenin hurafe olduğunu düşünen 17 kişinin lise ve üniversite mezunu olmaları dikkat çekmektedir. Kırıkkale'de muska ve büyüler, halk arasında "derin hoca" olarak nitelendirilen, cinlerle ve perilerle münasebeti olduğu düşünülen insanlar tarafından yapılmaktadır. Bu hocalara en çok kadınlar tarafından rağbet edildiği, iyi ya da kötü niyetlerle büyüler ve muskalar yaptırıldığı bilinmektedir. Muskalar daha çok kaynanalar

tarafından gelinlerine, oğullarına istedikleri kızı almak isteyen kadınlar, kocalarının dize gelmesi yani evine bağlamak isteyen kadınlar tarafından yapılmakta ya da yaptırılmaktadır. Halk arasında muska ve büyü yaptıran kadınlara hoş gözle bakılmamakta ve toplumdan dışlanmaktadır.

Mülakatımıza katılan bayanlardan hiç biri fala inanmadıklarını ve uygulamadıklarını belirtmektedirler. Sadece 3 kişi (%6) “fala inanma, falsız da kalma” düşüncesiyle kahve falına baktıklarını ya da baktırdıklarını ama bunu sadece meşgale olsun diye yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı bayanların tamamı, İslam dinine göre falın günah olduğu ve geleceğin sadece Allah tarafından bilindiğini söylemektedirler. Bütün bunların yanı sıra rüyalarını yorduklarını ya da bilen birine yorumlattıklarını belirtmişlerdir.

Anadolu'nun bir çok yerinde duaların ve dileklerin kabul olması için türbe ziyaretinde bulunması geleneği yaygındır. İnsanların evliya ya da velilerin türbelerini ziyaret etmelerindeki maksatları, o yüce insanların Allah'ın sevgili kulu oldukları ve onların Allah'a daha yakın olduklarını düşündükleri içindir. Bu sebeple, o kişiler vasıtasıyla Allah'ın, dua ve dileklerini onların “yüzü-suyu hürmetine” kabul edeceğini düşünmektedirler. Genelde insanlar türbe ziyaretlerine dertleri, sıkıntıları ve özellikle istekleri oldukları zamanlarda gitmektedirler. Şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, oğlunu ya da kızını iyi bir insanla evlendirmek isteyen, dünyalık mal isteyen insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kırıkkale'de Delice ilçesi Koçubaba Köyü Türbe ve Camii, Sulakyurt ilçesinde Şeyh Şamil Camii ve Türbesi, Hasandede kasabasında Hasandede Camii ve Türbesi, Balışeyh ilçesinde Ballı Camii ve Türbesi, Keskin ilçesinde Haydar Sultan Camii ve Türbesi bulunmaktadır. Burada bulunan türbelerin yanında birer caminin bulunması dikkat çekicidir. Çünkü, türbe ziyaretine gelen insanlar öncelikle bu camilerde 2 rekatlık bir namaz kıldıktan sonra türbeye gidip dua ve dileklerde bulunmaktadırlar. Ayrıca Ankara'da bulunan Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin türbesi, Ankara'ya giden insanlar tarafından özellikle ziyaret edilmektedir.

Mülakatımıza katılan bayanlardan 36'sı (%72) türbe ziyaretine inandığı uyguladıklarını, 4 kişi (%28) ise inandıklarını ama daha önce hiç türbe ziyaretinde bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Türbe ziyareti konusunda yaş ve eğitim düzeyine bağlı olarak farklı düşüncelerin olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir. Çünkü katılımcıların tamamı türbe ziyaretine inanmakta ve %72 gibi büyük bir çoğunluğun bu uygulamayı yaptığını görmekteyiz. %28'lik kesim de türbe ziyaretine inanmakta fakat çeşitli

sebeplerle gidemediklerini, imkanlar el verse ilk fırsatta gideceklerini belirtmektedirler. Anlaşılabacağı üzere türbelerin ziyaret edilmesi Kırıkkale'deki bayanlar tarafından oldukça önemli görülmektedir. Dua ve dileklerinin veli zatların hürmetine kabul olunacağına inanmaktadırlar. Eğitim düzeyi yüksek kadınlardan biri, “bazı cahil insanların gidip de o veli insanlardan medet ummaları oldukça yanlış bir davranış, Allah'a şirk koşmaya kadar varır”, şeklindeki açıklaması araştırmamız açısından önemli görülmektedir.

Kırıkkale'de bu inanışların yanı sıra “üç harfliler” diye nitelendirdikleri cinlerin varlığına inanma konusunda özellikle bayanların daha hassas davrandıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılarımıza göre, kapı eşiğine oturmak, gece dışarıya sıcak su dökmek, banyoya altınlarla girilmesi, tuvalette fazla kalınması, gece çöplerin yanından geçilmesi gibi davranışlar yapıldığı zaman cinlerin o kişiye musallat olacağı düşünülmektedir.

Avuç içinin kaşınması sağ ve sol elin kaşınmasına göre para geleceğine ya da paranın gideceğine, göz seğirmesinin iyi ya da kötü bir olayın olacağına, kulak çınlamasının kişinin bir başkası tarafından konuşulduğuna, hamur yoğururken hamurun sıçramasının misafirin geleceğine, yemek yerken boğazda kalmasının bir başkasının o insanın yemeğinde gözü olduğuna, baykuş ötmesinin uğursuzluk olduğuna, çamaşırların ters katlanması ya da kolların bağlanmasının o kişinin kismetinin bağlanacağına, bayanların dantel, örgü v.b. gibi el işlerine başlamadan önce eli çabuk, marifetli bir insanın gelmesinin o işin çabuk, temiz ve güzel olacağına, birine masaj yapıldıktan ya da ağrıyan yeri ovuşturulduktan sonra iki elin de duvara sürülmesi ve böylece kişiden alınan ağrının ya da rahatsızlığın duvara geçtiğine inanılması, eller ya da yüz yıkandıktan sonra kişinin elini üstüne sürmesinin fakirlik getireceğine inanılması, bebeğin kırkı çıkmadan kesinlikle evden dışarı çıkarılmaması aksi takdirde çocuğa nazar degeceğine inanılması, adetli kadınların bebek ziyaretinde bulunamayacağı aksi halde bebeğin yüzünde yaralar çıkacağına ya da hasta olacağına inanılması gibi halk inanışları hala Kırıkkale'de uygulanmaktadır. Ayrıca bu inanışların kadınlar tarafından daha çok benimsenip uygulandığı da gözlemlerimiz neticesinde anlaşılmaktadır.

3.4. Kadere İnanma

Kadınların hayatında önemli bir yere sahip olan kaderci anlayış, hayatlarının her döneminde kadınların bazı sosyal olayları ve gerçeklikleri açıklamak için kullandıkları

düşüncesinin bir ifade biçimidir. Ülkemizde özellikle dindar insanların çocuklarına küçük yaşlardan itibaren öğrettikleri imanın altı şartından biri olan “kaza ve kadere iman” çerçevesinde, insanlar daha dünyaya gelmeden kaderlerinin Allah tarafından belirlendiği ve bu duruma mutlak bir teslimiyet söz konusudur. Genel olarak insanların başına iyi ya da kötü ne geliyorsa Allah tarafından geldiğine inan birey, Allah’ın bu şekliyle kuldan üstün olduğunu vurgulamaya çalıştığını ve kaderden kaçışın olmadığını düşünmektedir. Kadere isyan etmenin Allah’a isyan etmekle eş değer görüldüğü ve çok büyük sayıldığı ülkemizde, geleneksel yaşam biçimini benimseyen insanlar tarafından kadere isyan şarkıları dinlemek bile günah sayılmaktadır. Ayrıca kadınlar tarafından insanın kaderinde ne varsa yaşamadan ölmeyeceğine inanılmaktadır.

Görüşmemize katılan bayanlara “kaderin nasıl belirlendiğini düşünmektесiniz?” şeklinde açık uçlu bir soru yöneltmiş bulunmaktayız. Aldığımız cevapların değişkenlere göre dağılımı net bir şekilde söylemek mümkün olmamaktadır. Katılımcı bayanlardan 28 kişi (%56) kaderlerinin tamamen Allah tarafından belirlendiğini, 22 kişi (%44) ise kaderlerinin kısmen kendi taraflarından kısmen de Allah tarafından belirlendiğini düşünmektedirler. Sorumuza başka bir şekilde cevap veren katılımcı olmamıştır. Yaş unsuru göz önüne alındığında, orta yaş ve üstü bayanların kader konusunda kendilerinin hiçbir değişiklik yapamayacaklarını, kaderlerinin Allah tarafından belirlendiğini, kadere isyan etmeden ömürlerinin tamamlanması gerektiğini düşünmektedirler. Genç kuşak ise kaderlerinin önemli bir kısmını Allah’ın tayin ettiğini fakat az da olsa kendilerinin kaderlerini belirlediklerini düşünmektedirler. Üniversite mezunu ve lise mezunu 5 kişi (lise mezunu toplam 13 kişi) kaderlerinin hem kendileri tarafından hem de Allah tarafından belirlendiğini söylemektedirler. Sosyo-ekonomik düzeyin bu konudaki düşünceleri etkilemediği gözlemlenmiştir. Ayrıca kaderlerinin sadece Allah tarafından belirlendiğini düşünen bayanların genelini ev hanımı olması, eğitim düzeylerinin düşük olması ve yaşlarının ilerlemiş olması araştırmamız bakımından önemlidir.

Ayrıca gözlemlerimiz neticesinde, özellikle yaşları ilerlemiş bayanların, “kaderimi ben de tayin ederim” gibi bir sözü söylemekten kaçındıklarını, bu sözün bile insanı günaha götüreceğini düşündükleri kanaatine ulaşılmıştır. Mülakatımıza katılan boşanmış bayanların boşanmalarının gerekçesi olarak “alın yazımda boşanmak da varmış, Allah böyle takdir etmiş” şeklinde düşündüklerini belirtmekte fayda görmekteyiz.

Yaşın artmasına paralel olarak kadınların daha yoğun bir şekilde kaderci anlayışa yöneldikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe bayanların kaderlerinin hem kendileri tarafından hem de Allah tarafından belirlendiğini, ayrıca yaşamlarında meydana gelen bir takım olayları kader anlayışı içerisinde değil de, daha rasyonel bir şekilde gerekçelendirdikleri yaptığımız mülakat ve gözlemlerimiz neticesinde ortaya çıkmıştır.

4. Dini Bilgi Kaynaklarına Bağlı Olarak Oluşan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar

Tek tanrılı dinlerde kadınların konumları ve statüleri tarihin başlangıcından günümüze kadar hep tartışma konusu olmuştur. Kadınların toplumsal yaşam içerisindeki konumlarının belirleyicisi olarak dinin toplumu birleştirici ve bütünleştirici gücünün yanı sıra, toplumsal cinsiyet olarak da ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Hangi toplum olursa olsun kadının sosyal yaşam içerisindeki görevi, sorumluluğu, cinsel iş bölümü ve ev içi rollerinde geleneksel değerlerin yanı sıra o toplumun sahip olduğu dinsel kültürün de etkisi çok büyüktür.

İslam dininin kadına ve kadınlarla ilgili her konuya büyük bir hassasiyetle yaklaştığı, bunun yanı sıra dinle ilgili olanın gelenekler çerçevesinde yorumlanıp değerlendirilmesi neticesinde, kadının toplumsal yaşam ve ev içinde ikincil konuma düşmesine, ailenin erkek otoritesinin hakim olduğu bir aile biçimine dönüştürülmesine, kadının erkeğe bağımlı bir şekilde yaşamasına neden olmuştur. İslam dininin Arap Yarımadası'na gelmesinden önce kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, kadınların köle gibi alınıp satıldığı, toplumda ve evinde hiçbir söz söyleme hakkına sahip olmadığını tarih kitaplarından öğrenmekteyiz. Müslüman kadınlar hakkında, onların kılık-kıyafetleri, eş olarak vazifeleri, kamusal alana girmeleri, İslamiyet'in onlara tanıdığı haklar, eğitimleri, çocuk yetiştirmeleri, cemaatle birlikte camide namaz kılmaları v.b. gibi konularda bugüne kadar çok sayıda kitaplar yazılmış, gerek basın gerekse yayın organlarında daima gündemde kalmıştır.

“Genel olarak, İslamiyet'in, İslam öncesi döneme göre Arap kadınlarının durumunu iyileştirdiğine ilişkin yaygın bir kanı vardır.”¹⁰⁸ İslamiyet gelmeden önce kız çocuklarının öldürüldükleri, bir erkeğin sayısız kadınla evlendiği ve İslamiyet'in bu durumları ortadan kaldırıp yani kız çocuklarının öldürülmesi adetini ortadan kaldırdığı,

¹⁰⁸ Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s.116.

erkek için eş sayısını dört ile sınırladığı söylenmektedir. İslamiyet'in bu haliyle kadınları koruduğu ve onlara değer verdiği düşünülmektedir. Fakat bazı ayet ve hadislerde kadınlara ilişkin yani onların durumlarının iyileştirildiğine dair yargıların aksine, onların ikincil duruma düşürüldüğü düşüncesi de taşınmaktadır. Örneğin, kadınların Adem gibi topraktan değil de onun kaburga kemiğinden yaratılması, şahitliklerinin ancak ikinci bir kadınla kabul olunması, mirastan erkeklere nazaran daha az pay almaları, erkekler gibi cuma, cenaze ve bayram namazını camide cemaatle birlikte kılamamaları vb. konularda İslamiyet'in kadınları sosyal yaşam içerisinde ikincil konuma düşürdüğü ve erkeklerden daha aşağı bir duruma mahkum edilmesi tartışma konusu haline gelmiştir.

Bu düşüncelerle beraber, geleneksel yaşam içerisinde kadınlara ilişkin kalıp yargılar da bir araya gelince, toplumun genelinde daha farklı bir kadın kimliği ve kadın imajı çizilmektedir. Bu durum sadece toplum tarafından değil, kadınların kendileri tarafından da benimsenip kabul edilmektedir. Toplumunu oluşturan fertlerin geneli (kadınlar da dahil) kadınlar hakkında söylenen bu kalıplaşmış düşünceleri ve fikirleri yazılı kaynaklardan araştırıp öğrenmek yerine, kulak dolma bilgilerle hareket edip o şekilde davranmaktadır. Sözlü kültüre dayalı olduğu için de nesilden nesile o şekilde aktarılmaktadır.

4.1. Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması

Kur'an'da ve vahiy kaynaklı diğer kutsal kitaplarda insanın yaratılışına ilişkin cümleler bulunmakla birlikte, ilk kadının yani Havva'nın yaratılmasına ilişkin net bir ifade bulunmamaktadır. "Allah sizi topraktan, sonra bir damla sudan yaratmış, sonrada sizi çiftler halinde var etmiştir"¹⁰⁹, "...Bu ayette ilk insanın topraktan yaratıldığına dair açık bir ifade bulunmakta fakat Havva'nın topraktan yaratıldığına dair açık bir ifade görünmemektedir. Başka bir ayette ise, "Andolsun ki insanı, süzme çamurdan yarattık. Sonra onu bir damla su olarak, sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra bir damla suyu yapışkan bir nesneye çevirdik, yapışkan nesneden bir çiğnemlik et yarattık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu, bambaşka bir yaratık olarak inşa ettik."¹¹⁰ ... O (Allah) sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karnında birer cenin iken dahi sizi, en iyi bilendir..."¹¹¹ "Sizi bir tek

¹⁰⁹ 35. Fatır, 11.

¹¹⁰ 23. Mü'minun, 12-14.

¹¹¹ 53. Necm, 32.

nefisten yarattı, ondan da eşini halketti.”¹¹²”Sizin için, sizden eşler yaratması Allah’ın ayetlerindedir.”¹¹³

Kur’an’da bu ve bunlar gibi ayetler, insanın yaratılışı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Ancak bunun yanı sıra kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığına dair ifade bulunmazken, “... sizin için, sizden eşler yaratması...” şeklindeki ayetini “Havva, Adem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştır”, şeklinde yorumlanması oldukça dikkat çekici bir husustur. Toplumumuzda kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklindeki yaygın kanaati, bazı müfessirler, hocalar ve imamlar tarafından bu ayetlere dayandırılarak anlatıldığı görülmektedir. Oysa ki, bu ayetlerin Arapça metinlerinde, “kadınların da erkekler gibi yaratıldığı”, ayrıca kadınların eğri kaburga kemiğinden yaratıldığına ilişkin hiçbir beyan bulunmamaktadır.

Bütün bu düşünceleri destekleyen hadislerin bulunması, konuyu tamamen “kadınların eğri kaburga kemiğinden yaratıldığını” düşünenlerin lehine çevirmektedir. Ebu Hureyre’den (r.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, komşusuna eziyet etmesin! Ve kadınlar hakkında birbirinize hayrı tavsiye edin, zira onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Ve kaburga kemiğinin en eğri kısmı üst kısmıdır. Eğer düzeltmeye kalkışırsanız onu kırarsınız, kendi haline bırakırsanız daima eğri kalır. Bu sebeple kadınlar hakkında birbirinize hayrı tavsiye edin.”¹¹⁴. Bu hadisin ilk kısmında, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı açık bir şekilde söylenmektedir. Fakat hadisin ikinci kısmında söylenen “..eğer düzeltmeye çalışırsanız onu kırarsınız...” ifadesinde kadınların aslında benzetme yapılarak, kırılabilir, nazik ve zarif olduklarını belirtmektedir. Başka bir hadiste de “... cennete girmeden önce sol kaburga kemiğinden yarattık ve yerini etle kapladık. (Fethul-bari, VI.424)”¹¹⁵ denilmektedir. Bu hadise bakıldığında kadının gerçekten kaburga kemiğinden yaratıldığı anlaşılmaktadır. Buhari ve Müslim’e ait sahih hadis kitaplarındaki konuya ilişkin hadislerin daha farklı şekilde anlaşılmasına müsait oldukları görülmektedir. “Kadın kaburga kemiği gibidir; onu (kadını) doğrultmaya (çalışırsan)

¹¹² 4. Nisa, 1.

¹¹³ 30. Rum, 21.

¹¹⁴ Buhari, (67) Nikah 80, VI. 145.

¹¹⁵ Tuksal, Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri, s.59.

kırarsın. Ondan ancak, ondaki eğrilikle istifade edebilirsin, (Buhari, (67) Nikah 79, VI.145.)”¹¹⁶

Kur’an ve sahih hadisler doğrultusunda kadının yaratılması ile ilgili bulguların net bir şekilde onların kaburga kemiğinden yaratılmış olduklarına dair ifadeler içermemesi ve bunun yanı sıra hadislerde yer alan ifadelerin kadınların yaratılış özelliklerine istinaden benzetmeler yapılarak söylenmiş oldukları düşünülmektedir. Fakat bu ayet ve hadislerin farklı bir şekilde yorumlanması, geleneksel düşünce yapısını ve dini kültürün kadınlarla ilgili kalıp yargıların pekiştirilmesiyle daha da güçlü hale getirilmesi düşüncesi akıllara gelmektedir. Ülkemizde, kırsal kesimin kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına dair düşüncesi pekişmiş durumdadır. Böyle bir konunun dini bilgiler içinde yer alıp, insanlara bu şekilde öğretilmesi, dini içerikli bilgilerin toplum tarafından değiştirilemez nitelikte olduğunun bir göstergesidir.

Araştırmamıza katılan bayanların, kendilerinin nasıl yaratıldıkları konusundaki düşüncelerini öğrenmek için onlara, “kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığına inanıyor musunuz?” şeklinde bir soru yönelttik. Katılımcılardan 30 kişi (%60) kadının Hz. Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanmaktadır. Bu katılımcılardan 6’sı (%12) böyle bir bilgiyi kitaplardan okuduklarını ve gittikleri sohbetlerden öğrendiklerini, kalan 24 kişi (%48) ise anne ve babalarından o şekilde öğrendiklerini belirtmektedirler. Mülakatımıza katılan 9 kişi (%18) daha önce kadınların kaburga kemiğinden yaratıldıklarına dair hiçbir şey duymadıklarını ve ayrıca topraktan yaratılmanın daha mantıklı geldiğini düşünmektedirler. 8 kişi (%16) böyle bir şeyin doğru olamayacağını, kesinlikle Allah’ın kadın erkek ayırt etmeksizin herkesi topraktan yarattığını söylemektedirler. Diğer 3 katılımcı (%6) ise emin cevaplar verememekte ve “dinin söylediğine bakarsak inanıyorum ama mantıklı bir şekilde düşündüğüm zaman topraktan yaratılmış olduğumuzu düşünüyorum”, şeklinde cevap vermektedirler.

Görüşme yaptığımız bayanların %60 gibi büyük bir oranın, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldıkları inancına sahip olmaları ve bu grubun büyük bir çoğunluğunun anne ve babalarının öğrettikleri şekliyle böyle bir inanca sahip olmaları, kadınların yaratılışlarına ilişkin kalıp yargıların araştırılmadan toplumun geneli tarafından kabul edilip benimsendiğinin açık bir göstergesi şeklindedir. Bu grubun büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olması da dikkate değer bir husustur. Bunun

¹¹⁶ Tuksal, Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri, s. 60.

yanı sıra bu grup içerisinde 2 üniversite mezunu katılımcının olması ve yaş artışına paralel olarak bu düşünceye sahip olmaları tarafımızdan önemli görülmektedir.

Mülakatımıza katılan 9 bayanın daha önce bu tarz ayet ve hadislerin varlığından bile haberlerinin olmadığı, ayet ve hadisleri kendilerine söylediğimizde ise, ayetlerden ve hadislerden böyle bir mananın çıkarılmasının tamamen yanlış yorumlamadan kaynaklandığı düşüncesini açıkça dile getirmektedirler. Katılımcı bayanlardan 8 kişi, anne-babalarından, insanların tümünün topraktan yaratıldığına dair bilgiler öğrendiklerini, böyle bir şeyin kesinlikle doğru olamayacağını, Allah'ın cinsiyet ayırt etmeden tüm insanları topraktan yarattığını, bu ifadelerin ve düşüncelerin hurafe olduğunu belirtmektedirler. Bu gruptaki katılımcıların yaşlarının düşük, eğitim seviyelerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer 3 katılımcı bayan ise, bu ayet ve hadisleri duymadan önce kadın-erkek herkesin topraktan yaratıldığını düşündüklerini fakat mülakatımız esnasında söylediğimiz konuya ilişkin ayet ve hadisleri dinledikten sonra, "dine karşı gelmek adına böyle bir şeye katılıyorum fakat mantıksal olarak da topraktan yaratıldığımıza inanıyorum", şeklinde tereddütlü cevap verdikleri gözlemlenmiştir. Bu kategorideki katılımcıların orta yaş kuşağında ve lise mezunu olmaları önemli bir husustur.

Mülakatımızdan ve gözlemlerimizden anlaşılacağı üzere Kırıkkale'de kadınların, yaratılışları ile ilgili düşünceleri yaşa ve eğitime göre değişkenlik arz etmektedir. Yaş artışına paralel olarak, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığına dair kalıp yargılar yoğunluk kazanmaktadır. Buna ilaveten eğitim seviyesi yükseldikçe de kadınların ve erkeklerin her ikisinin de topraktan yaratıldığı kanaati yoğunluk arz etmektedir.

4.2. Kadınların Şahitliği ve Mirastan Pay Almaları

17 Şubat 1926 yılında kabul edilen Medeni Hukuk, her alanda olduğu gibi şahitlik ve miras konularında da kadın erkek eşitliğini getirmiştir. Fakat bunun öncesinde, Osmanlı Devleti zamanında hem örfi hukukun hem de şer'i hukukun uygulanıyor olması, kadınların şahitlik yapmaları ve mirastan pay almalarını sınırlandırmakta idi. Medeni kanunun miras ve şahıs hukukundaki düzenlemeleriyle birlikte kadının da toplumsal yaşama katılması ve söz sahibi olması sağlanmıştır.

Bu iki konunun fıkhi bir mesele olmasından dolayı aynı başlık altında ele alınıp incelenmesinin daha doğru olacağı kanaatini taşımaktayız. Fakat öncelikle kadınların ne

gibi şartlar altında şahitlik yapabileceğini Kur'an'dan örnekler verip, daha sonra da kadının mirastan pay alıp alamayacağı konusunu ayetle açıklayarak mülakatımıza katılan kadınların düşüncelerine yer verilmiştir.

“Ey iman edenler!” Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir katip onu aranızda adaletle yazsın. Bu şekilde yapılan muamelede erkeklerinizden iki şahit gösterin. Eğer iki erkek olmazsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden olmak şartıyla bir erkek iki kadın gösterin ki, onlardan biri yanılırsa diğeri onu düzeltsin ve doğru söylesin...”¹¹⁷ Ayetten anlaşılacağı üzere iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılmaktadır. Bu duruma gerekçe olarak kadınların akıllarının eksik oluşu, onların yaratılış itibarıyla erkeklere göre daha duygusal varlık olarak görülmesi şeklinde açıklamalar yapılmaktadır. “Ama unutmamak gerekir ki, Kur'an da iki kadının tanıklığını ancak bir başka erkeğin tanık olarak varlığı durumunda kabul eder; yani hiç erkek tanık yoksa dört kadın iki erkeğe eşit olamaz! Burada ilginç olan, her iki geleneğin de, bu kısıtlamanın gerekçesi olarak aynı bahaneye kadının sözde daha duygusal olmasının algılama yeteneğini ve akıl yürütme yetisini azaltması-başvurmasıdır.”¹¹⁸

İnsanlardaki algılama yeteneği ve akıl yürütme yetisinin, kadın ve erkekte az ya da çok olmasından önce insanın “biyolojik ve psikolojik mekanizmalarının, algılardaki seçiciliğin ve bu seçiciliğe sebep olan zihni süreçler, uyaranlar, içinde bulunulan ortamın etkileri, geçmiş yaşantıların etkileri, telkinlerin etkisi, algı aldanmaları vb. gibipek çok iç ve dış faktörlerin rolü üzerinde önemli teoriler ve tezler ileri sürülmüştür.”¹¹⁹ Buradaki ifadelerden, kadının duygusal olmasının algılama yeteneğini ve akıl yürütme yetisini azalttığı yönündeki düşüncelerin cinsiyete bağlı olmadığını, insanın biyolojik ve psikolojik mekanizmalarının işleyişine ve daha birçok etkene bağlı olarak değişebileceğini çıkartmaktayız. Bu tutum ve davranışın tüm kadın cinsine genellenmesinde, ataerkil bir toplum düzenine sahip olunmasından kaynaklandığı kanaatini taşımaktayız. Oysa ki bu durum insanların yaratılış ve kişilik özellikleriyle bağlantılı bir şekilde gelişmektedir. “Kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzlarının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin

¹¹⁷ 2. Bakara, 282.

¹¹⁸ Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s.89.

¹¹⁹ Tuksal, Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri, s. 147. Ayrıca Krş. İçin Bkz. Feriha Baymur, Genel Psikoloji, İnkılap ve Aka Kitapları Koll. Şti., İstanbul 1978, 4. baskı, s.120-252. (Algılama, öğrenme, bellek, hatırlama ve unutma konularında daha fazla bilgi edinmek için).

özelliklerini içeren bir terimdir. Bir insanın duyuş, düşünüş, davranış tarzlarını etkileyen faktörlerin kendine özgü bir örüntüsüdür.”¹²⁰

Kadınların akıllarının eksik olduğu duygusallığa bağlı olarak, akıl yürütme yetilerinin azalması ve algılama yeteneklerinin yeterince iyi olmadığını savunan zihniyet, aynı şekilde kadınlar için “şeytana pabucu ters giydiren”, “şeytan gibi kadın” benzetmesini yapabilmektedir. Ayrıca kadının “erkeği doğru yoldan çıkararak” olarak nitelendirilmesi de kadınların fitneye sebebiyet veren bir nitelikte olduğu kanaati ülkemizde yaygın bir kanıya sahiptir.

Günümüzde ayet ve hadislerin yaygın olarak bu şekilde yorumlandıkları görülmektedir. Araştırmamıza katılan bayanların “şahitlik etme” konusundaki düşüncelerini alarak, onların bu yaygın kanaate katılıp katılmadıklarını belirlemiş bulunmaktayız. Onların “şahitlik yapabilme” ile ilgili beyanlarını almadan önce, bayanların bu konuyla ilgili dini bilgilerinin az olduğunu göz önünde bulundurarak, Bakara Suresi’nde konuyla ilgili ayet söylenmiştir. Ardından “dinimize göre iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılmaktadır, bu konuyla ilgili düşünceleriniz nedir?” şeklinde bir soru yönelttik.

Katılımcı bayanlardan 6’sı (%12) kadınların şahitliği konusunda dinimizin uygulamasını daha önce hiç duymadığını ama genel olarak düşündüklerinde ise bayanların aşağılanması olarak gördüklerini belirtmektedirler. Görüşme yaptığımız 20 kişi (%40) ise böyle bir uygulamanın o zamana göre doğru olduğunu, günümüzdeki medeni hukuka uymanın daha mantıklı olduğunu söylemektedirler. Bu gruba dahil katılımcılardan biri, “ayette böyle bir durum açıkça ifade edilmemiş, hem günümüzdeki kadınların birçoğu erkeklerden daha zeki, daha dürüst ve daha mantıklı”, şeklinde bir ifade kullanmıştır. Geriye kalan 24 katılımcı (%48) ise dinimizde var olan bu uygulamanın doğruluğu tartışılmadan kabul edilmesi gerektiğini, “Allah öyle diyorsa bir hikmeti vardır”, anlayışına hakim oldukları görülmektedir. Bu anlayışın yanı sıra kadınların erkeklerden daha duygusal ve daha unutkan olduklarını da belirtmektedirler.

Kadınların şahitliği konusundaki dinimizin uygulamasını kadınların aşağılanması olarak nitelendiren 6 katılımcının yaş gruplarının 18-25 arası olması, bir kısmının üniversite öğrencisi, bir kısmının üniversite mezunu olması, genç kuşağın eğitime bağlı olarak bu uygulamasının farklı bir gerekçesi olması gerektiği düşüncesine sevk etmiştir. Aynı

¹²⁰ Feriha Baymur, Genel Psikoloji, İnkılap Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 1994, s. 31.

şekilde ayetin, o zamandaki olaya ve mekana göre inmiş olabileceğini düşünen 20 kişinin ise eğitim düzeylerinin yüksek olması ve orta yaş grubunu temsil ediyor olmaları önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer 24 katılımcı bayandan 1'i hariç, diğer bayanların tamamının eğitim düzeylerinin düşük, yaşlarının ise orta yaşın üzerindeki bayarlardan meydana gelmesi, dini nitelikteki bilgilerin yaş ve eğitim düzeyine bağlı olarak, olduğu gibi sorgulanmadan kabul edilmesi gerektiği, aksi halde bu bilgilere karşı gelmenin ya da bu bilgilerin inkar edilmesinin çok büyük günah olduğu kanaatini taşımaları tarafımızdan gözlemlenmiştir. Bu gruptaki istisnai 1 katılımcının üniversite mezunu çalışan bir bayan olması ve yaşının orta yaşlarda olması mülakatımız açısından önemli bir husustur. Bu katılımcı, “din açısından kesinlikle doğru buluyorum. Erkekler kadınlardan daha zeki varlıklardır. Kadınlar erkeklere nazaran daha unutkanlar. Aslına bakarsan kadınlara daha az yük yüklenmiş oluyor. Bence fıkhıta mantık aramanın gereği yok”, şeklinde uzun bir açıklama yapmıştır.

İslam dinine göre kadının mirastan 1/2 oranında pay alması ayetlerle sabit olup, peygamberimiz döneminde de bu şekilde uygulandığına dair bilgiler mevcuttur. “Allah size, çocuklarımız hakkında, erkeğe kadının payının iki misli miras vermenizi emreder.”¹²¹ Bu ayette kadına mirastan erkeğin payının yarısının verilmesini gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, muhaddisler ve müfessirler tarafından aynı şekilde yorumlanmaktadır. Kadının babasından aldığı yarım pay ve evlendiğinde kocasından kalan miras ile erkek ile durumu eşitlenmektedir. Erkek babası haricinde kimseden miras almazken, kadın hem babasından hem de kocasından miras alabilmektedir. Ayrıca erkeğin evlenip yuva kurmasının külfetli bir olduğu, maddi açıdan mirasa onun daha çok ihtiyacı olduğu şeklinde açıklamalar mevcuttur. Bu ayeti destekler mahiyette başka bir ayette ise, “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”¹²² Bu ayet, bir önceki ayeti desteklemekte fakat kadınların erkeğe bağımlı olduklarını, kadının erkeğin korumasına muhtaç bir varlık olarak nitelendirilmesine de vurgu yapmaktadır.

Bu ayetler doğrultusunda araştırmamızın evrenini oluşturan Kırıkkale’de bayanların miras konusunda İslam dininin bu uygulaması ve gerekçesini doğru bulup bulmadıklarını belirlemek amacıyla, görüşme yaptığımız bayanlara “İslam dinine göre

¹²¹ 4. Nisa, 11.

¹²² 4. Nisa, 34.

kadınlara mirastan erkeğin yarısı kadar pay verilmesi hakkında neler düşünüyorsunuz?”, şeklinde bir soru yönelttik. Bu soruyu yönelttikten sonra yukarıda belirttiğimiz ayetleri katılımcı bayanlara söyleyip, gerekçeleriyle birlikte cevap vermeleri istenmiştir.

Görüşmemize katılan bayanlardan 29’u (%58) bu konuya kesinlikle katılmamakta, mirasın bütün erkek ve kız çocukları arasında eşit olarak bölünmesi gerektiğini, aksi haldeki bir uygulamanın haksızlık olacağını düşünmektedirler. Ayrıca günümüzde kız çocuk da anne ve babasına bakmakla yükümlü olduğu için böyle bir uygulamayı yanlış bulmaktadırlar. O zamana göre böyle bir uygulama doğru olabilir ama günümüz için doğru bir uygulama olmadığını belirtmektedirler. Bu katılımcılardan 2 kişi (%4) “kız çocuğu evlenmezse o zaman kocasından gelecek payı alamayacak, o zaman ne olacak? Bu haksızlık olmaz mı?” şeklindeki düşüncelerini dile getirmektedirler. 13 kişi (%26) “erkek çocuğu hem anne ve babasına bakmakla yükümlü hem de ailesini geçindirmek zorunda olduğu için mirastan daha çok pay almalı”, kanaatini taşımaktadırlar. Katılımcı 8 bayan (%16) ise “din böyle diyorsa kabul etmek lazım” görüşündedirler. Bu kategorideki katılımcılardan 6 kişi (%12) “din böyle diyor ama eşit dağıtılsa daha iyi olur” diye ayrıca belirtmektedirler. Diğer 2 kişi (%4) ise “bizde kızlara mal verilmez, babam da ölmeden önce kızlara hiç mal vermedi. Aslında küçük de olsa mirastan pay verilmeli”, şeklinde açıklamalarda bulunmaktadırlar.

Bazı bölgelerimizde kadınlara mirastan pay verilmediği, hatta çocuk sayısı söylenirken sadece erkek çocuk sayısının söylenip, kız çocuklarının sayısının söylenmediğine rastlanmaktadır. Kadınların mirastan erkeklerle birlikte eşit olarak pay alması miras hukukunun değiştirilmesiyle mümkün kılınmıştır. Bunlara rağmen bazı bölgelerimizde hala kadının mirastan muaf tutulduğu, bu konuda ise geleneklerin ve törelerin ağır bastığı bilinmektedir.

İslam dininin bu uygulamasına karşılık, kadın ve erkeğin mirastan eşit oranda pay almalarını savunan bayanların oranı %58 gibi yüksek bir oranı teşkil etmektedir. Bu katılımcılar arasında hem eğitim düzeyi yüksek hem de eğitim düzeyi düşük bayanların olması, kadınların aile içinde meşruiyet kazanmak istemelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Günümüzde nasıl ki kız ya da erkek çocuğun eğitim, sağlık, barınma vb. gibi sorunlarında ayırım gözetilmiyorsa, ekonomik olarak da kız ya da erkek çocuğun çalışması ve ev geçindirmesi gibi problemlerle karşılaşılıyorsa mirastan da kadın ya da erkek fark gözetmeksizin eşit oranda pay verilmesi gerektiğinin

düşünüldüğü gözlemlenmiştir. Hatta kız çocuğunun, anne ve babası üzerinde erkek çocuktan daha çok hakkı olduğu, kız çocuklarının erkeklerden daha vefalı olduğu düşüncesinin gittikçe arttığı hem mülakatlarımız hem de gözlemlerimiz neticesinde elde edilmiştir.

4.3. Kadınların Cuma, Cenaze ve Bayram Namazı Kılmamaları

Kadınların cuma ve cenaze kılmaları ülkemizde tartışmalara neden olan önemli bir konudur. Bunun kökeninde cuma ya da cenaze namazı kılmak değil, bir kadının camide erkeklerle beraber namaz kılmaları yatmaktadır. İkinci boyut olarak da bayanlara cuma, cenaze ve bayram namazlarının farz kılınmamış olmasıdır. Kur'an'da Cuma Suresi'nde geçen hitapların muhatabı olarak erkekler alınmış, bunun dışında kadınların da cuma, cenaze ve bayram namazı kılmaları gerektiğine dair hiçbir ibare bulunmamaktadır.

“Ümmü Atiyye'den nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: “Resulullah (S.), evlenmemiş ve genç kızları, örtülü ve hayız halindeki kadınları bayramlara çıkarır idi. Hayız halindeki kadınlar namazgahtan uzak durur, müslümanların duasına katılırdı. Kadınlardan biri “Ya Resulullah! Onun cilbabı yoksa (ne yapsın)?” dediğinde, ‘Arkadaşının cilbablarından (birini) ödünç alsın!’ buyurdu”¹²³ Hz. Peygamberin bu ısrarlı tavrından bayramların ne kadar önemli olduğunu, toplumu kadın ya da erkek ayırt etmeden bütünleştiren böyle bir güne bayanların da katılımını sağlayarak huzur ve neşe içerisinde bayram kutlamasının önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde cuma namazlarının sadece belli özellikler ve bazı şartların yerine getirilmesi kaydıyla erkeklere farz kılındığı bilinmektedir. O dönemde kadınların sadece ev içindeki rollerinin olduğu, kadının evden dışarı çıkmasının bile fitneye sebep olduğu ve erkeğe bağımlı bir halde yaşadıkları göz önüne alınırsa, kadınlara neden cuma namazının farz kılınmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Oysa günümüzde bağımlı olmaktan ziyade, erkek kadını hayat arkadaşı olarak görmekte ve kadın sadece ev içi rollerini değil, kamusal alandaki sosyal rollerini de rahatlıkla yerine getirebilmektedir.

Ülkemizde kadınların cuma ve cenaze namazını kılmaları (erkeklerle aynı safta) gündeme gelmiş ve tartışmalara neden olmuştur, fakat kadınların bayram namazı kılmaları konusu gündeme gelmemiştir. Peygamberimiz zamanında kadınların bayram namazında görünmeleri teşvik edilirken, zamanla İslam coğrafyasının genişlemesiyle

¹²³ (Tirmizi, 14) Cum'a 32, h. 539, 11. 419-20.

birlikte, bu durum farklı kültürlerin etkisiyle değişikliğe uğramış ve bayram namazı sadece erkeklerin kıldığı bir namaz halini almıştır.

Toplumumuzda kadınların camiye gidip cemaatle namaz kılmalarına rastlanmamakta, sadece ramazan ayında teravih namazını cemaatle camide kendilerine ayrılan bölümlerde namaz kılmaları normal karşılanmakta, bu namazı da yaşları ilerlemiş kadınların camide kıldıkları, genç kızların ise son yıllarda teravih namazı kılmak için camiye gittikleri bilinmektedir. Bazı camilerde ise hala bayanlar için ayrı bölümün olmaması da dikkat çekmektedir. Yıllardır bayanların cuma, cenaze ve bayram namazlarında erkeklerle saf tutmamaları ve günümüzde bu namazlarda bayanların da olması toplumumuz tarafından yadırganmakta ve hatta hoş görülmemektedir. Bu durumun bu şekilde cereyan etmesinde toplumumuzun kadınların evi dışında ibadet etmesinin yanlış bir davranış olduğu kalıp yargısıyla düşünmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Türk toplumunda oluşan “kadının en iyi ibadethanesi evidir” kalıp yargısı toplumun genelinde kabul görmüş durumdadır. Bu sebeple kadınların bu tür namazları evinde kılmalarının daha iyi olduğu düşüncesinin yaygın olduğu düşüncesindeyiz.

Türk toplumundaki bu yaygın kanaatin, Kırıkkale’de de olup olmadığını belirlemek için görüşme yaptığımız bayanlara “kadınların cuma, cenaze ve bayram namazı kılmaları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusunu sorduk.

Katılımcıların hepsi camiye gidip namaz kılmalarında hiçbir sakınca olmadığını söylemektedirler. Fakat cuma, cenaze ve bayram namazı kılmının kadınlara değil de erkeklere farz olduğu konusunda katılımcıların tamamı hem fikirler. Ama yaşlı kesim camiye gitmemesinin en iyi davranış olduğunu, “kadının ibadethanesi evidir” anlayışını benimsediklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan biri, “kadınlar teravih namazı için camiye gittiklerinde dedikodu yapıyorlar, bazı kadınlar hala namaz kılmının, camiye gitmenin bilincinde değiller, bu yüzden camiye gitmemeleri bence daha iyi”, şeklinde açıklamada bulunmuştur. Dini eğitim almış, dini nitelikte TV programları izleyen ve dini içerikli kitapları okuyarak kendilerini dini konularda geliştirmeye çalışan katılımcılar, bu namazların neden bayanlara farz kılınmadığının gerekçelerini bilmekte, ama yaşlı kesim kulaktan duyma bilgilerle, gerekçesinin ne olduğunu bilmeden bu cevapları vermektedir.

Orta yaş üstü bayanların geleneksel düşünce ve davranış kalıpları içerisinde düşündüklerini, genç ve orta kuşağın ise dini bilgiler konusunda daha bilinçli bir tavır sergiledikleri gözlemlerimiz ve mülakatlarımız neticesinde öğrenmiş bulunmaktayız. Bir nev’i bayanların teravih namazı hariç diğer vakit namazları, cuma, cenaze ve bayram namazı kılmak için camiye gitmemeleri gelenek halini almış, bu durumun sebeplerini bilen bayanlar ise bu geleneğe karşı gelmek istememektedirler.

4.4. Bir Erkeğin Çok Evlilik Yapması

Araştırmamızda kadınlarla ilgili kalıp yargıların dini kaynaklı metinler bağlamında araştırdığımız diğer önemli bir husus da çok tartışmaya neden olan “bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesi” konusu olmuştur. Tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmakta çünkü, Kur’an ayetlerinde ve hadislerde bu konuya cevap verilmiş fakat T.M.K.’da bir erkeğin aynı anda sadece bir kadınla evlenebileceği hükmü yer almaktadır.

Eski Türkler’de evlilik biçimi, olarak tek eşliliğin (monogami) olduğu¹²⁴ bilinen bir gerçektir. Fakat islamiyetin kabulünden sonra, sosyo-kültürel yaşam içerisinde çok eşliliğe neden olan birçok faktör etkili olmuştur. Bunların başında savaşlar ve doğal afetler gelmektedir. Savaşlar ve doğal afetler sonucunda kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla hale gelmesiyle çok eşlilik durumu ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerin yanı sıra kısraklık, tarım toplumlarında emeğe duyulan ihtiyaç, bazı toplumlar da erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin toplum içerisinde sağladığı prestij, bazı insanlara yani toplumun önde gelen şahsiyetlerine toplum tarafından verilen ayrıcalık, malın bölünmemesi maksadıyla erkeklerin çok eşlilik uygulamasına gittiği bilinmektedir.

“Tek hatunla evlilik aslında İslam’ın nebevi bir sünnetidir.”¹²⁵ Hz. Peygamber’in çok eşlilik yaptığı tüm müslümanlar tarafından bilinen bir gerçektir. Fakat Hz. Peygamber’in birden fazla kadınla evlenmesinin çeşitli sebepleri mevcuttur. Ayrıca Kur’anda bir erkeğin sadece 4 kadınla evlenebileceği, Hz. Peygamber’in çok eşlilik yapması sadece ona has bir durum olmaktadır. “Eğer yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız hoşunuza gittiği müddetçe kadınlardan ikişer, üçer ve dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut sahip olduğunuzla yetinin. Bu

¹²⁴ Bkz. Ziya Gökalp, Türk Uygarlığı Tarihi, Yay. Haz.: Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991, Bkz. Necdet Sevinç, Eski Türkler’de Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.

¹²⁵ Carullah, Hatun, s. 69.

adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”¹²⁶ Ayette açıkça görüldüğü gibi “... haksızlık yapmaktan korkarsanız...” şeklindeki ibare, evlenilen eşler arasında adaletin sağlanması şartıyla çok eşliliğin yapılabileceğini belirtmektedir. “Şayet bu ayet birden dörde kadar kadın ile evlenmenin helalliği hakkında olsaydı, bir şarta bağlı olarak zikredilmesi anlamsız olurdu. Çünkü helallik mutlaktır.”¹²⁷

Fakat Türk toplumunda bu ayetin ne demek istediği, ne gerekçe ile indirildiği düşünülmeden ve böyle bir bilgiye sahip olunmadan “dörde kadar yolu var” gibi bir düşünce içerisinde bulunan erkekler bulunmaktadır. Türk toplumunda çok eşliliğin yasalarla engellenmesi fakat insanların imam nikahı ile bu durumu meşrulaştırmaya çalışmaları bir gerçektir.

“Birden çok eşle evlilik giderek, erkek için övünülecek olumlu bir davranış olarak gösterilirken, kumaların iyi geçinmesi de onların toplumdan “aferin” almalarını sağlıyor ki, bu çarpık değer yargısı da toplumda poligamiyi erkekler adına doğallaştırmakla kalmıyor, yüreklendirip yaygınlaştırma tehlikesini de içinde taşıyor.”¹²⁸ Bu uygulamanın toplum tarafından yadırganmaması ve hatta sosyal bir değer yargısı şeklinde kabul görmesi, yasalarla yasaklanmış olsa bile devam etmesine neden olmaktadır.

Araştırmamıza katılan bayanlardan “bir erkeğin çok eşlilik yapması hakkında neler düşünüyorsunuz?” sorusunu yanıtlamaları istenmiştir. Bu soruyu sorarken bildiğimiz kadarıyla şehir merkezinde birden fazla eşle evli olan ailelerin olmadığını da göz önünde bulundurarak toplum açısından değil de kendi hissettiklerine göre cevap vermeleri belirtilmiştir.

Görüşme yaptığımız bayanların tamamı bir erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evlilik yapmasını “kesinlikle karşıyım” şeklinde bir ifade ile dile getirmektedir. Bu durumu değerlendirirken de dini bilgisi olan bayanlar “Peygamber döneminde savaşlar çok fazlaydı, dolayısıyla erkek sayısı az, kadın sayısı fazlaydı. Bu sebepten dolayı izin verilmiştir. Ama günümüzde savaş söz konusu olmadığı için ve bütün hanımlara eşit davranılmasının mümkün olamayacağı için doğru bulmuyorum. Ayrıca erkeklerin bu tarz evlilikler yapmasının tamamen cinsel nedenlerle olduğunu düşünüyorum,” şeklinde

¹²⁶ 4. Nisa 3.

¹²⁷ Carullah, Hatun, s.70.

¹²⁸ Muhsine Helimoğlu Yavuz, “Masal Kadınları”, Kadın Gerçeklikleri, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 110.

gayet asabi tavırlar içinde cevap verdikleri gözlenmiştir. Dini bilgisi olmayan bayanlar ise, halk arasında “kuma” olarak tabir edilen ikinci ya da üçüncü eş durumunu kesinlikle kabullenemeyeceğini belirtmektedirler. Bu gruptaki bayanların, kadınlık hisleriyle düşünüp cevap verdikleri kanaatini taşımaktayız. Bu gruptan iki katılımcı bayan düşüncelerini anlatırken, kendileri için böyle bir şey konusu olmadığı halde, böyle bir şeyi düşünmek bile istemediklerini, “ben kıskanç bir insanım kocamı kıskanırım, kimseyle paylaşamam” şeklinde ifadelerle anlatmaktadırlar. Katılımcı bayanların tamamı çocukları olmasa bile (kısırlık durumunda) kocalarının ikinci bir eşle evlenmesini istememektedirler.

Mülakatımızdan ve gözlemlerimizden anlaşılacağı üzere bayanların tamamı bu duruma yani erkeğin çok eşlilik yapmasına çeşitli şekillerde tepkilerini dile getirmektedirler. Bu durumda katılımcılarımızı iki gruba ayırmak mümkün. Birinci gruptakiler, eskiden bu durumun ortaya çıkmasının altındaki sebepleri bilen ve bu sebeplerin günümüzde mevcut olmadığını, olsa bile adaletin kesinlikle sağlanamayacağını düşünmektedirler. İkinci grup ise, kuma olmayı ya da kuma getirilmesini kabul edemeyeceğini, kocalarını kıskanan ve başkasıyla paylaşmak istemeyen bayarlardan ibarettir. Gerekçeleri ne olursa olsun araştırmamızı yürüttüğümüz Kırıkkale’de erkeğin çok eşlilik yapmasına karşı bir tavrın olduğu gözlemlerimiz ve mülakatlarımız neticesinde elde edilmiştir.

4.5. Kadınların Fitne Unsuru Olması, Şeytana Benzetilmesi ve Geçici Dünya Menfaati Olarak Görülmeleri

Kadınların toplum içerisinde ahlaki bir değer taşıması, geçmişten günümüze kadar söylenen bir gerçektir. İlkçağ ve Ortaçağ Avrupası’nda kadının şeytana benzetilmesi sebebiyle “cadı gibi oldukları” bazı tarih kitaplarında mevcuttur. Kadınların fitne unsuru olmaları ve geçici dünya menfaati olarak görülmelerine ilişkin, Kur’an da hiçbir ayete rastlanmazken, bazı hadis kitaplarında konuya ilişkin hadisler bulunmaktadır. “Size kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım”¹²⁹ ve “şüphesiz kadın karşınıza bir şeytan suretinde gelir ve bir şeytan suretinde gider. Biriniz (hoşunuza giden bir kadın)

¹²⁹ Zeynü’l-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifi’z-Zebidi, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Çev.: Kamil Miras, Gaye Matbaacılık, 5. Baskı, Ankara, 1980, s. 267.

gördüğünde, kendi hanımına gelsin. Çünkü böyle yapması nefsinde oluşan (etkiyi) giderir.”¹³⁰

Bu iki hadis vb. hadislerde kadınlara atfedilen bu özelliklerin aslında daha farklı manalar içerdiğini fakat muhaddisler tarafından sosyal değerler göz önüne alınarak yani sosyal değerlerin etkisi altında kalınarak yorumlandığı kanaatini taşımaktayız. Diğer taraftan kadınların cuma namazını camide erkeklerle aynı safta namaz kılmalarının fitneye sebep olacağı düşüncesiyle yasaklandığı bilinmektedir. Bu sebeple de fıkıh kitaplarında, kadınların camide namaz kılarken, ön safta erkeklerin, onların arkasına çocukların ve en arkaya da kadınların geçerek namaz kılacakları yer almaktadır. Bu haldeyken bile kadınların erkekleri cezp etmeyecek şekilde giyinmeleri ve o şekilde davranmaları da gerekmektedir.

Toplumumuzda oluşan yaygın kanaate göre, kadınlar fitne unsuru olmaktan çok fitneci olarak görülmektedir. Şeytanın insanların akıllarını çelmesi özelliğine bağlı olarak da kadınlara ve gözü açık insanlara “şeytana pabucu ters giydirir” şeklinde bir ifade atfedilmektedir. Ayrıca erkeğin aklını cinsel özellikleri ve akıllarıyla çeldikleri için şeytana benzetilmektedir. Bir başka unsur da kadınların geçici dünya menfaati olarak görülmeleleridir. Bu durumun sebebi ise; erkeğin aklını çelip, Allah yolundan uzak tutması, kadının sadece bu dünyada geçici bir mutluluk yaşatmasıdır.

Kadınlara atfedilen bu kalıp yargıların adeta toplumsal norm haline geldiği Kırıkkale’de kırsal kesimde kadına hala bu gözle bakıldığı bilinmektedir. Toplumun kadınlara ilişkin bu ön yargıların ve kalıp yargıların kadınlar tarafından benimsenme derecesini belirlemek amacıyla araştırmamıza katılan bayanlara “kadınların fitne unsuru olmaları, şeytana benzetilmeleri ve geçici dünya menfaati olarak görülmeleleri konusundaki düşünceleriniz nelerdir ?” şeklinde uzun bir soru sorduk.

Katılımcı bayanlardan 30’u (%60) kadınların fitne unsuru olduğunu, fitneci olduğunu ve şeytana benzetilmesini çok doğru bulmaktadır. 11’i (%22) ise bu söylenenlerin doğru olmadığı kanaatindedir. Bu kategorideki bayanlar, “eskiden beri öyle söylenegelmiş ama artık erkekler kadınlardan daha fazla fitnelik yapıyorlar ve daha şeytanca düşünüyorlar”, şeklinde de bir açıklama yapmışlardır. Katılımcılardan 9 kişi (%18), “kadınlar fitneye ve dedikoduya erkeklerden daha düşkün, herhalde yaratılış gereği”,

¹³⁰ Müslim, (16) Nikah 2, 5. 9 (1403), 11. 1031.

şeklinde cevap vermişlerdir. Ama şeytana benzetilme konusunu kesinlikle reddetmektedirler. Ayrıca bunları bütün kadınlara genellemek gerektiğini de vurgulamaktadırlar.

Burada dikkatimizi çeken, katılımcı bayanların hiçbiri kadınların geçici dünya menfaati olarak görülmeleri konusunda hiçbir şekilde yorum yapmaktan özellikle kaçınılmalarıdır. Kanaatimize göre, bu konunun onlara göre mahrem bir konuyu içermesi ve söylediklerinin tarafımızdan kaydedilip araştırmamızda kullanacak olmamızdan çekindikleri için bu konuya temas etmemektedirler. Türk toplumunda cinselliğe ve özellikle kadın cinselliğine ilişkin konuların konuşulması ve deşifre edilmesi ayıp olarak karşılanmaktadır. Kadın cinselliğine ilişkin düşüncelerin hala gelenekselliğini koruduğu düşüncesini taşımaktayız.

Kadınların fitne unsuru olduğunu ve şeytana benzetilmesini doğru bulan 30 kişinin büyük bir çoğunluğunu eğitim seviyesi düşük ve orta yaş üzeri bayanlar oluşturmaktadır. İçlerinde lise mezunu bayanların da var olduğunu belirtmekte fayda görmekteyiz. Bu söylenenlerin doğru olmadığını düşünen 11 kişinin üniversite mezunu olduğunu, yaşlarının orta yaş kuşağına tekabül eden yaşlarda olduğunu mülakatımız neticesinde belirlemiş bulunmaktayız. Diğer 9 kişi ise kadınların fitneye ve dedikoduya daha meyyal olduğunu düşünmekte fakat şeytana benzetilmelerini kesinlikle doğru bulmadıklarını, bunun yanı sıra da bu düşünceleri kadınların tümüne genellemenin doğru olmayacağı kanaatini taşımaktadırlar. Bu katılımcılar ise, hem eğitim seviyesi düşük, hem de yüksek, yaş ortalamasının orta yaş ve üzerini temsil etmektedirler.

Mülakatımızdan elde ettiğimiz bilgilere göre kadınların hem fitne unsuru oldukları hem de fitneci oldukları ve ayrıca şeytana benzetilmesinin fiziksel olarak değil de “şeytanca düşünen” şeklinde algılandığını söyleyebiliriz. Eğitimli kesim, bu söylenenleri pek kabul etmemekle birlikte şeytana benzetilmelerinin onları rahatsız ettiğini gözlemlerimiz neticesinde belirlemiş bulunmaktayız.

4.6. Kadınların Akıllarının ve Dinlerinin Eksik Olması

Biyolojik özelliklere bağlı olarak toplumun genelinde cinsel kimlik çerçevesinde kadın kimliğine atfedilen olumsuz kalıp yargıların arasında kadının aklının eksik oluşu yer almaktadır. Bu durumun ifadesi olarak toplumumuzda kadınlar için “saçı uzun aklı kısa” stereotipi kullanılmaktadır. Kadınların bazı konularda “aklının kıt” olması,

mantıklı düşünebilme yetilerinin erkeklerden daha az olduğu kanaati yaygınlık kazanmış durumdadır. Hatta kırsal kesimde erkek evlenirken, kendinden daha zeki ve akıllı bir kadınla evlenmek istememektedir. Erkeğin ev içindeki otoritesinin sarsılacağını düşünmesi ve bu durumu gururuna yedirememe gibi sebeplerden ötürü, erkek kendinden daha zeki ve akıllı bir kadınla evlenmek istememektedir.

Toplumumuzda kadının erkeğe nazaran akıl yönünden daha zayıf olduğu kanısı yerleşmiş vaziyettedir. “Esasında son yıllarda yapılan test sonuçları ve araştırmalar bunu çürütmektedir. Artık kısa etekli ve kısa akıllı kadın tipolojisinin yanlış olduğu anlaşılmıştır. ¹³¹Fakat buna rağmen bazı hadislerde kadınların akıllarının ve dinlerinin eksik olduğunun yer alması, aceba sadece bir olaya ve bir kadına yönelik söylenmiş bir hadis mi? sorusunu akıllara getirmektedir.

“Kadın (sordu: Ey Allah’ın Resülü! Aklın ve dinin eksikliği nedir?” Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: ‘Aklın eksikliği, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk sayılmasıdır; işte bu aklın eksikliğidir. Günlerce namaz kılmazsınız, Ramazan’da oruç tutmazsınız; işte bu da dinin eksikliğidir.’(Müslim, (1) İman 34, h-132 (79), I.86-87.)”¹³² Böyle bir hadisin toplumun geneli tarafından bilinmediği kanaatini taşımaktayız. Bu gerekçelerin, kadınların biyolojik ve kişisel özelliklerinin bu şekilde algılanıp, benzetme yapılmasının ne kadar doğru olduğu tarafımızdan ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Kadınların dinlerinin eksik olmasının, sanki kendi kabahatleriymiş gibi lanse edilmesi ve bu adet halinin kadınlara Allah tarafından biyolojik özellik olarak verilmesi unsurunun göz ardı edildiğini düşünmekteyiz.

Kadın kimliğine yönelik bu olumsuz stereotiplerin araştırmamızın evreni oluşturan Kırıkkale’de görüştüğümüz bayanlar tarafından ne şekilde değerlendirildiğini belirlemek amacıyla onlara “kadınların akıllarının ve dinlerinin eksik oluşu hakkında ne düşünmektesiniz? şeklinde bir soru yönelttik. Sorunun bayanların psikolojisi açısından çok hassas bir konu olmasını düşünerek, yukarıda belirttiğimiz Müslim kaynaklı hadisi de kadınlara sorunun akabinde söyleyerek, bu sorunun hakaretvari anlaşılmasının önüne geçmeye çalışmış bulunmaktayız.

¹³¹ Fevzi Aksoy, “Kadın-Erkek İlişkilerinde Davranış Problemleri”, Kadın Gerçeklikleri, Yay. Haz.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 97-98.

¹³² Tuksal, Kadın Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri, s.127.

Görüşme yaptığımız bayanlardan 44'ü (%88) kadınların akıllarının ve dinlerinin eksik olduğuna kesinlikle katılmamaktadır. Fakat hadisi söylediğimiz zaman, “Gerçekten sahih hadis mi?, ama sanmıyorum, Peygamberimiz böyle bir şey söylemiş olamaz, kesinlikle bu hadis yanlış ve uydurma”, şeklinde tepkilerle karşılaşmış bulunmaktayız. Bu kategorideki katılımcıların kimisi de hadisi duyduktan sonra, “bu durumların Allah’tan geldiği için bu durumdan kadının sorumlu tutulması çok yanlış”, şeklindeki düşüncelerini açıkça belirtmektedirler. Ayrıca “nice zeki ve akıllı kadınlar var, nice ibadetlerini muntazam bir şekilde yerine getiren kadınlar var, erkeklere her konuda taş çıkartırlar”, diye de eklemektedirler. Diğer katılımcı bayanların yani 6’sının (%12) bu durumu doğru bulduklarını söylemektedirler. Bu kategorideki bayanların yaşlarının 47 ve üstü olması ve ayrıca eğitim düzeylerinin düşük olması, bu durumların dini kültüre göre değerlendirmesinden daha ziyade geleneksel düşünce ve davranış kalıpları çerçevesinde değerlendirildiğini mülakatımız ve gözlemlerimiz neticesinde belirlemiş bulunmaktayız.

4.7. Kadınların Yönetici Olmaları

Türk toplumunun İslam dinini kabulünden sonra ve çeşitli medeniyetlerin de etkisiyle ataerkil bir toplum haline dönüşmesi, sosyal yaşamda ve ev içindeki rollerinde kadınların ikincil duruma düşmesine neden olmuştur. Erkek egemen bir toplum olmamız neticesinde, kadınların hem sosyal hayatta hem de ev içinde, ailede söz sahibi olması çeşitli toplumsal normlarla engellenmiştir. Bunu ise “kız kısmı az konuşur, sen kızsın az konuş” gibi stereotiplerle daha da pekiştirmek ise topluma ama öncelikle aileye düşmüştür.

Evi yöneten, evde otoriteye sahip olan hep erkek olduğu için kadının yönetici ya da devlet başkanı olması Türk toplumunda yadırganmaktadır. Hatta bu özelliklerin erkeğe atfedilmesi ve kadının bu işlerle uğraşması “elinin hamuruyla erkek işine karışma” şeklindeki sözlerle ifade edile gelmiştir. Halk arasında da yaygın olan görüş “kadından devlet başkanı olmaz, kadının başa geçtiği kavimler hep helak olmuştur” şeklindedir. “Siyasetin kadınları ilgilendiren bir mücadele alanı olmadığı, erkek işi olduğu görüşü hakimdir.”¹³³ Kadının asli vazifesinin iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir ev hanımlığı olduğu, bunun bu şekilde sınırlandırılması ve bu düşüncelerin (kalıpların) kadınlar tarafından da benimsenmesi onların siyasal yaşamda yer almalarını engellemektedir. Bu

¹³³ Minibaş, “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, Kadın Gerçeklikleri, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 179.

düşüncelere toplum tarafından dinsel özellik atfedilmesi de kadınların bu konuda çekimser kalmasına neden teşkil etmektedir. Kadının devlet başkanı olabilmesi bazı kesimlerce dine uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmektedir. “Onlar, İslam’da kamu görevleri ve devlet reisliği konusunda, erkeklerin kadınlara göre öncelik taşıdıkları gerçeğini, bütün diğer koşullar eşit olduğunda bile, erkeğin bedensel gücüne dayandırmakta herhangi bir tutarsızlık görmüyorlar.”¹³⁴ Dini açıdan kadınlara böyle bir vazifenin verilmesinin onlara eziyetten başka bir şey olmadığını düşünen bazı çevrelerin, kadınların duygusal varlıklar olarak yaratıldıklarını söyleyerek onların asıl vazifelerinin devlet başkanlığı olmadığını belirtmeleri geleneksel zihniyetin işleyişinin bir göstergesi konumundadır. “En mühim, en büyük ve en ağır tabii ve ictimai vazifeleri hatunların omuzlarına yükleyip şefkatli ve merhametli ellerine emanet ettikten sonra, ilahi adalet, iş bölümü kanununa riayet ederek onları diğer bütün vazifelerden muaf tutmuş, hilafet vazifelerini yani yeryüzünün küçük-büyük bütün hizmetlerini erkeklerin hisselerine bırakmıştır.”¹³⁵

Erkek egemen bir toplum olarak hala, meclisteki kadın milletvekili sayısının az olması, kadın bakanların sayısının az olması, valilerin ve kaymakamların genelde erkek olması bu durumu destekler şekilde görünmektedir. Araştırmamızı yürüttüğümüz Kırıkkale’de kadınların bu konuda ne düşündüklerini belirlemek amacıyla onlara “kadınların devlet başkanı olmaları konusunda ne düşünmektesiniz?” şeklinde bir soru sorduk.

Bayanlardan 26’sı (%52) kadınların devlet başkanı olması taraftarı olduklarını belirtmişlerdir. “Kadın, evdeki düzen ve disiplini sağlama konusunda gayet başarılı olabiliyorsa, evi yönetebiliyorsa ve bu konuda yetenekli ise tabii ki olabilir”, şeklinde bir açıklama yapılmaktadır. Geriye kalan bayanların 24’ü (%48) de kadınların devlet başkanı olmamaları tarafları olduklarını söylemektedirler. Bu katılımcıların tamamı kadınların daha duygusal oldukları için devleti yönetmeye ehil olarak yaratılmadıklarını belirtmektedirler. Bu 24 katılımcı bayandan 6’sı bu görüş yanında Peygamberin hadisine dayanarak kadınların kesinlikle devlet başkanı olmamaları gerektiğini beyan etmişlerdir. Bu konuya ilişkin kullanılan bağımsız değişkenlerin net bir şekilde belirlenememesi, bu konunun yaşa, eğitim düzeyine, sosyo-ekonomik düzeye v.b. değişkenlere bağlı olarak şekillendiğini söylemek oldukça zor görünmektedir. Fakat

¹³⁴ Fatmagül Bertay, “İslam’ın Hiyerarşiye Dayalı Eşitlik Söylemi”, Kadın Gerçeklikleri, Der.: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 164.

¹³⁵ Carullah, Hatun, s. 47.

genel itibariyle kadınların da devlet başkanı olması gerektiği düşüncesinin olduğu mülakatımız ve gözlemlerimiz neticesinde elde edilmiştir.

5. Din Sosyolojisi Açısından Günümüzde Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar

Kadınlarla ilgili kalıp yargıların günümüzdeki sürekliliğinin devam edip etmemesini öğrenmek maksadıyla araştırmamıza katılan bayanlara daha önce hazırladığımız olumlu ve olumsuz stereotipler içeren cümleler sözlü bir şekilde sorulmuş ve bu cümlelere katılıp katılmama durumlarının belirtilmesi istenmiştir. Bayanların bir kısmının okur-yazar olmamaları ve mülakatımız esnasında sıkılıp cevapların geçiştirilmesini önlemek maksadıyla bu cümleleri sözlü bir şekilde katılımcılarımıza okuyup, “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” şeklinde cevap vermeleri istenmiştir. Genel bir kanaate ulaşmak için dörtlü likert ölçeği kullanılmıştır. Fakat tabloda sadece katılımcı sayısı ve yüzdelerin verilmesinin daha uygun olduğu kanaatini taşımaktayız.

Tablo 2.14. Günümüzde Kadınlarla İlgili Kalıp Yargıların Durumu

		Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
		N	%	N	%	N	%	N	%
1	Kadınlar erkeklere nazaran gelenek ve göreneklerine daha bağlıdırlar.	2	4	7	14	37	74	4	8
2	Türk geleneğinde kadınlara gereken önem verilmemektedir.	2	4	3	6	32	64	13	26
3	Toplumumuzun kadınlara bakış açısı coğrafi bölgelere göre değişmektedir.	1	2	3	6	34	68	12	24
4	Erkek ile kız çocuk arasında ayırım yapılmaktadır.	6	12	8	16	25	50	13	26
5	Erkeklerin kadınlardan daha üstün yaratıldığına inanıyorum.	11	22	23	46	13	26	3	6
6	Bir kadının eğitilmiş olup olmaması çok önemli değildir.	31	62	16	32	2	4	1	2
7	Kadının çalışması ile ilgili tutumların dini kültürümüzden kaynaklandığını düşünüyorum.	5	10	23	46	21	42	1	2
8	Günümüzde kadınların ekonomik bağımsızlığı olmamalıdır.	27	54	13	26	7	14	3	6
9	Bir kızın evlenme yaşı en az 20 olmalıdır.	-	0	2	4	27	54	21	42
10	Evlenilecek eşin dindar olmasına özen gösterilmelidir.	3	6	6	12	17	34	24	48

11	Kadının evlenmesinde ebeveynlerin kararına bağlı kalınmalıdır.	5	10	18	36	21	42	6	12
12	Aile içinde alınan kararlarda kadınlar da söz sahibi olmalıdır.	-	0	-	0	9	18	41	82
13	Kadınlar erkeklere nazaran daha dindardırlar.	1	2	22	44	22	44	5	10
14	Kadınlar erkeklerden daha batıl inançlıdırlar.	-	0	2	4	31	62	17	34
15	Kadınlar günah işlemeye daha meyillidirler.	6	12	11	22	25	50	8	16
16	“Yuvayı dişi kuş yapar”.	1	2	5	10	24	48	20	40
17	“Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz”.	3	6	1	2	22	44	24	48
18	“Oğlan doğuran öğünsün, kız doğuran döğünsün”.	36	72	9	18	5	10	-	0
19	“Kızını dövmeyen dizini döver”.	10	20	7	14	30	60	3	6
20	“Kadının saçı uzun aklı kısadır.”	33	66	15	30	2	4	-	0
21	Kızı kendi başına bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya varır.	3	6	16	32	30	60	1	2
	TOPLAM	180	372	210	391	436	872	220	440

Görüşme yaptığımız bayanların daha önceden hazırlayıp sözlü olarak beyan ettiğimiz Tablo 2.14’de de görülmekte olan ifadelere katılıp katılmama durumları sayı ve yüzdeleriyle birlikte yine Tablo 2.14’de yer almıştır.

Tablo 2.14’de görüldüğü gibi Kırıkkale’de kadınlarla ilgili stereotiplerin olumsuz nitelikte olanları yavaş yavaş değişmekte, bunun yanı sıra olumlu yöndeki stereotiplerin de daha da pekiştiğini hem mülakatımız hem de gözlemlerimiz neticesinde elde etmiş bulunmaktayız. Kadınların çalışması, eğitimi, aile içindeki konumu ve statüsü gibi ifadelerin yer aldığı 6,7,8 ve 12. cümlelerin bayanlar tarafından olumlu bir biçimde işaretlenmiş olması bunun bir göstergesidir.

Fakat bazı toplumsal değerlerin örneğin, erkek ile kız çocuk ayrımının yapılması “oğlan doğuran öğürsün, kız doğuran döğünsün”, “kadının saçı uzun aklı kısadır” gibi ifadelerin toplum tarafından kabul edildiğini ancak kendilerinin bu değerlere karşı olduklarını özellikle belirtme ihtiyacı hissetmektedirler. “Kadınlar günah işlemeye daha meyillidir” cümlesine bayanların %50 sinin “katılıyorum”, %16’sını ise “tamamen

katılıyorum” şeklinde cevap vermeleri tarafımızdan, kendilerini zayıf iradeli olarak görmeleri şeklinde anlaşılmaktadır. “Kadınlar erkeklerden daha batıl inançlıdır”, ifadesinin %62’lik bir oranla “katılıyorum” ve %34’lük bir oranla da “tamamen katılıyorum” şeklinde işaretlenmesi, daha önceki bölümlerimizde yer alan konuyla paralellik arz etmektedir.

Gelenek ve toplumsal değerlerde kadın ve kadınların geleneklere bağlılık durumlarının ölçüldüğü 1., 2., 3., cümlelerin, kadınların geleneksellikten kurtulmaya çalıştığını fakat toplumun bu gelenekleri değiştirmesinin çok zor olduğunu bizlere anlatmaktadır. Bir bayanın evlenmesinde yaşın ve ebeveynlerin öneminin hala önemli olduğunu gösteren 9. ve 11. ifadelerin işaretlenme durumları bunu göstermektedir.

Tablo 2.14’ün tamamından anlaşılacağı üzere toplumsal yaşamı şekillendiren gelenekler ve dinin etkisi, toplumla ilgili her alanda kendisini hissettirmektedir. Toplumsal değerlerin ve geleneklerin değişime karşı dirençli olmaları ve bu iki kavram üzerinde dini kültürün etkisinin olması, kadınlarla ilgili kalıp yargıların toplumun tamamı tarafından kabul edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durumun mülakatımıza katılan bayanlar tarafından da kabullenilip benimsenmesini Tablo 2.14’de açıkça görmekteyiz.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmada, İç Anadolu Bölgesi'nin orta büyüklükte bir ili olan Kırıkkale'de toplumsal bir kategori olan kadınlar ve kadınlarla ilgili kalıp yargıların sosyo-kültürel ve dini boyutları incelenmeye çalışılmıştır. Çeşitli unsurlarıyla hala tüm canlılığını sürdüren gelenek, toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi kadınlarla ilgili kalıp yargıların şekillenmesinde ve devamlılığını korumasında temel etken olarak görülmektedir. Sosyo-kültürel değerlerin değişim süreci içerisine girmesi ve toplumun tamamını etkilemesinin yanı sıra kadın olgusunun çeşitli şekillerde algılanışını da etkilemektedir.

Araştırmamızda sosyal bir olgu olan kadınlarla ilgili kalıp yargı ile din arasındaki etkileşim dinin yerine göre bağımlı yerine göre bağımsız değişken olarak ele alındığı Kırıkkale örneğinde incelenmeye çalışılmıştır. Kırıkkale, gelenekselliğin yaşandığı aynı zamanda modernleşmeye bağlı olarak toplumsal değişimin de sosyal yaşamın her alanında kendini hissettirdiği bir il özelliği taşımaktadır. Bu değişim süreciyle birlikte kadın olgusuna yönelik stereotipik algıların çeşitli boyutlarında farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir.

Araştırmamızda Kırıkkale şehir merkezinin çeşitli mahallelerinde çeşitli sosyo-ekonomik durum ve eğitim düzeyindeki farklı meslek gruplarından muhtelif kadınların yaşadığı kesimler örneklem olarak alınmıştır. Din ile geleneğin birlikte yaşanmasının kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşmasında etkili olacağına dair varsayımımız doğrulanmıştır. Geleneksel değerlerin kadınlarla ilgili kalıp yargıların oluşması ve toplumun geneli tarafından kabullenilip benimsenmesi, dini kültürün de bu değerleri pekiştirdiği gözlemlenmiştir.

Bayanlar kendilerini orta derecede dindar olarak görmelerinin yanı sıra dinin iman ve inanç boyutunun oldukça sağlam temeller üzerinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte halk dindarlığının inanç ve uygulamalara katılımının ve bu durumun

benimsenmesinin bayanlar arasında yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Biyo-psikolojik nedenler etrafında şekillenen kadınlara atfedilen bazı sıfatların bayanlar tarafından da oldukça yoğun bir şekilde benimsendiği gözlemlenmiştir. Kadınlara atfedilen kaderci anlayışın bayanlar tarafından benimsendiği fakat yeni kuşağın kadercilik anlayışının da çeşitli etkenlere bağlı olarak değişmeye başladığı gözlemlenmiştir. Kadınların erkeklere nazaran daha dindar olduğu yönündeki kalıp yargının, dindarlığın pratik ve teorik boyutuna bayanların daha fazla iştirak ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca yaşın ilerlemesine bağlı olarak, gelenek ve göreneklerin uygulanmasının ileri yaşlarda daha yoğun bir şekilde olabileceği varsayımımız doğrulanmıştır.

Eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, geleneksel dindarlığın, yaş artışına paralel bir şekilde seyrettiği, genç kuşağın dini pratikleri uygulamada ve dini bilgileri öğrenmede daha sorgulayıcı ve araştırmacı bir kimlikle yerine getirildiği gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyinin düşük olması, dini bilgilerin ve uygulamaların kulaktan dolma bilgilerle ve taklitçi bir anlayışla öğrenildiğini ortaya koymaktadır.

Sosyo-ekonomik durum insanın tüm yaşantısını farklı yönleriyle etkilemektedir. Gelir düzeyinin yükselmesi kadınlarla ilgili kalıp yargıların daha çok olumlu yönlerinin görülmesine, olumsuz yöndeki yargıların ise reddedilmesine neden olmaktadır. Bu sebeple kadınlarla ilgili stereotiplerin belirlenmesinde gelir düzeyi olumlu ve olumsuz yönde etki yapabileceği yönündeki varsayımımız doğrulanmaktadır.

Kırsal kesimde ve kentsel kesimde kadınlara yönelik stereotiplerin oluşması ve toplum tarafından benimsenmesi, içinde yaşanılan toplumun değerlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Kentte yaşayan bayanların toplumsal değişmeyi daha hızlı bir şekilde yaşamaları neticesinde, kadınlara ilişkin stereotiplerin bayanlar tarafından benimsenmesi ve sorgulanması da hız kazanmıştır. Bu bağlamda kentte yaşayan bayanlar ile kırsal kesimde yaşayan bayanların dini yaşayışları arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Kadınların dini tutum ve davranışları, dindarlık boyutları kadınların kendilerine ait toplumda var olan kalıp yargıları değerlendirmede önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Dindar olarak nitelendirilen bayanların, toplumsal bir olgu olan kadınlarla ilgili kalıp yargıları değerlendirirken daha tutucu davrandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca eğitim düzeyine bağlı olarak, dindar bayanların eğitim düzeyi yükseldikçe özellikle

dinin inanç ve pratik boyutuna daha bilinçli katıldıkları ve kadınlarla ilgili kalıp yargılara daha sorgulayıcı bir anlayışla yaklaştıkları görülmüştür.

Dini bilgi kaynaklarında kadınların hukuk, sosyal yaşam, aile yaşamı ve yaratılışına ilişkin bilgilerin dini eğitim alan ya da kendini çeşitli şekillerde geliştirmeye çalışan bayanlar tarafından bilindiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra dinin toplum içindeki önemi göz önünde bulundurularak Kur'an da ve hadislerde geçen kadınlarla ilgili konuların genelde olumsuz yönde olmasını bayanların aslında kabullenmediği fakat dinin emirlerinin değişmez nitelikte olmasına bağlı olarak kabullenildiği gözlemlenmiştir. Toplumsal normların ve geleneklerin bir kısmının dini kalıplarla destekleniyor olması bu değerlerin pekiştirilmesinde ve meşrulaştırmasında önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Genel olarak Kırıkkale'de bayanların, toplumsal değişmeye bağlı olarak kadınlarla ilgili kalıp yargıların değişmesi yönünde görüş beyan etmelerine rağmen, geleneksel değerlerin uygulanmasını hala sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Ancak yeni neslin eğitim düzeyindeki yükselişin kadınlarla ilgili kalıp yargıların reddedilmesine ya da değişmeye başlamasına, yaşamın her alanına nüfuz eden dini kültürün kadınlarla ilgili kalıp yargılar üzerinde olumsuz yönde bir etki yaptığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kadın dindarlığının da geleneksel değerler ve tutucu bir halk dindarlığı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, Feride; “İslamcı İdeolojide Kadın, Türkiye’de Üç İslamcı Kadın Dergisi”, Richard Tapper (Der.), Çağdaş Türkiye’de İslam, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.
- Aksoy, Fevzi; “Kadın Erkek İlişkilerinde Davranış Problemleri”, Necla Arat (Der.), Kadın Gerçeklikleri, Say Yayınları, İstanbul 1996.
- Aktaş, Cihan; Mahremiyetin Tükenişi, Nehir Yayınları, İstanbul 1995.
- Arat, Necla; Kadınların Gündemi, Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Arslan, Mustafa; “Türk Toplumunda Geleneksel Dini Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma”, <http://www.alewiten.com./geneldegişik,2701043.html>, 04.05.2006.
- Atalay, Beşir; “1995 Dünya Hoşgörü Manas Abay Yılı”, VII. Uluslararası Edebiyat Semineri ve I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirisi, 13.04.2006.
- ; Sanayileşme ve Sosyal Değişme, Sosyal Planlama Başkanlığı Planlama Dairesi, Ankara 1983.
- Bauman, Zygmunt; Sosyolojik Düşünmek, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.
- Berktaş, Fatmagül; Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metris Kadın Araştırmaları, İstanbul 1996.
- ; “İslam’ın Hiyerarşiye Dayalı ‘Eşitlik Söylemi’, Kadın Gerçeklikleri, Necla Arat (Der.), Say Yayınları, İstanbul 1996.

- ; “Tanımlanması Serbest bir Nesne; Kadın”, Kadınların Gündemi, Necla Arat (Der.) Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Bilgin, Nuri; İnsan İlişkileri ve Kimlik, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Boratav, Pertev Naili; 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.
- Carullah, Musa; Hatun, Yay. Haz.: Mehmet Görnet, Kitabiyat, Ankara 1999.
- Cüceloğlu, Doğan; İnsan ve Davranışı, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Esgin, Ali; Anthony Giddens Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.
- El-Buhari; Muhammed b. İsmail, el-Camiul Musnedu’s-Sahihu’l-Muhtar min Umüri Rasülillah (s) ve Sunenihi ve Eyyamihi, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Et-Tirmizi; Muhammed b. İsa et-Tirmizi (279-892), Sunenu’t-Tirmizi (el-Cami’us-Sahih) I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Fichter, Joseph; Sosyoloji Nedir?, Çev.: Nilgün Çelebi, Toplum Kitabevi, Konya tsz.
- Giddens, Anthony; Sosyoloji, Yay. Haz.: Hüseyin Öcal, Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara 2000.
- ; Sosyoloji, Çev. Ülgen Yıldız Battal, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.
- Gökalp, Ziya; Türk Uygarlığı Tarihi, Yay. Haz.: Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991.

- Göle, Nilüfer; İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- ; İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- ; Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1994.
- Günay, Ünver; Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- ; "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Tarikatlar", İslamiyat V (2002), Sayı :4.
- ; "Modern Sanayi Toplumlarında Din:1", EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/1986.
- ; Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- Günay ve Diğerleri; Laiklik, Din ve Türkiye, Laçın Yayınevi, Kayseri 1998.
- Güvenç, Bozkurt; Türk Kimliği (Kültür Tarihinin Kaynakları), Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1996.
- Harlak, Hacer; Önyargılar (Psikolojik Bir İnceleme), Sistem Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ; <http://www.kirikkale.gov.tr/tarihi.htm>, 13.04.2006.
- İkili, Suna; "Modernleşme ve Kadın", Necla Arat (Der.), Türkiye'de Kadın Olmak, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1994.
- İlyasoğlu, Aynur; Örtülü Kimlik, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1994.

- Kağıtçıbaşı,
Çiğdem; İnsan, Aile ve Kültür, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1994.
- ; Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 1999.
- Kehrer, Günter, Din Sosyolojisi, Yay. Haz. : Yasin Aktay, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- Kızılçelik, Sezgin, Açıklamalı, Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara Erjem Y; 1994.
- Kuş , Elif; Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri (Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?), Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Mardin, Şerif; Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2002.
- Marshall, Gordon; Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Mensching, Gustave; Dini Sosyoloji, Çev.: Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya 1994.
- Minibaş, Türkel; “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, Necla Arat (Der.), Kadın Gerçeklikleri, Say Yayınları, İstanbul 1996.
- ; “Enformel Sektör Kadın İşsizliğine Çözüm mü?”, Necla Arat (Der.), Kadınların Gündemi, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- Muslim; Ebu'l- Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi (261-874), I-III, tahk. Muhammed Fu'ad Abdulkaki, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

- Nare, Sari; “Kahramanlık ve Toplumsal Cinsiyet”, Necla Arat (Der.), Kadın Gerçeklikleri, Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Oktay, Saibe; “Medeni Kanunda Kadın”, Necla Arat (Der.), Kadınların Gündemi, Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Örücü, Esin; “Hukukta Kadın ve Son Gelişmeler”, Necla Arat (Der.), Türkiye’de Kadın Olmak, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996.
- Özafşar, Mehmet, E. ; “Hadis Tarihinde Kadın Gerçeği Üzerine”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı:2,2000.
- Sevinç, Necdet; Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987.
- Tan, Mine; “Bir Kadın Mesleği Öğretmenlik”, Necla Arat (Der.), Kadın Gerçeklikleri, Say Yayınları, İstanbul 1996.
- Tezcan, Mahmut; Türkler Üzerine Stereoptipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, AÜY., Ankara, 1974.
- ; Tuik.gov.tr/PreistatistikTablo.do?istab-id=210, 24.05.2006
- Tuksal, Hidayet, Ş; Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İz Düşümleri, Kitabiyat, Ankara 2000.
- Türköne, Mualla; Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ark Yayınları, Ankara 1995.
- Vergin, Nur; Din, Toplum ve Siyasal Sistem, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000.
- Wach, Joachim; Din Sosyolojisi, Çev.: Ünver Günay, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.

- Yapıcı, Asım; Gençlerde Dini Kalıp Yargılar, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi), Kayseri 2002.
- Yaraman, Ayşegül; Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001.
- Yavuz, Mühsine, “Masal Kadınları”, Necla Arat (Der.), Kadın Gerçeklikleri, Say H; Yayınları, İstanbul 1996.
- Zeynü’ d-din Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi,
Ahmed b. Ahmed Çev:Kamil Miras, Gaye Matbaacılık, 5. Baskı, Ankara 1980.
b. Abdi’ l-Latifi’ z-
Zebidi;

EK-1**MÜLAKAT SORULARI**

Bu mülakat soruları toplumsal değerler ve din açısından kadınlarla ilgili kalıp yargılar hakkında neler düşünüldüğünü öğrenmeyi amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Sonuçlar sadece bu araştırmada kullanılacaktır. Bu sebeple içinizden gelerek samimi bir şekilde verdiğiniz bütün cevaplar bizim için son derece değerlidir. Araştırmamız, bilimsel bir nitelik taşıdığından elde edilen bilgiler herhangi bir şahıs, kurum, kuruluş vs. nin amaçlarına hizmet etmek için kullanılmayacaktır.

A.

1. Yaşınız?
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Öğrenim durumunuz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. Aylık geliriniz ne kadardır?
6. Sizce toplumumuzda kadınlarla ilgili kalıp yargılar nelerdir?
7. Size göre eğitilmiş bir kadının en önemli özelliği nedir?
8. Kadınların çalışması hakkındaki düşünceleriniz nedir?
9. Sizce bir bayanın evlenmesinde ideal evlilik yaşı ne olmalıdır?
10. Görücü usulüyle evlilik hakkında ne düşünüyorsunuz?
11. “Annelik” ile ilgili düşünceleriniz nedir?
12. Kendinizin dindarlık durumunu nasıl değerlendirmenizdir?
13. Dini ibadetlerinizi yerine getirebiliyor musunuz?
14. Halk inançlarına inanıyor musunuz?

15. Kaderinizin nasıl belirlendiğini düşünmektesiniz?
16. Kadınların kaburga kemiğinden yaratıldıklarına inanıyor musunuz?
17. Dinimize göre iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılmaktadır. Kadınlar mirastan erkeklere göre $\frac{1}{2}$ oranında pay almaktadır. Bu konuda ne düşünmektesiniz?
18. Kadınların cuma, cenaze ve bayram namazı kılmaları konusunda ne düşünmektesiniz?
19. Bir erkeğin aynı anda dört kadınla evlenmesini doğru buluyor musunuz?
20. Kadınların fitne unsuru olmaları, şeytana benzetilmeleri ve geçici dünya menfaati olarak görülmeleri konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
21. Kadınlarının akıllarının ve dinlerinin eksik olması hakkında ne düşünmektesiniz?
22. Kadınların yönetici olmaları konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

EK-2

! Lütfen Aşağıdaki Durumlara Katılma Durumunuzu Belirtiniz.

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Kadınlar erkeklere nazaran gelenek ve göreneklerine daha bağlıdır.				
2	Türk geleneğinde kadınlara, gereken önem verilmemektedir.				
3	Toplumumuzun kadınlara bakış açısı coğrafi bölgelere göre değişmektedir.				
4	Erkek ile kız çocuk arasında ayırım yapılmaktadır.				
5	Erkeklerin kadınlardan daha üstün yaratıldığına inanıyor musunuz?				
6	Bir kadının eğitilmiş olup olmaması çok önemli değildir.				
7	Kadının çalışması ile ilgili tutumların dini kültürümüzden kaynaklandığını düşünüyorum.				
8	Günümüzde kadınların ekonomik bağımsızlığı olmamalıdır.				
9	Bir kızın evlenme yaşı en az 20 olmalıdır.				
10	Evlenilecek eşin dindar olmasına özen gösterilmelidir.				
11	Kadının evlenmesinde ebeveynlerin kararına bağlı kalınmalıdır.				
12	Aile içinde alınan kararlarda kadınlar da söz sahibi olmalıdır.				
13	Kadınlar erkeklere nazaran daha dindardır.				
14	Kadınlar erkeklerden daha batıl inançlıdır.				
15	Kadınlar günah işlemeye daha meyillidirler.				
16	“Yuvayı dışı kuş yapar”.				
17	“Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz”.				
18	“Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran döğünsün”.				
19	“Kızını dövmeyen dizini döver”.				
20	“Kadının saçları uzun aklı kısadır.”				
21	Kızı kendi başına bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya varır.				

ÖZGEÇMİŞ

1979'da Kırıkkale'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kırıkkale'de tamamladı. 2003 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Bölümü'nü bitirdi. 2003 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Halen bu bölümde öğrenimine devam etmektedir.

E-mail: yaseminmeydaneri@yahoo.com